magazin istoric

ANUL II
Nr. 4 (13)
APRILIE 1968

SUMAR

Printre locurile de pe pămînt pe care destinul le-a ales pentru a-şi pronunţa verdictele, Parisul a fost dintotdeauna deosebit de simbolic. E ceea ce s-a întîmplat mai cu seamă în acele clipe ale istoriei cînd, pe pămîntul Franţei, se hotăra soarta Europei şi, implicit, cea a lumii.

CHARLES DE GAULLE

magazin istoric

REVISTĂ DE CULTURĂ ISTORICĂ
SOCIETATEA DE ŞTIINŢE ISTORICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

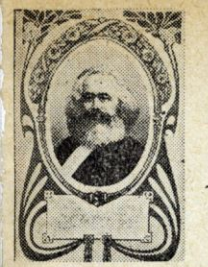

2	*Mureşenii*	*M. GHERMAN*
8	*La moartea savantului (intelectualii francezi evocă memoria lui Nicolae Iorga)*	*GH. ADORIAN, M. COVACI*
16	*Karl Marx : 150 de ani*	*P. LUCACIU*
20	*Marx şi trecutul istoric al românilor*	*AUGUSTIN DEAC*
22	*Gauchos — ficţiune şi realitate*	*N. MINEI*
26	*Buzduganul lui Sobieski...*	*N. SIMACHE*
28	*De ce a fost adus generalul Stahel la Bucureşti ?*	*E. BANTEA*
35	*August 1920 : Capitala României decorată cu Crucea de război franceză*	*P. DAICHE*
36	*Statuia amiralului îşi face toaleta*	*C. PAVELESCU*
38	*Diplomat pe un vulcan*	*W. DODD*
53	*Acum 120 de ani la otelul „Petersburg" din Iaşi*	*GH. UNGUREANU*
56	*Sistemul de apărare din nord-vestul Daciei*	*ŞT. FERENCZI*
58	*Memorii de război*	*CHARLES DE GAULLE*
65	*Uimitorul destin al Anei Simonis*	*N. BRĂDIŞTEANU*
72	*1 Mai. Geneza*	*O. MATICHESCU*
76	*Nicolae Titulescu aşa cum l-am cunoscut*	*T. AG H NIDES*
78	*Agonia unui regim (ultimele zile ale domniei lui Carol al II-lea)*	*A. SIMION*
86	*Descifrarea scrierii miceniene*	*P. ALEXANDRESCU*
90	*Poşta redacţiei*	

COLEGIUL DE REDACŢIE

Dumitru Almaş (director), **Constantin Antip** (redactor-şef), **Virgil Cîndea, Hadrian Daicoviciu, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei** (redactor-şef adjunct), **Cristian Popişteanu, Al. Gh. Savu** (redactor-şef adjunct), **Aurică Simion, Ştefan Ştefănescu.**

4

MUREȘENII

MIRCEA GHERMAN

După tradiția orală păstrată în familie, patru frați și o soră din neamul Chindriș au plecat, la începutul secolului al XVIII-lea, din satul lor maramureșan — Biserica Albă — în căutarea unei situații mai bune. Fratii s-au stabilit în Feleac, Ienciul de Cîmpie, Nimigea și Rebrișoara, iar sora lor în Reteag. După obiceiul locului, au fost numiți Moroșeni, adică veniți din țara Maramureșului.

În genealogia ramurii stabilite în Rebrișoara găsim, în secolul al XVIII-lea, pe Artemie Moroșan, probabil nepotul primului Chindriș venit din Maramureș ; apoi pe fiul său Ioan, născut în 1771, ajuns preot în Rebrișoara și stegar în cohorta a VIII-a a regimentului II grăniceresc „valahic", în care a făcut campania din Italia împotriva lui Napoleon I.

La 28 noiembrie 1812, în Rebrișoara vine pe lume în familia lui Ioan Moroșan un nou copil, Iacob. În amintirea primului Chindriș plecat din Maramureș, mult timp tînărul Iacob va purta încă numele de Moroșan, apoi își va zice Mureșanu. Viața lui se integrează într-unul din capitolele importante ale istoriei luptei pentru cultură și libertate națională a românilor transilvăneni.

După temeinice studii săvîrșite în citadela culturii românești ardelene — Blaj, unde a avut între profesori pe Timotei Cipariu și Simion Bărnuțiu, Iacob Mureșanu (1812—1887) răspunde la chemarea patrioților brașoveni și se stabilește în acest oraș în anul 1837. Avea pe atunci douăzeci și cinci de ani și era cunoscut pentru talentul lui de ziarist. Ca și colegul și prietenul său Gh. Bariț, Iacob Mureșanu își dedică activitatea misiunii de a ridica nivelul cultural-politic al românilor brașoveni și, prin ei, a tuturor românilor transilvăneni. Înființarea unui organ de presă în limba română și crearea unor instituții de educare a tineretului constituiau în acea epocă deziderate de mare însemnătate ale românilor din Transilvania, conștienți de drepturile lor strămoșești și de imperativul intensificării luptei de eliberare națională.

Alegerea lui Iacob Mureșanu a fost în adevăr o alegere fericită. În scurt timp echipa aceasta de tineri și entuziaști intelectuali s-a completat, prin chemarea la Brașov a lui Andrei Mureșanu, vărul lui Iacob. În orașul de sub Tîmpa, Iacob Mureșanu a dus cu rîvnă, timp de aproape 50 de ani, o activitate prodigioasă. Înzestrat cu o remarcabilă clarviziune a realităților și a viitorului social-politic-cultural al poporului român, dotat cu însușiri multilaterale și impulsionat de un neastîmpăr creator, plin de ingeniozitate, Iacob Mureșanu ne-a lăsat o operă în care-și găsesc ecou manifestările, evenimentele și cerințele de seamă ale timpului.

Culturalizarea maselor constituia un punct principal în programul de afirmare și de luptă pentru existență a poporului român în Transilvania, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. De aceea socotim că activitatea lui Iacob Mureșanu, ca profesor și apoi ca director al liceului latino-german, timp de aproape 40 de ani, merită elogioase aprecieri pentru roadele deosebite obținute în educarea tinerelor gene-

rații. Iacob Mureșanu și întregul grup de intelectuali brașoveni au avut acea măiastră iscusință de a contribui la trezirea conștiinței naționale tocmai prin școlile care urmăreau un scop opus. L-au convins pe abatele Antonie Kovacs, prieten al românilor, el însuși după mamă român, să ia inițiativa și să obțină autorizație pentru deschiderea unor cursuri gimnaziale la Brașov, aducînd în acest scop un profesor român de la Blaj. Cu o dibace insistență în programa școlară au introdus ore de predare de limba română. Un mare interes pentru acest gimnaziu și o impresionantă solidaritate românească se observă imediat. În registrele de contribuții benevole ale liceului, chiar din primii ani, aflăm importante sume dăruite de negustori români, cunoscuți susținători ai cauzei naționale, ca: Gh. Nica, Rudolf Orghidan, Radu și Oprea Popea, Nicola Stan, Vasile Lacea, Teclu, Greceanu etc. Un istoric maghiar al liceului menționa că „Iacob Mureșanu a purtat pe umerii săi timp de un deceniu cauza gimnaziului în curs de înființare întocmai cum purta legendarul Atlas Ceriul..." Istoricii atestă că majoritatea elevilor au fost români pînă la 1850, cînd s-a înființat Liceul „Andrei Șaguna", iar mai tîrziu, pînă la 1875, cînd Mureșanu trece la pensie, numărul românilor se menține egal cu al germanilor și maghiarilor. Se poate afirma că adevăratul întemeietor și susținător al acestui liceu a fost Iacob Mureșanu.

A doua acțiune spre care s-au concentrat forțele românilor din prima parte a secolului al XIX-lea, la care Iacob Mureșanu este iarăși prezent, a fost înființarea unui ziar românesc. În anul 1838, după eforturi continue, a apărut „Gazeta Transilvaniei". Alături de Gh. Bariț, Iacob Mureșanu luptă cu o admirabilă dîrzenie pentru menținerea ziarului românesc, în permanență amenințat de cenzura guvernamentală cu suspendarea. „Gazeta Transilvaniei" a fost mult timp singura școală politică care creștea pe români. Ea a jucat un important rol în pregătirea opiniei publice în preajma și în timpul revoluției de la 1848. În anul 1850, în perioada marii reacțiuni habsburgice, „Gazeta" a fost suspendată. A apărut pericolul suprimării. Dar Iacob Mureșanu a făcut toate eforturile posibile și a obținut, în septembrie 1850, aprobarea pentru reapariția „Gazetei Transilvaniei".

Rolul politic al „Gazetei" a crescut continuu, devenind un adevărat „organ al tuturor intereselor naționale".

Pe plan social-cultural, Iacob Mureșanu își înscrie numele la temelia unor numeroase instituții. El inițiază, în anul 1850, la o sugestie a tînărului Dimitrie Sturza, înființarea unei societăți literare, apreciată ulterior drept „preludiul la Academia Română". De numele lui este legată înființarea unei școli de agricultură în Transilvania, a Academiei de drept cu limba de predare română, a unei școli de muzică în Brașov, a unor „școli de învățătură" la Brașov, Blaj, Sibiu, Abrud, a Liceului „Andrei Șaguna" etc. Cu prilejul dezbaterilor din „țară", adică din România, premergătoare înființării Universității din București, Iacob Mureșanu urca la tribună, și-și aducea contribuția plină de înțelepciune, afirmînd o avansată concepție asupra problemelor sociale și culturale.

O altă însemnată inițiativă a sa, cu importante consecințe politice, naționale, a fost înființarea „Reuniunii Femeilor Române". „Astra", societatea românească transilvană, cu un atît de remarcabil rol cultural și național, „Casina Română", „Fabrica de hîrtie din Zărnești" sînt de asemenea, instituții și întreprinderi la ale căror temelii îl găsim pe Iacob Mureșanu.

Concomitent, el duce și o intensă activitate literară și critică, dublată de o largă și însemnată acțiune de difuzare a cărții în toate regiunile locuite de români, întărind permanent ideea de unitate românească.

Ca om politic, Iacob Mureșanu s-a afirmat în momentele cruciale ale istoriei poporului român din secolul al XIX-lea. În rîndul exponenților adevăratei linii naționale în 1848, a susținut cu înfocare unirea principatelor și dezvoltarea tînărului stat român. A fost un factor principal în luptele politice duse în timpul așa-zisei „ere constituționale" din Imperiul habsburgic și din perioada dualismului; a apărut pe banca acuzaților în procesul „Pronunciamentului"; războiul de independență din 1877 a avut în Iacob Mureșanu un fervent susținător.

Pentru întreaga sa activitate Iacob Mureșanu a fost ales membru al Academiei Române în 1877.

În panegiricul adus în fața mormîntului, în 1887, tribuni veterani ai revoluției din 1848 l-au numit pe Iacob Mureșanu „cel mai distins publicist și apărător al drepturilor noastre naționale".

Un alt membru al acestei familii este Andrei Mureșanu, acela care a ridicat la jumătatea veacului al XIX-lea stindardul „Marseiezei" poporului român, „Deșteaptă-te române", în sunetele căruia s-a dus decenii la rînd lupta pentru înfăptuirea idealurilor naționale.

Imnul, denumit la apariție, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură" nr. 25, din 21 iunie 1848, „Răsunet", reprezintă punctul culminant al operei sale literare. Andrei Mureșanu ne-a mai lăsat și o bogată moștenire publicistică.

Importanta sa muncă depusă, începînd cu anul 1838, la „Gazeta Transilvaniei" și la „Foaie pentru minte, inimă și literatură", unde timp de mulți ani a redactat alternativ cu Gh. Barițiu cîte un număr din ziar, îi dau dreptul de a fi considerat între ctitorii acestui organ, pe drept cuvînt numit de Mihail Kogălniceanu „veteranul ziaristicei române".

Și figuri ilustre din neamul Mureșenilor continuă să apară. Iată-l pe Aurel Mureșanu (1847—1909), continuator direct al activității politice-sociale și publicistice a tatălui său. Este acela pe care Nic. Densușeanu îl va califica drept „reprezentant ilustru al cugetărilor și simțirilor românești, apărător sincer și neobosit al drepturilor și libertății naționale, exemplu al tăriei de convingeri de activitate și sacrificiu, el trece la nemurire în cercul acelei puternice și glorioase generațiuni din secolul al XIX-lea care a dus la lupta uriașă pentru dezrobirea și înălțarea poporului român și a pus bazele viitorului nostru național". Iar profesorul Alex. Bogdan îl completa: „Ceea ce a fost odinioară Petru Maior pentru tinerime, devenise... și Aurel Mureșanu".

Autor a numeroase traduceri și lucrări originale literare, Aurel Mureșanu înfiin-

ţează, în 1862, „Compania literară a junimii studioase din gimnaziile superioare din Braşov". După debutul în publicistică, în anii 1863—1864, a lucrat o vreme în calitate de corespondent al „Gazetei Transilvaniei" pe lîngă Dieta din Sibiu. Plecat apoi la studii la Viena, Aurel Mureşanu şi-a continuat activitatea patriotică. Cunoscîndu-l îndeaproape, profesorii l-au numit chiar „fiul fanaticului român Mureşanu". La Viena, leagă o strînsă prietenie cu Mihail Eminescu ; activează ca preşedinte al societăţii „România" şi luptă, împreună, pentru unificarea societăţilor româneşti din Imperiul habsburgic. Şi mare a fost bucuria lor cînd într-adevăr pot realiza această unificare în 1871, în societatea „România jună", nume dat de Aurel Mureşanu. Sub semnul aceleiaşi prietenii stă şi proiectul de program al sîrbărilor de la Putna, pentru comemorarea lui Ştefan cel Mare.

În activitatea publicistică, Aurel Mureşanu se afirmă cu tot mai multă vigoare. Colaborează la „Gazeta Transilvaniei" şi la presa vieneză şi mai ales la revista „Die Reform" a cunoscutului Fr. Schusselka. Articolele sale „Transilvania şi românii", „Romanii Orientului", „Un nemaipomenit act de barbarie modernă" etc., publicate aici, au avut un larg ecou şi consecinţe imediate în lupta naţională a românilor, dusă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În 1878, cînd Iacob Mureşanu se retrage de la conducerea „Gazetei Transilvaniei", Aurel Mureşanu îi ia locul. Devine „primul gazetar de profesie român din Transilvania". Noul redactor are meritul de a fi ridicat nivelul redacţional al „Gazetei Transilvaniei" la înălţimea sarcinilor politice impuse de complicata situaţie din împărăţia chezaro-crăiască şi de a-i fi dat o orientare justă şi consecventă pe linia adevăratelor interese ale românilor. Tot el este cel care, începînd din aprilie 1884, transformă „Gazeta" în ziar cotidian. În anul 1887 înfiinţează o tipografie proprie, împlinind astfel un vechi deziderat al tatălui său.

Majoritatea articolelor lui urmăresc solidarizarea şi organizarea vieţii politice a poporului român din Transilvania. Face apel la mase, în lupta pentru apărarea fiinţei naţionale a poporului român, împotriva măsurilor vexatorii ale oficialităţii şi caută să întreţină o legătură cît mai strînsă cu celelalte naţiuni oprimate din Imperiul habsburgic. Participă, cu deosebit zel, la întemeierea şi orientarea Partidului Naţional şi redactează proiectul iniţial al Memorandului. În repetate rînduri el a luat apărarea ţăranilor români care s-au ridicat în 1907 împotriva exploatării.

„Răposatul patriarh al presei din Ardeal — scria Octavian Goga într-un articol despre viaţa lui Aurel Mureşanu —, ale cărui articole le ceteam zilnic cu profundă veneraţie în tinereţea noastră, avea însuşirile care-l predestinau rolului de îndrumător al opiniei publice la noi... Toate faptele politice care se săvîrşeau în vremea lui îi purtau pecetea individuală. Nu era comentatorul care vine în urmă, ci, la cele mai multe ocazii, autorul gîndului iniţial. În acest chip, fie că la Viena fonda societatea «România Jună», fie că scria articole la revistele din străinătate sau contribuia acasă la întemeierea vechiului Partid Naţional, fie că făcea închisoare la Cluj sau compunea «Memorandul» către împărat, Aurel Mureşanu era în acţiunea perma-

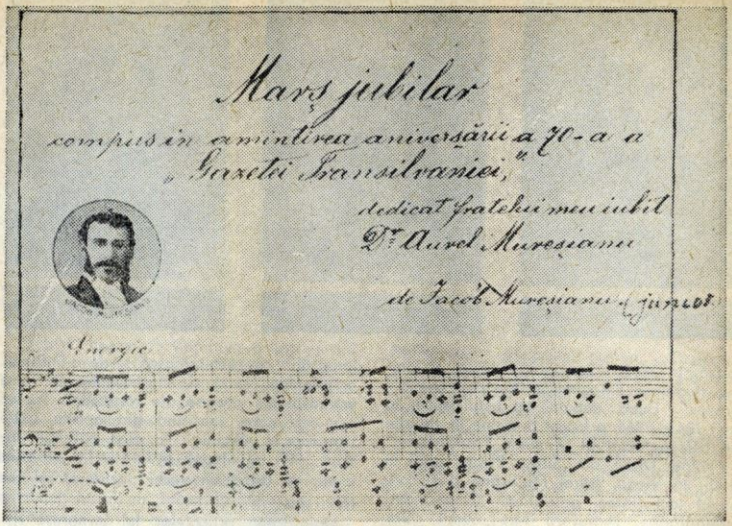

Una din lucrările compozitorului Iacob Mureșanu

nentă a evoluției unui popor și din călimara lui se ridica binecuvîntarea cotidiană necesară și fructificatoare ca pîinea cea de toate zilele".

Făclia purtată de Aurel Mureșanu, decedat în 1908, a fost preluată de Iacob Mureșanu junior. El va deveni întîiul compozitor român care înțelege că rolul său de artist este de a-și pune tot talentul și toată rîvna în inițierea unei școli românești de muzică. A activat, aproape 40 de ani, rînd pe rînd, ca pianist, dirijor, pedagog, muzicolog, folclorist, ctitor al școlii muzicale românești și, mai ales, compozitor fecund, abordînd aproape toate genurile: simfonic, vocal-simfonic, lieduri, piese instrumentale, coruri, operete etc.

Născut la Brașov în 29 iunie 1857, Iacob Mureșanu junior dovedește încă din copilărie înclinațiile sale spre muzică, primele sale încercări componistice evidențiind un real talent. Totuși, la îndemnul părinților, urmează cursuri politehnice la Viena. Dar chemarea sa pentru muzică îl face ca drumul spre o carieră tehnică și științifică să-l schimbe cu unul spre artă. În consecință, pleacă la Lipsca, unde termină, cu succes, conservatorul. Se reîntoarce în patrie pentru că, după cum spune într-o scrisoare din 1881 către fratele său, „...scopul și tendința mea în artă nu le pot urmări aicea, ci numai în țară".

Într-adevăr, reîntors în țară, devine profesor la Brașov, pentru ca apoi, începînd cu anul 1885, timp de treizeci și doi de ani, să desfășoare la Blaj prodigioasa activitate în slujba „artei naționale". Înaintea tuturor marilor noștri înaintași care au fost în vreun fel preocupați de folclorul muzical, Iacob Mureșanu — junior, deși nu avea pe atunci mai mult de 24 de ani, ajunsese să-și dea seama de valoarea muzicii noastre populare și de necesitatea de a o culege și nota. Pentru realizarea acestui scop, Iacob Mureșanu scoate, în anul 1888, revista muzicală „Muza română". „Precuvîntarea" de pe prima pagină a „Muzei române" poate fi socotită drept un program-manifest al creării unei școli muzicale românești, rezultat al crezului său de artist luptător: „În popor deci trebuie să căutăm originea acelor nenumărate cîntece, doine, salturi și hore, din popor trebuie ele culese, bine studiate după caracter și datini și apoi prelucrate după regulile armoniei și date publicității. Numai așa se va putea răspîndi muzica noastră națională, nu numai între noi, ci chiar între străini, și numai astfel se va manifesta înaintea tuturora o nouă notă caracteristică a individualității noastre naționale".

La activitatea sa de folclorist se adaugă și creația proprie. Iacob Mureșanu e socotit azi unul dintre creatorii muzicii noastre culte, de factură clasică, inspirată din

intonațiile muzicii populare, criteriu esențial, în toate timpurile și pentru toate popoarele, în făurirea școlii muzicale naționale.

Prin cele peste 250 de lucrări, cuprinzînd circa 30 de lieduri, 120 de coruri, 100 de piese de pian, 7 operete, lucrările simfonice și vocal-simfonice, ca : uvertura „Ștefan cel Mare", „Mănăstirea Argeșului", „Brîncoveanu Constantin", etc., Iacob Mureșanu își înscrie numele în patrimoniul național al artei componistice. A fost numit întemeietor al „genului instrumental", „creatorul primului poem simfonic românesc", „maistrul neîntrecut al muzicii corale", „creatorul formei mari vocal-simfonice" etc.

În generația următoare a Mureșenilor, Aurel A. Mureșanu este acela care va prelua arhiva și biblioteca familiei, ducînd o intensă muncă de valorificare a acestui prețios fond. Om de o erudiție deosebită, cîștigată prin studii de istorie, filozofie, filologie paleoslavă, literatură, prin cunoașterea limbilor greacă, latină, bulgară, spaniolă, franceză, rusă, maghiară, germană, el realizează și lucrări istorice care aduc o contribuție prețioasă la cunoașterea trecutului poporului român.

Arta muzicală, așa de puternic ancorată în familia Mureșenilor, s-a exprimat creator prin fiul lui Iacob Mureșanu junior, Iuliu Mureșanu (1900—1956). Compozitor de seamă a cărui „întreagă creație este mărturia vie a dragostei pentru poporul nostru", Iuliu Mureșanu se înscrie cu cinste în rîndul impresionant al înaintașilor săi. Prin creația sa artistică a devenit unul dintre principalii compozitori din epoca de maturizare și perfecționare a școlii românești de muzică.

Studiile temeinice făcute la Torino și Lipsca au întărit la Iuliu Mureșanu dragostea pentru melosul popular românesc pe care o mărturisește astfel : „Am scris, scriu și voi scrie totdeauna românește, fiindcă eu numai astfel înțeleg rostul unui compozitor român : să scrie în limba și muzica poporului al cărui fiu este". Cele patru suite pentru orchestră, concertele de pian, fagot, corn, trompetă, numeroasele lucrări instrumentale și vocale, toate alcătuiesc o importantă contribuție românească adusă patrimoniului muzical universal. Premiile Enescu decernate în 1937 și 1940 confirmă că Iuliu Mureșanu a fost un muzician de real talent și de aleasă pregătire, care va rămîne în amintirea noastră ca unul dintre acei oameni care au știut să facă din munca și viața lor un prețios îndreptar.

Acum mai bine de optzeci de ani, la 29 septembrie 1887, după ce Iacob Mureșanu a fost petrecut pe ultimul drum, urmașii săi primeau, pe lîngă mărturia pilduitoare a unuia dintre cei mai însemnați luptători pentru progresul națiunii noastre, și moștenirea unei impresionante arhive și biblioteci, cu peste 12 000 de volume, 18 000 de documente, reviste, publicații, partituri muzicale etc. Pentru ca acest tezaur indispensabil oricărei munci de cercetare științifică a istoriei, culturii și artei românești timp de un veac și jumătate să fie la dispoziția oamenilor de știință se va înființa în curînd, la Brașov, un Muzeu memorial al Mureșenilor. De asemenea, corespondența dusă de Mureșeni reprezintă o adevărată rețea în care sînt prinse toate provinciile românești și personalități din toate domeniile : literatură, știință, artă, politică, învățămînt ; totul s-a aflat sub semnul preocupărilor multilaterale caracteristice acestor patrioți. Au avut corespondență cu M. Kogălniceanu, Axente Sever, August Treboniu Laurian, Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu, Gh. Bariț, Alex. Papiu Ilarian, V. Alecsandri, D. Bolintineanu, Ion și Titu Maiorescu, Iosif Vulcan, I. Codru Drăgușanu, I. L. Caragiale, Andrei Bîrseanu, Ion Agîrbiceanu, Octavian Goga, Aron Pumnul, Vasile Pîrvan, Ion Micu Moldovanu, Pavel Vasici, Nicolae Teclu, V. Babeș, Aron și Nic. Densușeanu, Gh. Bogdan-Duică, Sextil Pușcariu, frații Hurmuzaki și încă mulți alții.

Testamentul pe care Mureșenii îl lasă urmașilor ca un exemplu de adevărat patriotism l-a formulat înțeleptul Iacob Mureșanu într-o sinteză de o impresionantă actualitate : „...Patriotismul cel mai leal, mai călduros și mai distins cu credința către patria cea mare, puterea morală, emanciparea de sub jugul deșertăciunilor și patimilor omenești, integritatea vieții, încrederea în ea, solidaritatea acțiunilor cerute de necesitatea existenței, spiritul comunal pentru fericirea statului și a națiunii, leala purtare și franca procedare, pe față..., spiritul, ardoarea și curajul la tot genul de întreprinderi folositoare cu puteri unite și înfrățite ; aceste virtuți unite în spiritul carității și al frățietății cu nepregetată activitate, cu promptitatea la sacrificii, cu abnegare de sine sunt cele mai scumpe garanții pentru o viață mai fericită".

Fotografiile din paginile precedente reprezintă, în ordine, pe : Iacob Mureșanu (1812—1887), Andrei Mureșanu (1816—1863), dr. Aurel Mureșanu (1847—1909), Iacob Mureșanu (1857—1917), Traian Mureșanu (1864—1901), Aurel A. Mureșanu (1889—1950), Iuliu Mureșanu (1900—1956), Sevastia Mureșanu (1825—1879).

LA MOARTEA SAVANTULUI

„IORGA A MILITAT PENTRU PROGRESUL SPIRITULUI, AL CULTURII ŞI AL VALORII POPORULUI ROMÂN"

După capitularea armatei franceze, la 22 iunie 1940, în faţa Germaniei hitleriste, Franţa se găsea într-o situaţie extrem de grea. Două treimi din teritoriul ei — „zona-nord" — se afla sub ocupaţia militară a Germaniei, iar o treime — „zona-sud" — se afla sub autoritatea guvernului de la Vichy (Pétain-Laval), guvern ce ducea în mod făţiş o politică de supunere, de „colaborare" în favoarea Germaniei naziste. Un milion şi jumătate de soldaţi francezi erau deţinuţi ca prizonieri de război în lagărele hitleriste. Invadatorii au luat primele măsuri pentru anexarea Alsaciei şi Lorenei. Republica, de care erau legate glorioase tradiţii ale poporului francez, a fost abolită. Măsurile represive ale ocupanţilor îmbinau brutalitatea şi rigiditatea iunkerilor militaristi cu cruzimea cinică şi demagogia abilă a naziştilor.

Asuprirea naţională s-a împletit cu asuprirea socială, ocupanţii au introdus, în mod nemijlocit sau prin intermediul guvernului de la Vichy, legi şi măsuri profund reacţionare ce anulau drepturi esenţiale ale oamenilor muncii francezi, cucerite în cursul ultimelor decenii cu efort tenace, lupte şi sacrificii. Niciodată Franţa în cursul istoriei ei moderne şi contemporane nu s-a aflat într-o situaţie atît de sumbră. În primele săptămîni, pentru milioane de francezi situaţia părea lipsită de orice perspectivă.

Deşi în primele săptămîni majoritatea populaţiei era cuprinsă de dezorientare şi descurajare, încă în cursul verii anului 1940 a început bătălia împotriva resemnării, prima formă a luptei patriotice împotriva ocupanţilor. În această bătălie pentru trezirea şi întărirea spiritului de împotrivire, un rol deosebit l-au avut apelul la rezistenţă lansat de generalul De Gaulle de la postul de radio Londra şi chemarea Partidului Comunist Francez tipărită şi difuzată în Franţa, care s-au succedat în lunile iunie-iulie 1940. Se semnalează primele acţiuni care sfidează ocupantul trufaş, francezii se opun măsurilor impuse de naziştii. Din toamna anului 1940 au loc evenimente cu un larg ecou în Franţa : greve în unele aşezări miniere din Nord, demonstraţia de stradă antihitleristă a studenţilor din Paris, la 11 noiembrie 1940 (aniversarea armistiţiului din 1918), reprimată cu cruzime de fascişti, primele execuţii pentru fapte de rezistenţă.

Zile grele trăia şi emigraţia română din Franţa, numărînd circa 14 000 de oameni. Ea împărtăşea soarta amară a poporului francez, în mijlocul căruia trăia şi muncea, suferind totodată din cauza evenimentelor ce se precipitau în România : instaurarea dictaturii militare-fasciste, reprimarea feroce a mişcării muncitoreşti, democratice şi progresiste, împingerea ţării în orbita Germaniei hitleriste.

Emigraţia română din Franţa avea bogate tradiţii progresiste : participarea lui N. Bălcescu şi a altor români la Revoluţia din 1848 la Paris şi a mai multor voluntari români pe baricadele Comunei din Paris în 1871 ; activitatea patriotică, democratică de cîteva decenii a elementelor înaintate din Asociaţia studenţilor români de la Paris şi a grupului socialist român din Franţa în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea — începutul secolului al XX-lea ; activitatea Asociaţiei „Înfrăţirea" a muncitorilor români din regiunea pariziană în anii 1933-1939 ; atitudinea înaintată a unor personalităţi marcante ale ştiinţei şi artei româneşti care, într-o perioadă a vieţii lor, au trăit şi au creat în Franţa, printre care Emil Racoviţă, George Enescu, Traian Vuia, Elena Văcărescu, B. Fondane, C. Brâncuşi, dr. I. Cantacuzino şi alţii. Istoria românilor din Franţa atestă atitudinea lor democratică, progresistă şi de prietenie sinceră faţă de poporul francez şi ţara sa ospitalieră. În august-septembrie 1939, circa 2 000 de români care se aflau în Franţa s-au înrolat în armata franceză pentru luptă, alături de fiii poporului francez, împotriva Germaniei hitleriste.

În toamna anului 1940, o parte a emigraţiei române se găsea răspîndită pe întreg teritoriul Franţei — în urma exodului populaţiei după declanşarea ofensivei germane din mai-iunie ; o altă parte, între

INTELECTUALII FRANCEZI EVOCĂ

care numeroşi tineri români veniţi aici pentru studii, se afla la Paris.

Ştirile despre asasinarea de către legionari a lui Nicolae Iorga şi a altor personalităţi cu vederi antihitleriste, a unor militanţi revoluţionari au stîrnit în sînul emigraţiei o profundă mîhnire, amplificînd indignarea împotriva fascismului, a legionarilor.

Ca urmare a atitudinii antifasciste pe care o adoptase o însemnată parte a studenţilor, vechea Asociaţie studenţească, în care militaseră, la vremea lor, Bălcescu şi Poenaru — asociaţie centenară ca vîrstă şi franceză prin statutul juridic —, a fost dizolvată la cererea guvernului antonescian, spre stupefacţia cercurilor universitare franceze. A fost lovită asociaţia care, cu o generaţie în urmă, avusese ca membri pe Nicolae Titulescu, Constantin Brâncuşi, Traian Vuia, dr. Ioan Cantacuzino şi alţii.

La intervenţia autorităţilor antonesciene, împotriva grupului studenţilor democraţi şi antifascişti au început persecuţiile : ordine de mobilizare pentru concentrări în ţară, intervenţii pe lîngă Universitatea din Paris să retragă bursele de studii pe care aceasta le acordase, aplicarea unor măsuri rasiste împotriva unor studenţi români. Cu toate acestea, grupul studenţilor democraţi va fi prezent ulterior la înfiinţarea Frontului naţional român din Franţa, în toamna anului 1943, şi la activitatea politică a acestui front, care, menţinîndu-şi sarcinile specifice româneşti, urma linia generală trasată de Consiliul Naţional al Rezistenţei.

La vestea asasinării lui Nicolae Iorga s-a manifestat o indignare puternică şi la numeroşi profesori şi oameni de ştiinţă francezi, care nutreau simpatie şi stimă pentru ştiinţa şi cultura românească, pentru autenticii ei reprezentanţi.

Amintim printre aceştia pe profesorii Mario Roques, E. de Martonne şi H. Wallon care-l cunoscuseră bine pe Nicolae Iorga şi-i preţuiau în mod deosebit opera ştiinţifică.

În aceste împrejurări are loc în Parisul, aflat sub ocupaţia armatei hitleriste, în Parisul aflat sub starea de asediu, o memorabilă adunare de doliu a membrilor Academiei de inscripţii şi filologie din Institutul Franţei, înaltul for al culturii franceze, de reputaţie mondială, adunare care, prin conţinutul său, a avut un caracter protestatar şi implica grave riscuri pentru participanţi.

Adunarea a avut loc la opt zile după săvîrşirea asasinatului. Victor Ionescu, unul dintre tinerii intelectuali români, participant la această manifestaţie, ne relatează : „La numai cîteva zile după asasinarea lui Iorga, doi vechi prieteni ai ţării noastre de la Universitatea din Paris, Mario Roques şi De Martonne, au hotărît să evoce într-o şedinţă comemorativă a Academiei de inscripţii şi filologie personalitatea lui Nicolae Iorga. La şedinţa convocată în seara zilei de 6 decembrie 1940, într-un amfiteatru al Academiei, pe cheiul stîng al Senei, cu tot timpul foarte scurt pentru difuzarea invitaţiilor, au participat un număr însemnat de profesori şi oameni de ştiinţă. După discursul omagial al preşedintelui Academiei a avut loc o discuţie, mai bine spus un schimb de păreri între cei prezenţi, îngrijoraţi de instaurarea dictaturii fasciste în România. Cu această ocazie a fost evocată şi personalitatea lui Nicolae Titulescu, pe atunci bolnav în sudul Franţei, în zona neocupată încă. Deşi şedinţa din 6 decembrie 1940 nu era publică, la propunerea lui Mario Roques au fost admişi în sală şi cîţiva dintre studenţii români democraţi (Năstase Popescu, Titus Pătrunjenaru, Dimitrie Pascotă, N. Obîrşanu şi alţii), care, mai tîrziu, în 1943—1944, vor face parte din Frontul naţional român din Franţa."

Actul ţinerii la Paris în decembrie 1940, în plină ocupaţie hitleristă, a unei adunări a Academiei consacrată memoriei lui Nicolae Iorga, asasinat de Garda de fier, ce acţiona în cîrdăşie cu partidul nazist, a constituit, fără îndoială, un act de mare curaj. Profesiunea de credinţă făcută de Mario Roques în public, reliefînd că, „... în împrejurările în care deplingem moartea confratelui nostru român, atitudinea lui de mare cetăţean merită încă şi mai mult respect decît activitatea lui de istoric", a fost o luare de poziţie fără echivoc, un act de solidarizare cu savantul care s-a opus hitlerismului. Faptul că în decembrie 1940, în Parisul ocupat, Mario Roques a relevat în încheierea cuvîntării sale că studiul istoriei omenirii l-a determinat pe N. Iorga să se preocupe de valoarea etică-socială a istoriei şi să mediteze asupra ideii de libertate este plin de semnificaţie.

Prezentăm mai jos textul integral al cuvîntării lui Mario Roques, după procesul-verbal publicat în buletinul „Institute de France" nr. 18/1940.

GHEORGHE ADORIAN

MEMORIA LUI NICOLAE IORGA

Dragii mei confraţi,

Un comunicat al Consiliului de Miniştri al României, apărut în presă la 29 noiembrie, ne-a adus la cunoştinţă următoarele : „În seara de 27 noiembrie, profesorul Iorga a fost răpit de la domiciliul său din Sinaia. Imediat au fost luate măsuri pentru a-l regăsi şi a-l elibera pe fostul prim-ministru, însă fără succes : la 28 noiembrie, jandarmii judeţului Prahova au descoperit corpul d-lui Iorga... străpuns de şase gloanţe de revolver..." La 30 noiembrie, o altă telegramă de la Bucureşti anunţa că funeraliile profesorului Iorga s-au desfăşurat în prezenţa unei largi asistenţe, în care s-au remarcat numeroase personalităţi politice, cadre universitare. A fost prezent şi însărcinatul cu afaceri din Franţa. Ştirea asasinării confratelui nostru ne-a parvenit prin radio încă de joi 28 noiembrie : am sperat la început că vestea va fi dezminţită şi nu v-am comunicat-o în şedinţa de a doua zi. Speranţa noastră a fost însă zadarnică : nici vîrsta lui Iorga, aproape şaptezeci de ani, nici cei cincizeci de ani de activitate ştiinţifică şi naţională, nici patriotismul său sincer şi fierbinte, nici demnitatea curajoasă a vieţii sale de cetăţean, nici strălucirea pe care a dat-o numelui românesc în cercurile ştiinţifice nu l-au putut feri de monstruoasa violenţă a războiului politice.

Naţiunile tinere, în cursa lor grăbită de a se ridica la acelaşi nivel de cultură intelectuală şi de exigenţă morală, la acelaşi stadiu de organizaţie politică şi socială cu statele de formaţie veche, au uneori fericirea de a găsi în ele însele călăuzele care să le lumineze drumul, conducătorii care să le îndrume paşii. Conştiinţa naţională se formează după ezitări şi reveniri ; eliberată de incertitudini, ea rămîne însă expusă mult timp rătăcirilor şi corupţiei dacă nu există oameni înţelepţi, luminaţi şi cu crez care s-o readucă la principiile generoase din care s-a născut, care să-i reamintească necontenit scopul final al progresului uman spre care trebuie să tindă.

Nicolae Iorga a fost unul dintre acei oameni ai vremurilor epice, iniţiatori, conducători, îndrumători neobosiţi ai naţiei lor, care trebuie să înţeleagă tot ce este în legătură cu ţara lor, să fie la curent cu tot ce se întîmplă, dar mai ales să descurce totul, să selecţioneze, să adapteze condiţiilor ţării lor împrumuturile de la celelalte naţiuni, aplicînd totul la ei în ţară, să organizeze totul, să verifice, să corecteze şi adeseori să ia totul de la început. Bărbaţi de acest fel ocupă în mod necesar un loc important ; activitatea lor multiplă, rapidă, intensă, brutală uneori, tulbură spiritele încete, răneşte vederile înguste, neliniştesc sufletele timorate şi agită atitea interese meschine încît părerile despre ei sînt împărţite şi oscilează de la entuziasm la sarcasm, de la afecţiune la ură. Toate aceste lucruri au fost trăite, resimţite şi îndurate de Nicolae Iorga.

El era deosebit de dotat pentru această carieră eroică. Acest moldovean (născut la 5/18 iunie 1871, la Botoşani) nu avea nimic din caracterul molcom, graţios şi puţin sceptic, caracteristic oamenilor din ţinuturile cuprinse între Prut şi Carpaţi ; înalt, în ciuda tendinţei sale de a se încovoia, impunîndu-şi rezistenţă în faţa oboselii, reuşind astfel să suplinească o rezistenţă fizică mai puţin sigură, el avea putere de lucru şi continuitate, calităţi care-i uluiau pe cei mai muncitori şi mai viguroşi dintre noi. În România sau în străinătate, la oraş sau la ţară, în turneu prin ţară sau călătorind prin Europa, Iorga n-a încetat să citească, să transcrie, să compună, să dicteze. Eu nu cred că pentru el cuvîntul vacanţă a avut vreodată vreun sens şi poate nici chiar cuvîntul odihnă : oriunde îl întîlneam, fie chiar pe stradă, avea ceva să-mi explice, să-mi arate sau să-mi demonstreze — lucrarea la care scria atunci, soluţia pe care o găsise, ideea care-i venise, sistemul pe care-l construia, proiectul pe care-i întocmea ;

INTELECTUALII FRANCEZI EVOCĂ

vizitele sale la anticarii evrei din București sau din Iași, ca și orele petrecute în biblioteci și arhive străine nu erau o simplă pierdere de vreme, ci un permanent studiu întreprins de un spirit pe cît de curios, pe atît de cunoscător a ceea ce a fost acțiune sau gîndire omenească ; iar în lungile sale ore de călătorie spre Italia, Franța sau Polonia, după ce istovea puterile tovarășilor săi de vagon, punîndu-i să scrie după dictare, se distra compunînd scene pentru una dintre dramele sale istorice.

Într-adevăr, activitatea lui N. Iorga se manifesta sub diferite forme ; el a scris versuri, teatru în versuri și în proză, a tipărit culegeri ample de documente vechi ; a făcut largi sinteze de istorie națională sau de istorie universală și a schițat scurte rezumate ; a scris studii despre problemele necercetate ale istoriei României și a redactat manuale de învățămînt și broșuri de popularizare ; a conferențiat în fața studenților din București, precum și a ofițerilor școlilor militare, de asemenea în fața publicului din Paris, a auditorilor rurali sau a turiștilor străini în trecere prin satul Văleni de Munte, a rostit discursuri celebre în Parlamentul român și la ceremoniile oficiale și a furnizat aproape zilnic ziarelor sale scurte articole usturătoare la adresa vieții politice. El a abordat toate aceste genuri, atît de diferite, cu aceeași vioiciune, cu aceeași încredere în inteligența, în valoarea, în talentul său, care constituiau o mare forță pentru el, o parte a naturii sale. Nu era dintre cei care să țină numai pentru ei lucrurile învățate sau înțelese, rezumate sau construite de mintea lor. Fără a le lăsa să se decanteze, să se materializeze, să se învecheasică, el le dădea publicului pentru a fi repetate, multiplicate. Îndată ce știa un lucru, acesta era repede fixat prin scris, dictat sau stenografiat ; îndată ce lucrul era fixat, se tipărea chiar în condiții mai proaste și era larg răspîndit prin Academie, prin Ministerul Cultelor sau Serviciul școalelor, prin Liga culturală sau prin ziarele scoase de Iorga însuși, pe cheltuiala sa. Iorga a avut chiar o tipografie proprie la Văleni, desigur nu pentru profituri, căci a făcut sacrificii ca s-o poată finanța, ci pentru a avea la îndemînă un mesager potrivit oratorului sau mai curînd apostolului care a fost totdeauna — acesta fiind un motiv de ajuns de puternic pentru a nu lăsa tipografia să șomeze. Îi lipseau suplețea și dramatismul vocii, al gestului, poate chiar al gîndirii caracteristice oratorului. Dar era un comentator neobosit, care aducea în discuție surprinzătoare și neașteptate puncte de vedere. Cînd îl auzeai vorbind cu rapiditate, cu bruschețe, uneori cu acea continuitate a cuvîntului său cu sonorități monotone, insistente, usturătoare, aveai impresia uneori, sufocat, că Iorga își contemplă cuvintele cu ochii săi negri, strălucitori, dilatați pentru a le fascina, a le prinde și a le arunca la picioarele auditoriului istovit.

Stilul său era vorba însăși. Era un stil mai mult insistent decît pasionat, mai mult captivant decît limpede ; nu descuraja obiecțiile prin siguranță, ci mai degrabă le nivela prin elan și volum.

Bibliografii care au îndrăznit să încerce să întocmească lista publicațiilor lui Nicolae Iorga ajunseseră deja, acum șapte sau opt ani, la cifra de 800 de volume mari și mici și la peste 10 000 de articole. Nici puterea lui de muncă, nici ușurința pentru cuvîntul scris și vorbit nu ar putea explica aceste cifre dacă nu s-ar cunoaște extrema rapiditate de informare și de adaptare a autorului. Iorga era, de asemenea, un poliglot ; ați putut aprecia cunoștințele sale de franceză și nu am putea uita că o mare parte din operele sale, și din cele mai importante, sînt scrise în limba noastră ; el s-a folosit, de asemenea, dar mult mai rar de germană și italiană și putea recurge și la greaca modernă, la ungară și la limbile slave.

Avea de timpuriu practica mijloacelor auxiliare ale cercetării istorice, cum ar fi paleografia și diplomatica aplicate în domeniile bizantin, slavon și latin. El se informa singur asupra istoriei țărilor Europei centrale și orientale, uneori prea rapid, dar din sursă de primă mînă. Informațiile priveau instituțiile, situația economică, artele, literele și folclorul, precum și situația politică, diplomatică sau militară. Cît privește România, era surprinzător să-l vezi alegînd, culegînd, înregistrînd în memorie și în notițele sale materialele cele mai disparate, faptele cele mai absurde pentru a le refolosi în ansamblu sau pentru a le lega de alte fapte, alte materiale, analoge (o inscripție sau o scrisoare particulară, o carte de conturi sau un carnet de mostre al vreunui negustor transilvănean, un fragment de manuscris sau un liturghier, o tapiserie, un portret, o cruce), care transformau dintr-o dată un detaliu infim într-un embrion de istorie și care se terminau întotdeauna cu un articol, o broșură, o carte sau o culegere. Și nu

e greu de înțeles că ceea ce părea la Iorga improvizație pentru unii se degaja de fapt spontan din colecția de fapte și observații culese fără răgaz, păstrate și organizate de o memorie neobosită.

Nici intrarea lui în 1907 în viața politică n-a fost o improvizație sau o chestiune de ambiție. Istoria națională, cultura națională, politica națională, totul l-a preocupat : ca istoric el a demonstrat tradiția eroică a latinilor din Orient ; ca critic al instituțiilor și al moravurilor el a recunoscut necesitatea ca poporul român să-și păstreze intactă originalitatea și să nu și-o sacrifice imitînd vreo altă civilizație, fie ea chiar civilizația franceză, atît de ispititoare, de iubită și de apropiată de spiritul românesc ; ca șef de partid sau om de stat el a militat pentru o politică nu în sens îngust, ci în esență națională, îndreptată către progresul spiritului, al culturii și al valorii poporului român, care să se bizuie pe țăran și nu pe instabilitatea morală a cosmopolitismului orașelor. Nu vreau să fac o apreciere nici asupra acestui program, nici asupra eforturilor depuse de Iorga pentru a-l aplica, dar pot să spun că, în viața politică și în toată activitatea sa, Iorga a dovedit aceeași putere de muncă și de dăruire, dar nici nu aș putea trece sub tăcere faptul că și-a păstrat intactă demnitatea personală și libertatea de opinii, precum și sărăcia. A dispus în cursul vieții sale de numeroase resurse ; acestea au atras invidia multora ; nu au avut nici un profit nici el, nici familia sa ; în numele recunoștinței și prieteniei i s-a oferit la București o casă demnă de el și de colecțiile sale ; fosta lui locuință era prea mică pentru familia sa numeroasă și pentru activitatea lui multiplă. Vechea casă boierească de la Văleni, donată de către administratorii săi, a fost distrusă de cutremur puțin înainte de moartea lui. Tot ce a avut a donat pentru a lăsa o moștenire culturii naționale.

Să nu credeți cumva că vreau să vi-l prezint pe Iorga ca un veșnic sacrificat, suferințele lui culminînd cu crima din 27 noiembrie. Fără îndoială că, în cincizeci de ani de activitate și de viață politică, el a cunoscut numeroase amărăciuni, pe care numai rareori le-a încredințat unor prieteni foarte siguri ; chiar dacă a păstrat cuiva pică, nu cred să fi persistat într-o ură prea ascuțită față de cineva. Aceasta se explică prin faptul că avea gustul înnăscut al luptei și bucuria ripostei, promptă și tăioasă, și că, fiind un bun scrimer, lovitura dată de el o anula pe cea primită. Simțea nevoia de a se plasa înaintea tuturor, de a fi în primele rînduri totdeauna, dar avea și curajul riscului, iar succesul public îl gusta cu o voluptate ușor tulburată de irezistibilele, dar scurtele frisoane de gelozie pe care le resimțea la succesul altora. El avea mai ales sufletul și bucuriile unui fondator. Unul dintre volumele vastei sale „Istorii a românilor" poartă ca subtitlu : „Întemeietorii statului". Îmi închipui că a pus în acest subtitlu lucrul la care ținea cel mai mult : inițierea unei acțiuni și pregătirea terenului pentru un așezămînt național sau uman conceput pentru scopuri înalte, care și-ar putea găsi astfel realizarea. Aceasta a fost preocuparea permanentă și, fără îndoială, cea mai mare satisfacție a lui N. Iorga. Liga culturală română, Partidul Național — tradiționalist, numeroasele ziare au fost cele mai largi, dar și cele mai efemere din realizările sale ; ca acțiuni științifice mai durabile au fost : „Note în vederea unei istorii a cruciadelor din secolul al XV-lea", „Acte și fragmente privitoare la istoria românilor adunate în depozitele de manuscrise din Occident", culegerea românească de „Studii și documente", pe care Iorga însuși a publicat-o în 30 de volume înainte ca Academia Română s-o adopte ca o serie regulată a publicațiilor sale, precum și „Revista istorică" și „Buletinul Comisiei monumentelor istorice". Iată acum așezămintele fondate de el atît în Văleni cît și în străinătate, unde tinerii profesori români sau străini urmau să studieze starea de lucruri din România și Europa : Școala românească din Franța de la Fontenay-aux-Roses, înființată la sfaturile profesorilor din învățămîntul românesc, Școala română din Roma, care, mai tîrziu, are deja la activul său publicații meritorii, apoi în Albania, o inițiativă îndrăzneață, Institutul român de arheologie din Santi-Quaranta și în România Institutul pentru studiul Europei de sud-est, care publică un buletin, o revistă istorică a României și culegeri de texte.

Această listă s-ar putea lungi, dar credem că e de ajuns și numai atît pentru cei care au trudit plini de speranță la crearea unei opere ce ne-ar putea reda voința și intensitatea eforturilor lui Iorga, măreția rolului său, retrăind astfel intens bucuriile pe care le-a găsit el în creația sa.

INTELECTUALII FRANCEZI EVOCĂ

Aceste considerații științifice ne readuc la preocupările noastre obișnuite. M-aș scuza pentru faptul de a mă fi îndepărtat prea mult dacă nu ați crede, ca și mine, că în împrejurările în care deplingem moartea confratelui nostru român atitudinea lui de mare cetățean merită încă și mai mult respect decît activitatea lui de istoric. Eu nu uit totuși că istoricul și nu omul politic este acela pe care l-ați întîmpinat la 8 ianuarie 1932 ca asociatul dv. străin care l-a înlocuit pe d-l Kr. Nyrop și că opera sa științifică a fost expusă aici de către doi istorici, Charles Bémont și Charles Diehl. Ei au afirmat, cu tărie și în mod strălucit — și cum ați fi putut uita acest lucru ? —, că d-l Iorga a rămas mereu un istoric, că opera sa istorică considerabilă este, prin diversitatea ei, adeseori excelentă și totdeauna iluminată de inteligență ; ei v-au prezentat în rezumat principalele sale opere istorice.

Îmi veți permite să mă mărginesc la o foarte sumară expunere a trăsăturilor esențiale care marchează pentru mine munca de istoric a lui N. Iorga. Este vorba mai întîi de grija cercetării documentare, foarte normală pentru un elev al Școlii [noastre] de înalte studii ; acest lucru se manifestase deja pe larg în teza prezentată de Iorga pentru lucrarea sa de diplomă despre „Philippe de Mézières și Cruciada din secolul al XIV-lea" (1896) ; el s-a afirmat din ce în ce mai mult nu numai prin serialele documentare, a căror întemeiere v-am reamintit-o, sau prin cele mai frumoase pagini din cele șapte volume enorme pe care le-a adăugat între 1897 și 1913 la colecția Hurmuzachi, „Documente privind istoria românilor", dar mai ales prin numărul nesfîrșit de monografii incluse în reviste, în jurnale, în miscelanea sau în „Analele" Academiei Române și consacrate unor documente izolate sau în număr mic. Documentele nu sînt totdeauna de arhivă, ci sînt și informații comerciale, impresii de călătorie, inscripții, obiecte de artă, corespondență personală, documente umane.

Concepția despre istorie care s-a afirmat la Iorga este într-adevăr foarte largă ; ea înseamnă în ceea ce privește România toată civilizația, toată viața pe care el a vrut s-o studieze și s-o redea. Alături de diferitele sale „Istorii despre poporul român", reluate fără încetare și dezvoltate, pentru a le pregăti sau a le completa, el a compus o serie de istorii parțiale, nelegate de o epocă, ci de un aspect de viață al țării : istoria bisericii și vieții religioase în România (1908, 1929, 1932), istoria armatei române (1910, 1919, 1929), a învățămîntului din România (1928), a presei (1922), a industriilor (1927), a comerțului (1914, 1923, 1925), a agriculturii, istoria vieții femeilor din România (1930), a costumului și modelor, istoria diferitelor familii princiare și boierești (1902), istoria orașelor (1899), istoria literaturii române vechi și moderne (1902, 1904, 1907, 1928, 1929), a artei vechi românești (1922), tot atîtea lucrări distincte, adeseori considerabile, multe revăzute și încă dezvoltate și urmate de o serie de articole detaliate ; cîte țări posedă lucrări atît de ample și de diverse ?

E unul dintre meritele lui Iorga de a fi scos în evidență această interdependență a dezvoltărilor și transformărilor istorice din Europa de sud-est, de a fi îndreptat pe cercetătorii din țara sa către studiul comun al tuturor popoarelor și a grupelor naționale ale acestei regiuni și de a le fi pus la dispoziție un mijloc de studiu și, în același timp, un exemplu. Numeroase sînt articolele sale, broșurile sau cărțile în care vorbește de istoria relațiilor provinciilor românești cu națiunile învecinate — sîrbi, bulgari, greci, unguri, ruși, polonezi, cehoslovaci. El a evocat direct istoria mai multor națiuni, uneori în scurte rezumate, cum ar fi acela despre Albania, Armenia mică, Bulgaria, Ungaria sau despre popoarele dispersate, cum ar fi românii sud-dunăreni sau țiganii, alteori sub o formă mai amplă, despre turci în cele 5 volume ale „Istoriei Imperiului otoman" (1908—1913), publicată în limba germană, sau în diferitele sale „Istorii ale statelor balcanice" (1913, 1914, 1924), fragmente destul de aprofundate de istorie generală.

Elaborînd conferințe, comunicări și memorii ca : „Rămășițe ale culturii bizantine în Țările române" (1913), „Formele bizantine și realitățile balcanice" (1923), „Caracterul comun al instituțiilor din sud-estul Europei" (1929), „Creația religioasă din sud-estul Europei" (1929), „Istoria comerțului din Orient" (1923—1925), „Primele încercări de federație în sud-estul Europei" (1931) sau „Originea ideilor de independență în Balcani" (1927), Iorga tindea spre o istorie generală sau, cel puțin, spre una a Europei orientale.

În istoria sud-estului Europei, influențele îndepărtate au jucat un rol pe care Pompiliu Eliade îl subliniase în cărțile sale despre „Influența franceză și formarea spiritului public în România". Nicolae Iorga a insistat, la rîndul său, asupra importanței „Pătrunderii ideilor Occidentului în sud-estul Europei" (1924) și a socotit necesar să scrie în 1919 pentru compatrioții săi o „Istorie a poporului francez", din care ei trebuiau să afle rațiunea și sensul aspirațiilor lor proprii, precum și secretul culturii franceze. Iorga schițase, de asemenea, în prelegerile sale o istorie generală a Europei, ale cărei capitole importante le-a tratat în „Problema Rinului" (1912), „Problema Mediteranei" (1914) și chiar „Problema Oceanelor" (1919); schițase, de asemenea, și vederi de ansamblu: „Latinitatea Orientului" (1921), „Concepția latinității" (1923), „Istoria românilor și a României din Orient" (1937), „Cruciadele și stabilirea lor pe Pămîntul sfînt" (1924), precum și opere și mai cuprinzătoare: „Dezvoltarea instituțiilor politice și sociale în Europa" (1920—1922), „Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și raporturile lor" (1920) sau „Elemente de unitate între lumea medievală și cea contemporană" (1921—1923).

Aici ne apropiem de istoria universală, năzuința cea mai fierbinte a istoricului Nicolae Iorga, a ambițiosului gînditor și conducător. Încă din 1905—1907, el scrisese pentru învățămîntul românesc o „Istorie a lumii", din 1926 pînă în 1929 el a publicat, în 4 volume, un „Eseu de sinteză a istoriei omenirii", încercare riscantă, desigur, dar bogată în idei și schiță a unei mari opere.

În epoca în care a publicat acest vast eseu, Iorga tipărea la Văleni o cărticică în limba română — „Evoluția ideii de libertate" (1928); el a fost preocupat întotdeauna de valoarea morală a istoriei, de ajutorul pe care aceasta îl poate acorda mersului poticnit al omenirii; faptul că cercetarea istoriei omenirii l-a dus la meditații despre libertate este cu atît mai tragic cu cît el personal a fost răpus de o crimă atît de atroce. Speranța libertății ne rămîne totuși.

• • • •

cele mai mari și cele mai pure, care mențineau sentimentele de fraternitate dintre patriile noastre. Ați pierdut acum pe unul dintre oamenii care vă înțelegea cel mai bine și care vă iubea cel mai mult. Și el a murit asasinat de niște mizerabili pentru că-și iubea țara și pentru că vă iubea. Adăugați și această rană la durerile dv.

Ilustrul Nicolae Iorga, profesor la Universitatea din București, profesor agregat la Universitatea din Paris, fost președinte al Consiliului de Miniștri din România, a căzut sub loviturile Gărzii de fier. Acesta este numele demn de batjocură atribuit sectei lor de lași, care preferă crima în locul luptei și care, fără arme în fața dușmanului, găsesc arme pentru a suprima pe concetățenii lor.

Iorga se afla în casa lui, care fusese dăruită de națiunea recunoscătoare unuia din cei mai mari fii ai săi. Asasinii îl surprind acolo, îl smulg din casă și îl duc cu ei. Mai tîrziu, corpul său ciuruit de gloanțe a fost găsit într-o pădure. Într-adevăr, o victorie strălucită pentru reacțiunea europeană. Aceasta îl deplînge în mod ipocrit. Însă nimic nu va întîrzia scadența propriului său dezastru. Crima fără nume o lovește în inimă.

Iorga e printre cei care au făcut România mare de ieri. Cărțile, cuvîntul, opera sa de istoric și om de acțiune au arătat lumii întregi unitatea seculară a unui popor hărțuit. În timpul războiului mondial, el a îndrumat națiunea să pună mîna pe arme. În timpul zilelor grele, cînd jumătate din teritoriul României era ocupat, iar țara era despărțită în două, ca Franța astăzi, el a luat-o în brațele sale puternice, i-a insuflat nu vreo filozofie josnică a ispășirii, ci forța și generozitatea revoluțiilor virile. Odată cu revenirea prosperității, cu armele încununate de victorie, el n-a considerat că sarcina sa s-ar fi terminat, ci a mărit prețuitindeni numărul instituțiilor frățești care uneau pe români în cadrul aceloraşi idealuri, acordînd o atenție plină de dragoste vieții țăranilor, ale căror forțe profunde și inepuizabile daruri le simțea. Noi, cei care l-am cunoscut, care l-am iubit, am avut privilegiul de a vedea trăind sub ochii noștri, în toată strălucirea sa, una dintre acele personalități legendare, care sînt înrădăcinate pentru totdeauna în pămîntul unei țări și în istoria inteligenței umane. În persoana lui se îmbinau cunoașterea cu instinctul previziunii și cu acea flacără poetică care rămîne semnul distinctiv al geniului. Nimeni n-a respirat vreodată mai multă forță vitală și mai multă noblețe.

De la înălțimea celor șaizeci și nouă de ani ai săi, el îi domina pe oamenii tineri ca o faleză încă scăldată în lumină, în timp ce regiunile joase sînt de-acum în umbră. Formidabila sa vitalitate, pusă în întregime în slujba patriei și cunoașterii, epuiza ființele obișnuite, însă le dădea forțe noi.

Cu francezii era cît se poate de darnic. În fiecare an venea în Franța, la Sorbona, unde bogăția ideilor exprimate de el era binefăcătoare. Universitățile din Franța și Institutul au avut onoarea să-i decerneze cele mai înalte distincții ale lor. El se formase în Franța la Școala [noastră] de înalte studii, ale cărei cursuri i s-au părut necesare educării oricărui cercetător. El a creat, în Franța, Școala românească de la Fontenay, institut de cercetări și factor de legătură între două elite, unde cei mai buni dintre elevii săi veneau să lucreze sub îndrumarea profesorilor noștri. În sfîrșit, Franța este aceea căreia i-a închinat chiar în acest an, în pline frămîntări, ultima carte a sa. El a cerut unuia dintre noi să scrie prefața, semn de prietenie, de care se leagă de-acum înainte înspăimîntătoarea solemnitate a nenorocirii.

Astfel, acest om vizibil din toate punctele orizontului, acest călător aclamat în Statele Unite — unde ducea românilor de peste mări spiritul, limba și însăși imaginea patriei lor, pămînt minunat — păstra pentru țara noastră, cu toate vicisitudinile vremii, această tandrețe a forței care este, dintre toate formele de prietenie, cea de care putem fi cei mai mîndri. Franța rănită, Franța libertății se înclină cu durere în fața memoriei lui Nicolae Iorga. Unele morți sînt nemuritoare atît prin măreția vieții pe care o încununează, cît și prin sacrificiul care le însoțește. Masacrele de la București, care au lovit în glorii ale unei patrii ca Madgearu[...]* și alții, din jurul lui Nicolae Iorga, au avut mai puțin drept scop să suprime adversari politici decît să lovească în patrioți și, mai ales, să asasineze spiritul. Recunoaștem fără ezitare sursa și doctrina, apelul la instinctele cele mai sălbatice și mai josnice. Trebuie să ne așteptăm la convulsiuni puternice ale bestiei. Din regiunile eterne, Iorga și prietenii săi ne îndeamnă la încredere. Numele lor, amintirea lor preced în luptă pe oamenii liberi.

---

* Neavînd o informare exactă, autorul trece în mod eronat în rîndul celor asasinați și pe Gheorghe Brătianu.

MEMORIA LUI NICOLAE IORGA

KARL MARX: 150 DE ANI

P. LUCACIU

Publicul cititor din România dispune astăzi de numeroase lucrări despre viața și activitatea revoluționară teoretică și practică a lui Karl Marx, savant de geniu, întemeietorul concepției materialist-dialectice despre lume și al comunismului științific, conducătorul proletariatului internațional.

Dar așa cum dovedește un foarte bogat material documentar de bibliotecă și de arhivă, scos la lumină de cercetarea istoriografică, personalitatea lui Karl Marx, ca și uriașa sa operă, au fost cunoscute de intelectualitatea progresistă, oameni politici, socialiști și muncitorimea din țara noastră încă de pe vremea Internaționalei I-a. Vasile Conta, Iosif Vulcan, Vicențiu Babeș, Alexandru Roman, C. A. Rosetti, George Panu și mulți alți reprezentanți ai cugetării românești au cunoscut — mai mult sau mai puțin îndeaproape — ideile **Manifestului Comunist,** ale **Capitalului,** ale Internaționalei. Iar în secolul al XX-lea se poate spune cu toată certitudinea că n-a fost personalitate românească de prestigiu care să nu se fi aplecat un timp oarecare asupra paginilor marxismului, chiar dacă unii dintre acești cititori și-au exprimat dezacordul față de tezele cu care luau contact.

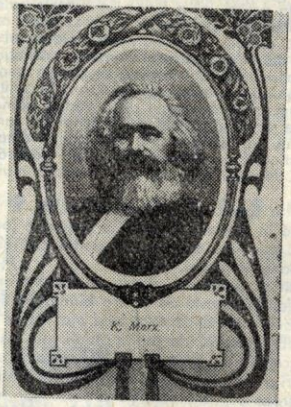

Acest portret a fost editat în culori în anul 1933, cu prilejul semicentenarului morții lui Marx, și a circulat în rîndurile muncitorimii din Ploiești

În cugetele generațiilor de astăzi trezește nu numai un legitim interes științific, ci și o adîncă admirație nobila stăruință, însuflețirea și tenacitatea cu care și-au însușit proletarii conștienți și intelectualitatea înaintată din țara noastră învățătura lui Karl Marx, înflăcărarea și fermitatea cu care au luptat pentru izbîndă ideilor sale și pentru transformarea țării într-un puternic și înfloritor stat socialist.

Cunoscuta discuție de la sfîrșitul secolului trecut dintre socialiștii români — C. D. Gherea, I. Nădejde, C. Mille, Al. G. Radovici etc. — și unii reprezentanți ai economiei politice oficiale — P. Missir, D. Ștefănescu, I. Strat ș.a. — nu avea un caracter academic, ci un sens viu, de stringentă actualitate națională, fiind strîns legată de problemele dezvoltării economice a României. În disputa dintre adepții industrializării țării și susținătorii menținerii României ca stat eminamente agrar, marxiștii români s-au situat de partea acelora care militau pentru dezvoltarea industriei românești. Poate ar merita să se mediteze ceva mai mult asupra împrejurării că popularizarea marxismului începe la noi cu teoria valorii și a plusvalorii, cu explicația mecanismului exploatării capitaliste și cu teoria acumulării capitaliste.

Puternicul filon de gîndire socială promovat de cărturari de frunte, ca Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, C. A. Rosetti, B. P. Hasdeu, Simion Bărnuțiu, a determinat ample discuții științifice, mai ales în legătură cu formarea și evoluția burgheziei în România, în legătură cu rolul țărănimii în dezvoltarea țării, conține elemente ale influenței materialist-istorice. Începutul medicinii sociale în România este legată de activitatea teoretică a marxiștilor români, care într-un anume sens inițiau sociologia medicală în țara noastră. Se poate spune că, încă înainte de activitatea școlii sociologice monografice de la București, desfășurată în perioada dintre cele două războaie mondiale, metoda cercetării concrete a realităților sociale a fost folosită de presa muncitorească care s-a inspirat din opera lui K. Marx.

Pe tărîmul filozofiei, influența marxismului s-a exercitat mai ales în dezbaterile asupra metodei de gîndire, asupra raporturilor dintre filozofia lui Hegel și filozofia lui K. Marx, asupra concepției materialiste a istoriei, teoriei cunoașterii și teoriei culturii.

Nimeni nu se mai îndoiește că istoria este supremul judecător al oricărei activități umane. Cu aceeași evidență se impune și constatarea că monumentala operă a omu-

Das Kapital.

Kritik der politischen Oekonomie

Von

Karl Marx.

Zweiter Band

Buch II: Der Cirkulationsprocess des Kapitals

Dritte Auflage

Herausgegeben von Friedrich Engels.

BIBLIOTECA
Publică
VIRGIL MADGEARU
Hamburg
Otto Meissners Verlag
1883

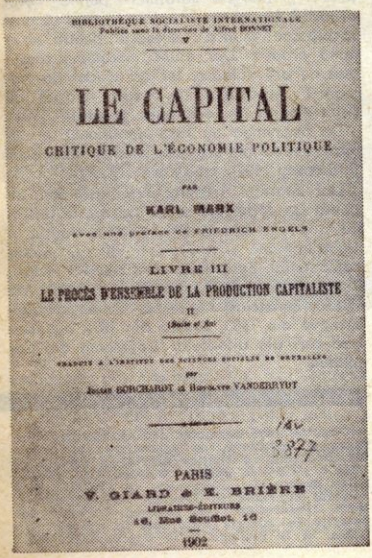

BIBLIOTHÈQUE SOCIALISTE INTERNATIONALE
Publiée sous la direction de Alfred BONNET

LE CAPITAL

CRITIQUE DE L'ÉCONOMIE POLITIQUE

PAR

KARL MARX

AVEC UNE PRÉFACE DE FRIEDRICH ENGELS

LIVRE III

LE PROCÈS D'ENSEMBLE DE LA PRODUCTION CAPITALISTE

II

(Suite et fin)

TRADUIT À L'INSTIGATION DES PARTISANS SOCIALISTES DE BELGIQUE

PAR

Jean ROUCHAIROT et Henri-Louis VANDERRYDT

PARIS

V. GIARD & E. BRIÈRE

LIBRAIRES-ÉDITEURS

16, Rue Soufflot, 16

1902

lui care s-a născut cu un veac și jumătate în urmă, opera teoretică și practică a lui Karl Marx, a trecut cu neasemuit succes prin proba de foc a istoriei. **Secolul al XX-lea este secolul triumfurilor marxismului, secolul lui Karl Marx și al discipolilor săi.**

În prezent, „exproprierea expropriatorilor", a cărei necesitate obiectivă a fost demonstrată științific de Marx și pe care a realizat-o pentru prima oară în istorie Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, **a devenit fapt într-un număr de 14 țări** din Europa, Asia și America, state care însumează peste o treime din totalul populației globului și un sfert din suprafața pămîntului.

★

Pentru cercetătorul preocupat de problemele răspîndirii operei lui Marx în România, consultarea principalelor biblioteci îi va procura constatări dintre cele mai concludente. După o sumară investigație va putea observa că pentru toate edițiile **Capitalului,** încă de la apariția sa, există dovezi certe că ele au circulat în România. Iată cîteva exemple : s-au identificat două exemplare din **Capitalul,** volumul I, ediția I-a germană, Otto Meissner, Hamburg 1867, dintre care unul cu numeroase adnotări. A doua ediție, apărută în 1872, în aceeași editură, este reprezentată prin patru exemplare. Știind că ediția a treia germană a volumului I a apărut în 1883, după moartea lui Marx, înseamnă că redactorii publicațiilor socialiste din deceniile VIII-IX ale secolului al XIX-lea au folosit, probabil, primele două ediții, dar mai sigur pe a doua. De aici concluzia că toate trimiterile la **Capitalul** sub formula **Das Kapital** în publicațiile românești înainte de 1883 se referă la prima și a doua ediție germană. În sprijinul acestei păreri vine și nota lui Anton Bacalbașa, publicată împreună cu traducerea rezumativă făcută de el în **Emanciparea,** în care spune : „Am prescurtat după **Das Kapital,** scriere a renumitului economist Karl Marx, care a murit acum două luni în Anglia".

Ediția cu cea mai largă circulație a fost aceea a lui J. Roy, în limba franceză, editată de Maurice Lachâtre, Paris, 1875, iar nu în 1872, cum greșit se spune în unele lucrări. Din această ediție sînt cunoscute în

Două exemplare din „Capitalul" care au aparținut lui Virgil Madgearu (sus) și C. Dobrogeanu-Gherea

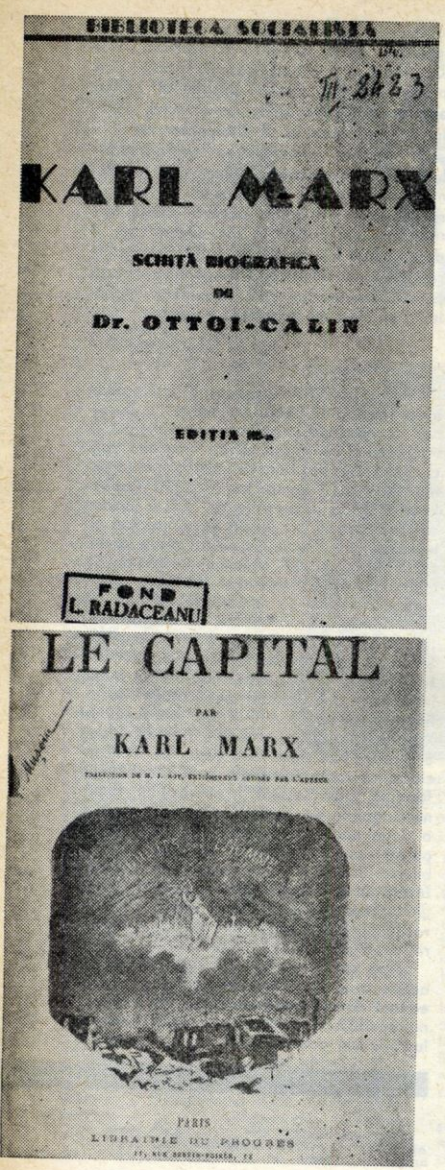

Coperta unui exemplar din monumentala lucrare a lui Marx, cu semnătura lui Panait Mușoiu. Iată ce spunea acesta în prefața pe care a scris-o la ediția românească a Manifestului Comunist : *„Așa cum se prezintă, Manifestul cuprinde în rezumat socialismul modern. Principiile lui generale le-am găsit întărite în* Mizeria filozofică, *în operele postume, în* 18 Brumar *și în* Capitalul *lui Marx*

țara noastră douăsprezece exemplare. Unul dintre ele poartă ștampila librarului „Carol Müller București", ceea ce pare a fi o dovadă că volumul a intrat în țară imediat după apariție. Numeroasele sublinieri și adnotări făcute de autorii români pe aceste exemplare, trimiterile numeroase la această ediție, accesibilitatea limbii franceze pentru pătura cultă din România, iată cîteva elemente care ne fac să considerăm că această ediție a avut cea mai largă circulație la noi.

Contemporanul, nr. 15 din 1885, publica sumarul în limba germană al volumului II, ediția I-a germană, ed. Otto Meissner, Hamburg, apărut sub îngrijirea lui Engels, iar **Drepturile omului** saluta apariția acestui volum cu următoarele cuvinte : „În sfîrșit a apărut mult așteptatul volum al II-lea din Capitalul de Karl Marx". Bogat reprezentată în librăriile românești este ediția franceză prefațată de Engels, Paris 1900—1902, în traducerea lui Julien Borchardt și Hippolyte Vanderrydt. Ea a fost folosită și de C. Dobrogeanu-Gherea, care a avut-o în biblioteca personală.

Au mai fost identificate exemplare din volumele I—III, ediția germană, Hamburg, 1922. Pe unul din ele sînt numeroase sublinieri și unele adnotări în limba română. De exemplu, în dreptul ultimului alineat din paragraful despre cei doi factori ai mărfii s-a scris : „Produsele țărănimii pentru nevoi proprii ? Atunci are dreptate țăranul să nu-și socotească munca necesară pentru existență proprie. Dar atunci porumbul consumat nu are valoare, iar cel vîndut are valoare ?" Această ediție a fost folosită de Petre Andrei în **Sociologia generală** (1936).

De asemenea au fost identificate exemplare din edițiile engleză (Londra, 1930), rusă (Moscova, 1932), maghiară (1935).

Dar interesul deosebit manifestat față de opera de căpetenie a lui Marx este reflectat și de numeroasele fragmente traduse în limba română și apărute în diferite publicații. Astfel, **Basarabia,** care apărea la Iași, în numărul 15/1879, **România viitoare,** nr. 1/1880, **Emanciparea,** în patru numere consecutive din 1883, **Lumea** din 1896 publicau traduceri ale diferitelor fragmente din **Capitalul.**

Constantin Cristescu traduce în românește rezumatul francez al lui Gabriel Deville și-l publică în **Revista ideei** (patru numere din anul 1907), iar în decembrie același an apare în broșură tradus de P. Mușoiu (Biblioteca „Revistei ideei"). În **Viitorul social** (1907 și 1908) C. Ottoi Călin traduce capitolul XXIV din **Das Kapital**, volumul I. Traduceri în limba română a unor fragmente din **Capitalul** au mai semnat A. Luca (1910), Dik (Dic Dicescu) (1911), D. Fabian (1919), M. Leonin (1927) etc.

O traducere în limba română a unui rezumat al capitolului I, sub titlul „Muncă, marfă, bani" de K. Marx, tipărită la Detroit, Michigan, în Biblioteca Federației socialiștilor români din America, a fost cumpărată de Biblioteca universitară din Cluj în 1923. Însemnările rămase pe ea atestă intensa sa circulație.

După 23 August 1944, prin grija partidului nostru, opera lui Marx a apărut în tiraje de masă. Concepția marxistă despre lume și viață, aplicată în mod creator la realitățile țării noastre, a devenit ideologia dominantă, constituind o armă de neprețuit în lupta pe care poporul nostru o duce pentru construirea societății noi, socialiste. Astfel, în perioada 1947—1966 totalul tirajelor volumelor **Capitalului** apărute în România se ridică la 289 000 de exemplare.

Pentru muncitor ca și pentru student, pentru omul de știință ca și pentru scriitor sau artist, opera fundamentală a lui Marx a devenit carte de căpătîi, care prin marile adevăruri ce le dezvăluie contribuie efectiv la descifrarea sensurilor profunde ale actualității.

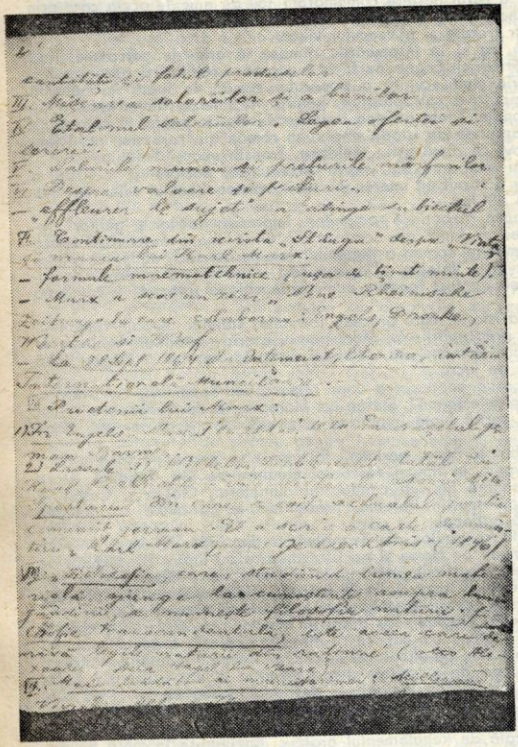

Manuscrisul unei conferințe despre Marx, ținută la închisoarea din Dej în 1932.

Marx și trecutul istoric al românilor

Dr. AUGUSTIN DEAC

La jumătatea veacului al XIX-lea, în Europa cuprinsă de flăcările revoluției de la 1848, Țările Române prezentau pentru mințile luminate ale epocii un interes deosebit. Despre români și trecutul lor au scris mulți minunate lucruri. Se cuvine a ne opri asupra celor scrise de acela de la a cărui naștere comemorăm 150 de ani, de acela care prin „Manifestul Comunist" semnase actul de naștere al lumii noi și oferise omenirii cheia descifrării istoriei veacurilor trecute și a veacului viitor.

În lucrările publicate, ca și în însemnările rămase în arhivele personale, Karl Marx și colaboratorul său Friedrich Engels au făcut numeroase relatări și aprecieri privitoare la zbuciumata istorie multiseculară a poporului român, la lupta lui hotărîtă pentru eliberare socială, împotriva cotropitorilor, pentru menținerea ființei sale, a independenței și unității naționale. Toate acestea însumează sute de pagini în care Marx și Engels s-au ocupat îndeaproape de istoria poporului român din cele mai vechi timpuri și din toate marile provincii românești : Moldova, Transilvania și Valahia.

N-a fost moment mai important din istoria economică, socială și politică a poporului român care să nu fi stîrnit un interes deosebit acestor titani ai celei mai înaintate gîndiri din secolul al XIX-lea.

Astfel, Marx menționează războaiele romanilor „împotriva dacilor și geților", remarcînd iscusința și hotărîrea de luptă ale acestora din urmă. Marx marchează epoca lui Traian prin alipirea la Imperiul roman a regiunilor locuite de daci, amintind printre acestea Transilvania, Moldavia și Valahia. *„Dacia a fost transformată în provincie romană* — arăta el — *și în ea au fost fondate numeroase colonii romane"* (sublinierea lui K. Marx).

Perioada migrațiilor, a istoriei care precede formarea statelor feudale românești se include, de asemenea, în preocupările lui Marx pentru istoria românilor. Intemeierea principatelor Moldova și Țara Românească, rolul lui Dragoș, Bogdan și Negru Vodă sînt prezente în notele sale de lucru.

Marx a evidențiat că, sub conducerea unor remarcabili domnitori, ca „Mircea, voievodul Valahiei", Vlad, „regele țepă", Ștefan cel Mare, Iancu de Hunedoara, Mihai Viteazul, Țările Române au purtat lupte împotriva invadatorilor străini, iar mai tîrziu împotriva ocupației străine.

Dacă în al său „Război țărănesc german" F. Engels se oprea pe larg asupra luptei de clasă din Transilvania în timpul răscoalei conduse de Gh. Doja, K. Marx abordează mișcările revoluționare de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan în Transilvania și Tudor Vladimirescu în Valahia, prezentîndu-le ca avînd un puternic accent antifeudal și totodată național.

Scriind despre răscoala românilor din Transilvania din 1784, K. Marx releva : „Cei mai dîrji au urmat în munți pe Horia și pe Cloșca, care au luptat cu deznădejde în contra armatelor imperiale. În sfîrșit, urmăriți în ultimele lor adăposturi, au fost prinși împreună cu rămășițele micii lor oști. La *28 februarie 1785* amîndoi au fost trași pe roată. Horia a devenit eroul povestirilor populare și simbolul renașterii Daciei".

Marx îl socotea pe Tudor Vladimirescu drept un patriot român care „a chemat la arme pe țăranii din munții Olteniei ; a coborît cu dînșii la Craiova, a adunat poporul și i-a făcut cunoscute planurile sale de eliberare. În cîteva zile erau stăpîni pe întregul Banat al Craiovei. Primul său act de autoritate a fost reforma legilor fiscale ; a redus capitația la ceea ce fusese sub vechile legiuiri ; a desființat darea pe vii și pe vite. Țăranii alergau în masă în jurul său, nu-l mai numeau decît Tudor Vodă (Principele Tudor)". Marx a demascat crunta exploatare feudală din Țările Române, goana boierilor după supramuncă, legiferată de Regulamentul organic. Bazîndu-se în mare pe datele economice cuprinse în cartea lui Elias Regnault „Histoire politique et sociale de Principautés", apărută în 1853, care la rîndu-i se inspirase direct din „Question économiques des Principautés Danubiennes" (1850) a lui Nicolae Bălcescu, Marx a subliniat în opera sa fundamentală „Capitalul" că acest „codice al muncii de clacă" — cum numea el Regulamentul organic —, „dictat de însăși boieri", a contribuit la menținerea vechilor relații de producție feudale, la înăsprirea crescîndă a exploatării țăranilor. Făcînd o asemănare între fenomenul românesc și cel european, Marx sublinia : „Comparația între goana după supramuncă din Principatele dunărene și aceeași goană din fabricile engleze prezintă un interes deosebit, întrucît, în *munca de clacă, supramunca* îmbracă o formă *de sine stătătoare*, palpabilă în mod material".

Întemeietorii socialismului științific au acordat o deosebită atenție anului revoluționar 1848. Marx saluta evenimentele revoluționare din Țara Românească : „Valahii

doboară vechiul regim și-l înlocuiesc cu un nou guvern. Ei vor să schimbe întregul lor sistem și să se conducă după modelul popoarelor civilizate". Marx caracteriza Bucureștiul, alături de Varșovia și Debrețin, ca „ultimii stîlpi de granit" ai revoluției de la 1848.

Analizînd evenimentele revoluționare de la 1848, Marx a descris în cîteva rînduri fizionomia poporului român. Pentru el, valahii erau daco-romani, formînd un popor „care vorbește o limbă de origine latină, în multe privințe asemănătoare cu italiana. Cei din Transilvania și Bucovina sînt supuși Austriei... iar cei din Moldova și Valahia — singurele două principate în care rasa daco-romană a dobîndit o existență politică — au propriii lor principi..."

Marx conchidea că „naționalitatea valahă ar putea să joace un rol important în rezolvarea problemei acestor teritorii". Era epoca frămîntărilor pentru înfăptuirea năzuințelor de independență și unitate națională a românilor.

Sînt grăitoare sublinierile lui Marx cu privire la trăsăturile țărănimii române : „Țăranii. Rasă puternică, primitivă, în special în munți și în Banatul Craiovei. La fel țăranii din Transilvania. Ironici. Fizionomie meridională. Zeflemiști. Mare putere de asimilare. Traian e un fel de zeu național... Costumul țăranului de la Dunăre e același ca pe timpul lui Traian". Cît privește dorința maselor populare românești de a se emancipa, Marx consemnează elanul lor revoluționar : „Țăranul român nu s-a lăsat degradat de mizerie... În răscoala lui Vladimirescu armata era compusă aproape numai din țărani... În tabăra de la Izlaz, poporul de țărani inițiază revoluția ; la București o salvează". Referindu-se la conținutul Proclamației de la Izlaz, pe care o denumește *Constituție*, Marx menționează că ea „desființa iobăgia și dădea în proprietate țăranilor o parte din pămîntul ocupat de ei, în timp ce moșierii urmau să primească de la stat o compensație pentru pămîntul ce le fusese luat, pentru pierderea dreptului asupra muncii țăranilor lor..."

Consemnînd participarea a 50 000 de oameni la adunarea de la Blaj din 15 mai 1848, Marx arăta : „Adunarea se declară adunare generală națională a națiunii române din Transilvania... se proclamă națiunea română națiune independentă și parte integrantă a Transilvaniei cu drepturile pe care le conferă egalitatea și libertatea".

În descrierea și aprecierea evenimentelor revoluționare de la 1848, Marx amintește o serie de conducători ai revoluției române ca Nicolae Bălcescu, Gheorghe Magheru, Simion Bărnuț, Avram Iancu, Treboniu Laurian, Bariț, frații Golești, Cristian Tell, Heliade Rădulescu, Popa Șapcă, frații Ion și Dumitru Brătianu, C. A. Rosetti și alții.

În anii care au urmat revoluției de la 1848, K. Marx a relevat de mai multe ori consecvența și dezvoltarea spiritului revoluționar al poporului român îndreptat împotriva cotropitorilor străini, pentru independență și unitate națională, ca și pentru înfăptuirea unor profunde transformări interne în sens burghezo-democratic.

Marx a condamnat politica reacționară a marilor puteri, amestecul lor în treburile interne ale Principatelor române, ocuparea acestora de către trupele otomane, țariste și habsburghice, atrăgînd în același timp atenția „asupra drepturilor și situației poporului valah". Pentru a scoate în relief ilegalitățile comise de marile puteri cotropitoare față de poporul român, Marx se referea la tratatele încheiate în decursul secolelor între Țările Române și Imperiul otoman.

Menționînd acordul austro-turc, prin care Austria obținea controlul absolut asupra Principatelor române, Marx arăta că în această situație „trebuie să ținem seama de doi factori : de relațiile dintre Austria și Turcia și de atitudinea pe care o are poporul moldo-valah față de Turcia și Austria sau față de alte puteri străine ; oricît ar părea de ciudat, acest din urmă factor a fost complet ignorat de opinia publică europeană, care se află în întregime sub influența diplomaților". Sînt numeroase articole ale lui Karl Marx în care se reflectă poziția sa de dezavuare a marilor puteri, care tratau țările mici ca monedă de schimb pentru interesele lor retrograde, antipopulare.

Atunci cînd s-a pus în mod nemijlocit problema unirii Moldovei cu Țara Românească, Marx s-a oprit asupra politicii unor guverne ale marilor puteri europene care nu țineau seama de interesele națiunilor mai mici. După realizarea Unirii, Marx preciza : „Unitatea și independența națiunii române au fost întărite prin alegerea colonelului Cuza ca domn al Moldovei și Valahiei".

Cît privește participarea armatelor române la războiul pentru cîștigarea independenței țării, atît Marx cît și Engels au făcut aprecieri deosebit de călduroase, mai ales asupra contribuției eroice a trupelor române la luptele din Bulgaria împotriva turcilor.

Operele întemeietorilor socialismului științific, editate sub îngrijirea Institutului „Marx—Engels—Lenin" din Moscova și publicate în limba română de către Editura politică, precum și acele scrieri ale lui Marx care așteaptă lumina tiparului stau mărturie, prin numeroasele referiri la istoria poporului român, despre interesul pe care marii corifei ai celei mai înaintate gîndiri a omenirii l-au manifestat pentru istoria și destinele poporului nostru.

GAUCHOS

FICŢIUNE ŞI REALITATE

NICOLAE MINEI

Însemnările de călătorie, romanele de acţiune şi, mai ales, filmele de aventuri au popularizat imaginea unui **gaucho** aureolat de strălucitorul nimb al romantismului. Cavaler fără teamă nici prihană, neîntrecut mînuitor al **lasso**-ului şi pistolului, elegant purtător al unui costum plin de fantezie, acest centaur modern, de fapt un simplu văcar, văr primar cu **cowboy**-ul nord-american, este de decenii eroul exotic al unor peripeţii care înflăcărează imaginaţia adolescenţilor şi, în general, a tuturor amatorilor de senzaţional.

Se impune oare de aci concluzia că figura **gauchoului** este un fruct exclusiv al fanteziei scriitorilor şi cineaştilor, ba chiar un fruct lipsit de orice sîmbure real? Pentru a încerca să răspundem la această întrebare, trebuie să ne adresăm istoriei patriei sale — Argentina.

Scurtă cronică argentineană

Pe teritoriul care formează astăzi Republica Argentina, conchistadorii spanioli au pătruns în secolul al XVI-lea din două direcţii. Dinspre apus, invadatorii Perului, care jefuiseră imensele tezaure ale imperiului incas, au traversat pasurile înalte ale Anzilor, atraşi de mirajul aurului, şi au întemeiat o serie de aşezări, ca Santiago del Estero (1553), Mendoza (1561), Tucuman (1565), Salta (1582), San Luis (1596) etc. Dinspre răsărit, pe ţărmul Atlanticului, Juan de Solis a descoperit în 1516 giganticul estuar pe care l-a botezat Rio de la Plata, în iluzia că va găsi acolo argintul atît de rîvnit de urmaşii lui Columb [1]. Dar băştinaşii au atacat expediţia, nimicind pe toţi membrii săi, aşa cum au făcut şi zece ani mai tîrziu cu garnizoana unui fort construit de Sebastian Cabot. O nouă încercare de colonizare s-a repetat exact după un alt deceniu, sub conducerea lui Pedro de Mendoza, care a fondat, pe malul estuarului, un mic port numit, în cinstea ocrotitoarei navigatorilor, Santa Maria del Buen Aire. Dar numai după un an, Mendoza s-a mutat, cu toţi însoţitorii săi, în interiorul continentului, la o depărtare de aproape 2 000 de kilometri de ocean, pe teritoriul actualului Paraguay, unde a ridicat oraşul Asuncion. Caii şi cornutele adduse de spanioli n-au mai putut fi însă transportate pe o asemenea distanţă şi, abandonate în **pampa** sălbatică, s-au înmulţit repede formînd herghelii şi cirezi fără număr.

In 1580, Juan de Garay a reîntemeiat portul părăsit de Mendoza, dîndu-i numele definitiv de Buenos Aires. Deşi importanţa lui strategică şi comercială a fost evidentă încă de la început, oraşul, ca şi vastul spaţiu cuprins între hotarele de azi ale Argentinei, depindeau, din punct de vedere administrativ, de viceregele Perului, a cărui reşedinţă — Lima — se afla la aproape 5 500 km distanţă, pe coasta Pacificului. Vreme de peste un secol şi jumătate, nici un vas european nu a avut voie să ancoreze în rada portului Buenos Aires. Mărfurile sosite din Spania erau debarcate în Porto Bello (Marea Caraibilor), transportate pe uscat, peste Istmul Panama şi apoi pe Oceanul Pacific pînă la Callao, de unde străbăteau

[1] Aceluiaşi metal nobil i se datoreşte şi numele Argentinei.

de-a curmezișul continentul sud-american pentru a ajunge în cele din urmă la Buenos Aires. Era o rută absurd de lungă, al cărei unic scop era menținerea unui control monopolist al Limei asupra comerțului.

Abia după 1776, cînd imperiul spaniol s-a reorganizat prin înființarea vicerегatului Rio de la Plata (cuprinzînd actualele state Argentina, Bolivia, Paraguay și Uruguay), Buenos Aires, devenit reședința noului vicerege, a cunoscut o impetuoasă dezvoltare. Dar așa cum se întîmplase și cu coloniile britanice din America de Nord, metropola continua să-și trimită oamenii pentru a ocupa posturile de conducere în administrație, economie și armată. Creolii — descendenți ai spaniolilor, născuți pe continentul sud-american — erau considerați cetățeni de categoria a doua, ceea ce crea în rîndurile lor o stare de permanentă nemulțumire și dădea naștere unei tot mai puternice mișcări de eliberare națională.

Însuflețiți de ideile revoluției franceze și de exemplul războiului de independență al coloniștilor nord-americani, creolii au avut însă de luptat mai întîi cu o rivală a Spaniei — Marea Britanie. Profitînd de conflictul izbucnit în 1804 între cele două state europene, comodorul Home Popham și generalul William Carr Beresford au debarcat în iunie 1806, cu un corp expediționar, la Buenos Aires. Viceregele și autoritățile spaniole au părăsit în panică orașul, dar locuitorii lui au luptat cu vitejie, obligîndu-i pe englezi să capituleze după nici două luni de la invazie. O a doua

→

Gaucho, *centaurul modern, văr primar cu cowboy-ul nord-american — de fapt, un simplu văcar.*

tentativă britanică, efectuată în 1807, sub comanda generalului John Whitelocke, s-a soldat cu un eșec similar.

Înfrîngînd ambele **invasiones inglesas,** masele populare din Buenos Aires și regiunea înconjurătoare au căpătat conștiința atît a propriei lor forțe, cît și a neputinței aparatului colonial spaniol. În 1807, creolii și-au ales propriul lor vicerege — Santiago Liniers —, iar la 25 mai 1810, o adunare a locuitorilor din Buenos Aires a alcătuit primul guvern național al vicegatului Rio de la Plata. Șase ani mai tîrziu, o Adunare Constituantă, reunită la Tucumán, proclama independența „Provinciilor unite Rio de la Plata". În 1817, armata tînărului stat, sub comanda lui José de San Martin, traversa Anzii, dînd lovituri decisive forțelor spaniole din Chile și, ulterior, din Peru. Dominația Madridului asupra Argentinei și, în general, a Americii de Sud era definitiv înlăturată.

Ca pasărea de pe cer

În anii care au urmat și-a făcut **gaucho**-ul apariția pe scena politică a țării, ca adversar al orășanului și îndeosebi al celui din Buenos Aires. Definit destul de judicios drept „expresia umană a vastei și dezolatei **pampa**"[2], el se ridica împotriva transformărilor social-economice pe care le promova burghezia urbană. Dar înainte de a aborda explicația unei astfel de poziții, să schițăm cîteva trăsături ale neobișnuitei lui personalități.

Așadar, mediul său era **pampa,** șesul de nisip, argilă și mîl, care se întinde de la Atlantic pînă la poalele Anzilor. Se spune că pe tot cuprinsul său nu se întîlnește nici o piatră, fie ea cît de măruntă. Verile sînt toride, cu excepția zonei de coastă, ploile cad din abundență, dar uneori survin grele perioade de secetă. Vînturile reci ce vin dinspre sud se întîlnesc adesea cu curenții fierbinți ai nordului, stîrnind furtuni violente, pe care le însoțesc veritabile ploi de insecte, șoareci și pești morți, smulși de vîrtejuri de pe pămînt, din aer și din apă.

În această sălbatică ambianță, **gaucho**-ul era la el acasă. Rezultat al amestecului dintre spanioli și „indienii" **quechoa,** din limba cărora își împrumutase și numele, el preluase cîteva din cele mai remarcabile calități ale celor două rase. De o uimitoare rezistență, dormea chiar în nopțile cele mai friguroase pe pămîntul gol, folosind șaua drept pernă. Cizmele și le făcea singur, după o metodă foarte primitivă, înfășurîndu-și în jurul picioarelor o piele proaspăt jupuită de pe o vită. Dimineața, la prînz și seara mînca aproape în exclusivitate carne, singura „garnitură" fiind cîteodată un păsat pe care și-l fierbea în ceaun, la un foc de vreascuri. Ca tacîm nu folosea decît cuțitul, deoarece considera furculița drept „ceva inutil, care te îndeamnă să recurgi la o farfurie, apoi la o masă și la un scaun, apoi la o încăpere confortabilă — și astfel ajungi robul moliciunii"[3].

Acest ascetism voit determina **gaucho**-ul să locuiască, în cel mai bun caz, într-o colibă de ramuri, cu ușa făcută dintr-o piele de vită. Scările șeii constau adesea din niște simple ciolane de vacă, de pe care tot el mîncase carnea, cu puțin înainte. Pentru un **gaucho**, „cea mai nobilă îndeletnicire a omului era călăria, așa cum simbolul lipsei de civilizație îl constituia, în concepția lui, urma unui pas omenesc pe pămînt"[4].

Uneori el era proprietarul cirezilor și herghelliilor pe care le păzea. Cel mai adesea, însă, lucra ca angajat al unui bogat **estanciero** (moșier), cu care se afla în raporturi semipatriarhale, fiind socotit totodată slugă și membru al familiei. De altfel, pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, noțiunea de proprietate era destul de fluidă în **pampa.** Orice călător avea, de pildă, dreptul de a tăia o vită străină și de a-i consuma carnea. Singura obligație era de a lăsa pe locul respectiv pielea, coarnele și copitele. Încălcarea acestei îndatoriri îl trecea pe cel care o săvîrșise în rîndul hoților.

Sentimentul unei libertăți fără margini, al lipsei oricărei constrîngeri pare să fi fost principala caracteristică a mentalității de **gaucho.** Ea și-a găsit o puternică expresie în poemul: „Martin Fierro" al marelui scriitor argentinean José Hernandez:

Mîndria mea e că trăiesc
la fel de liber
Precum pasărea care
zboară pe cer...

Umbrirea legendei

Dar capitalismul în ascensiune nu putea îngădui multă vreme o asemenea stare de spirit care friza anarhismul. Tînăra burghezie argentineană introducea metode noi nu numai în producția industrială, ci și în cea agricolă, în funcție

[2] George Pendle, *Argentina,* Royal Institute of International Affairs, Londra, 1959, pag. 112.

[3] Ysabel Rennie, *The Argentine Republic,* editura Macmillan, New York, 1945, pag. 21.

[4] R. Garcia-Mata, *Argentina economica,* editura Compania Impresora, Buenos Aires, 1965, pag. 94.

nu atît de necesităţile ţării, cît de cele ale statelor capitaliste dezvoltate — şi, în primul rînd, ale Marii Britanii — la a căror remorcă se afla economia Argentinei.

Un impuls hotărîtor în acest sens l-a dat un eveniment care, la început, a trecut neluat în seamă. În 1876, un mic vas francez, „Le Frigorifique", prevăzut cu instalaţii de răcire, a efectuat o călătorie transatlantică, transportînd carne din oraşul breton Rouen pînă la Buenos Aires. Reuşita expediţiei a dovedit că această delicată marfă putea traversa de acum înainte tropicele fără a se altera. Carnea obţinută în Argentina înceta astfel să mai fie destinată exclusiv consumului intern şi devenea un valoros produs de export.

Proprietarii marilor cirezi de vite au reacţionat în consecinţă. **Pampa** sălbatică a fost plantată cu seminţe de alfa-alfa, o iarbă foarte nutritivă pentru vite. Din Anglia şi Elveţia au fost importaţi reproducători de rasă, graţie cărora cornutele argentiniene au început să furnizeze carne de calitate superioară. Principala clientă a ajuns, în decurs de cîţiva ani, Marea Britanie, spre care se îndreptau din ce în ce mai multe zeci de mii de tone.

Aceste transformări nu puteau să nu afecteze modul de viaţă a **gaucho**-ului. Moşiile au fost îngrădite cu sîrmă ghimpată (importată din Anglia) şi împărţite în parcele pe care păşunatul se efectua conform unei stricte rotaţii. **Gaucho**-ul nu mai avea la dispoziţie spaţiul fără hotare de odinioară. Mai rău decît atît, stăpînul nu-l mai considera un membru — fie şi periferic — al familiei sale, ci un simplu salariat, un **peon**, dator să se supună fără crîcnire tuturor ordinelor primite.

Creşterea vitelor şi, implicit, producţia de carne, au jucat un rol hotărîtor în dezvoltarea economiei argentiniene, începînd cu ultimele trei decenii ale secolului trecut. În 1887 numărul vaselor frigorifice care transportau carne de la Buenos Aires spre porturile Angliei se ridica la 57, pentru a ajunge în 1900 la 278. Fără nici o excepţie, ele erau de naţionalitate britanică.

Tot englezii — şi tot în legătură cu achiziţionarea cărnii — sînt cei care au construit prima cale ferată din Argentina, în 1857. Ea avea o lungime de numai 6 mile (sub 11 km). Pe măsură ce creştea exportul de carne se dezvolta şi reţeaua feroviară : pe solul plat din pampa şinele se instalau cu uşurinţă, fără a fi necesare lucrări costisitoare de asigurare a terasamentului sau de construcţie a unor poduri şi tunele. Capitalurile, tehnicienii, echipamentul, pînă şi cărbunele folosit de locomotive proveneau în exclusivitate din Marea Britanie, care, în dubla sa calitate de unică importatoare a cărnii din Argentina şi de proprietară a căilor ferate din această ţară, avea tot interesul ca transportul vitelor, din interior spre coastă, să se efectueze în termen cît mai scurt. În 1890 lungimea totală a reţelei feroviare atingea 10 626 km ; în 1900 — 18 484, iar în 1912 peste 36 000 km. Căile ferate argentiniene, care au fost naţionalizate abia în 1955, măsoară în clipa de faţă 45 632 km.

Cu un şeptel care a crescut necontenit, ajungînd acum la aproape 50 milioane capete de cornute, Argentina este astăzi cea mai mare exportatoare de piei din lume şi ocupă unul din primele locuri printre ţările exportatoare de carne.

Fireşte, neîmblînziţii **gauchos** au ripostat cu violenţă la această radicală prefacere. Vinovaţii principali erau în ochii lor „blestemaţii de oraşeni, amatori de lux şi confort, autori de legi şi regulamente care încătuşează pe om, ridicători de stavile în calea libertăţii"[5]. Avînd o imagine confuză despre mecanismul implacabil al economiei capitaliste, ei au făcut din populaţia urbană, în ansamblul său, inamicul lor nr. 1.

Aşa se explică de ce ei au devenit o masă de manevră pentru numeroşi politicieni provinciali — aşa numiţii **caudillos** — care se opuneau guvernului central sau se aliau cu unii sau cu alţii dintre liderii partidelor ce-şi disputau puterea. Aşa se explică, de asemenea, de ce mulţi dintre **gauchos** sau dintre urmaşii lor au intrat în rîndurile forţelor de represiune antimuncitoreşti, utilizate din plin de reacţiunea argentineană în cursul ultimelor decenii ale secolului trecut. „Cînd are de-a face cu greviştii, un **gaucho** care a îmbrăcat uniforma de poliţist întîi trage şi pe urmă face somaţia"[6].

Şi astfel, treptat, fostul apărător al „libertăţii depline" s-a transformat într-un apărător al „ordinii" capitaliste. Individualistul a devenit jandarm, umbrind în acest fel propria lui legendă. Astăzi **gaucho**-ul, în sensul veritabil al cuvîntului, nu mai există. Veşmintele sale tradiţionale sînt purtate de cîntăreţi, actori sau dansatori ori sînt vîndute în magazinele de suveniruri turistice. Dar amintirea lui, de pe vremea cînd cutreiera nestînjenit **pampa**, se păstrează în folclorul argentinean şi în operele multor scriitori de seamă ai ţării, ca un sinonim al veşnicei aspiraţii spre libertate a omului.

[5] Simon Henson, *Argentine Meat and the British Market*, Stanford University Press, San Francisco, 1938, pag. 300—301.

[6] R. A. Humphrey, *The Evolution of Modern Latin America*, Clarendon Press, Oxford, 1961, pag. 428.

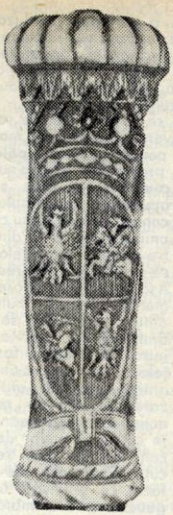

O MĂRTURIE A LEGĂTURILOR ROMÂNO-POLONE

BUZDUGANUL LUI SOBIESKI...

prof. N. SIMACHE
directorul Muzeului de istorie din Ploieşti

Născut la Olesko, Jan Sobieski (1624—1696), mare hatman al oştilor polone, ajunge rege al Poloniei sub numele de Jan al III-lea (1674—1696). Este cunoscut prin victoria din 1673 asupra turcilor la Hotin şi, mai ales, prin aportul hotărîtor pe care-l aduce în despresurarea Vienei asediate de către turcii conduşi de Kara-Mustafa în 1683.

Întreţine relaţii de bună vecinătate cu domnii Ţărilor române (Şerban Cantacuzino în Ţara Românească şi Ştefan Petriceicu în Moldova). La curtea lui a stat o vreme şi cronicarul Miron Costin care a şi scris pentru regele polon o cronică a românilor în versuri poloneze. În timpul domniei lui Constantin Cantemir, Sobieski, în înţelegere cu boierii filopoloni întreprinde două campanii în Moldova (1686 şi 1691). Cu prilejul ultimei campanii, polonezii asediază Cetatea Neamţului, apărată doar de un mic grup de plăieşi, al căror eroism a devenit legendar.

Unul dintre cele mai interesante exponate aflate în Muzeul de istorie din Ploieşti este buzduganul lui Jan Sobieski, regele Poloniei între anii 1674—1696. Cum a ajuns acest buzdugan în oraşul Ploieşti ?

Nu rareori armatele moldovene au luptat alături de cele poloneze împotriva turcilor şi tătarilor. Într-o asemenea luptă, moldovenii s-au comportat eroic, avînd un rol deosebit în înfrîngerea adversarului comun.

Sosind la faţa locului, Jan Sobieski — viitorul rege — pe atunci comandant al oştilor polone, ca un omagiu adus vitejiei moldovenilor, a înmînat comandantului acestora, marele hatman Dumitraşcu Caragea, propriul său buzdugan. Gloriosul dar s-a păstrat în familia hatmanului din generaţie în generaţie, pînă în timpul nostru, cînd a fost transmis Muzeului de istorie din Ploieşti de către ultimul descendent, Costache Caragea.

Buzduganul, sculptat în fildeş masiv, cîntăreşte

0,800 kg şi are o formă cilindrică, cu o lungime de 0,42 m şi o grosime de 0,04 m. Suprafaţa laterală este acoperită cu o bogată şi rafinată sculptură în fildeş. Elementele fundamentale ale decorului Renaşterii se împletesc armonios cu cele specifice barocului din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Artistul a îmbinat cu măiestrie cele două caractere, făcînd însă să precumpănească stilul clasic.

În partea superioară, asprul material a permis meşterului să sculpteze coroana Poloniei, în care apar stema polonă alături de cea lituaniană, ceea ce confirmă presupunerea că obiectul provine dintr-o epocă posterioară dietei de la Lublin din 1587, care a pus bazele unor mai strinse legături între cele două state.

Pe partea inferioară, pe două registre diferite, cu o artă care merge pînă la realism, gravorul a săpat cu migală şi precizie chipurile celor patru regi ai Poloniei, care au domnit în secolul al XVII-lea, înainte de Jan Sobieski : Sigismund al III-lea Vasa (1587—1632) ; Vladislav al VII-lea Vasa (1632—1648) ; Ion Cazimir Vasa (1648—1668) şi Mihail Korybuth Wisniowiecki (1668—1673). Sculpturile au forme de medalioane ovale. Sprijinite pe elementele decorative de mare efect, în mijlocul cărora se încadrează, ele formează elementul de bază al tabloului.

Simbol al puterii, sceptrul sau buzduganul, din lemn, metal sau fildeş, putea servi şi ca armă, cum este cazul celui de faţă. În partea inferioară, o lamă fină de oţel, cu o lungime de 30 cm şi o lăţime de 2,5 cm, poate fi folosită cu uşurinţă pentru atac.

Capodoperă a lucrărilor de artă de acest gen, sceptrul regelui Poloniei Jan Sobieski este o relicvă din grelele timpuri ale luptei comune româno-polone împotriva cotropitorului străin şi pentru apărarea independenţei.

De ce a fost adus generalul Stahel la București?

EUGEN BANTEA

O foaie de hîrtie de bună calitate cu antetul : „România — Preşedinţia Consiliului de Miniştri". Prin contrast cu finețea foii, pe albul ei o înşiruire făcută la repezeală cu creionul negru, pe alocuri corecturi în culoare. O notă de mînă, totuşi de primă importanţă. Probabil cea dintîi totalizare a generalilor germani capturaţi de trupele române şi formaţiunile de luptă patriotică în timpul insurecţiei naţionale antifasciste din august 1944. Din cei peste 56 000 de prizonieri hitlerişti, peste zece erau purtători ai epoleţilor cu fire de aur împletite. Cei de la Preşedinţie sau Marele stat major, începînd citirea listei, ştiau cu cine au de-a face. La nr. 1, lista înscrie numele generalului de cavalerie Erik Hansen, iar următorul este generalul Alfred Gerstenberg. Persoane de largă notorietate în capitala României, unde şedeau de mulţi ani şi, în consecinţă, aflaţi în raza supravegherii deosebite a acelora care, în cadrul pregătirii insurecţionale, urmăreau atent schimbările intervenite în comanda şi dislocarea forţelor şi oficiilor germane de pe teritoriul nostru. Chiar numerele 3 şi 4 (generalii Busch şi Lilienthal) nu pun semne de întrebare : primul — „ofiţerul şef economic" al comandamentului hitlerist din interiorul României, al doilea — „intendent-şef" al aceluiaşi eşalon. Există în listă şi nume cunoscute pînă atunci mai mult pe plan local : generalul Kuderna, comandant al Diviziei 5 artilerie antiaeriană, amplasată pe Valea Prahovei, sau von Tschammer und Osten, comandant al trupelor hitleriste din Dobrogea. Pînă şi numărul 8, generalul Burckhardt, deşi străin organizatoric de comandamentele trupelor hitleriste de ocupaţie din interiorul României, are totuşi o identitate uşor stabilită : se aflase în comandamentul armatei 6 germane, a strîns sub conducerea sa un grup de mari unităţi şi unităţi răzleţite de marea lovitură sovietică de la Iaşi-Chişinău şi a încercat să le strecoare peste Dunăre, spre sud. Lovite pe drum, în sudul Moldovei şi nord-estul Munteniei, de unităţi române, coloanele lui Burckhardt, în frunte cu el, capitulează lîngă Călăraşi în faţa unor trupe române.

CINE EŞTI, DOMNULE STEINFELD ?

La numărul 5 al listei se află însă singurul nume necunoscut : **Steinfeld.** Fără prenume, fără altă precizare. Să mergem pe urmele tabelelor, situaţiilor şi variantelor întocmite ulterior (la începutul lui septembrie 1944).

Un tabel cu generali nemți prizonieri, întocmit de secția a II-a a Marelui stat major român. Aici, la numărul 5, se află înscris : **Steinel Reiner.** Restul tabelului — identic cu cel anterior. Deci Steinfeld e Steinel.

Alt tabel : iar Steinfeld. Dar aici inevitabila coloană „Observații" poartă în dreptul numărului 5 însemnarea : „numele adevărat este Steihel Reiner și nu Steinfeld, cum s-a trecut din eroare în prima situație".

În sfîrșit, într-o altă situație, de data aceasta imediat după Hansen și Gerstenberg, apare numele de **Stahl.**

De ce singurul din șiragul de generali hitleriști căzuți prizonieri la noi, acest Steinfeld alias Steinel alias Steihel alias Stahl a avut parte de atîtea avataruri pe cîmpul scriptologiei de rigoare ? Oare numai pe al ei ? Și se numea chiar **Stahl ?** Cine era ?

Pentru a lămuri, ne ducem la unul dintre amănuntele nelămurite pînă acum ale marii încleștări din august 1944, cînd forțele insurecționale române au zdrobit în ritm fulgerător trupele germane din interiorul țării. Amănuntul : cine a comandat gruparea de forțe germane căreia „führerul" personal și ajutoarele sale din fruntea OKW (Înaltul comandament al forțelor armate germane) și OKH (Comandamentul superior al armatei de uscat) — Guderian, Jodl, Wenck etc. — i-au fixat misiunea să înăbușe în sînge insurecția și să readucă România în robia hitleristă.

TRIPLETA HANSEN-GERSTENBERG-STAHEL

Organele publicistice române ale epocii atribuiau șefia acestor trupe generalului Hansen. De pildă, în dimineața de 26 august, „România liberă", relevînd dinamismul forțelor insurecționale, consemna : „Pînă în clipa de față nici unul din planurile armatei banditești a lui Hansen n-a reușit. Ea este pretutindeni atacată și înfrîntă". La data respectivă, indicarea acestui general drept căpetenie a forțelor germane din spațiul capitalei românești era inexactă, dar nu complet depărtată de realitate. Ce o motiva ? Generalul Hansen era oficial cunoscut drept șef al misiunii militare germane pentru armata de uscat. În plus, ceea ce se cunoștea mai puțin public, el a fost pînă la 23 august reprezentantul Înaltului comandament germano-fascist pe lîngă forul corespunzător al guvernului antonescian. Practic, deci, Hansen era comandantul de căpetenie al trupelor germane din interiorul României. Notorietatea sa se datora și faptului că fusese primul șef al forțelor germane intrate în țara noastră în octombrie 1940 și că deținuse funcția, cu unele întreruperi, pînă în perioada insurecției.

Și totuși, pe baza documentelor de arhivă militare românești, multe studii și articole specifică de regulă că la comanda trupelor hitleriste din spațiul Bucureștilor se afla generalul Gerstenberg, omologul lui Hansen „pe linie" de aviație (inclusiv artilerie antiaeriană). În calitate de șef al misiunii militare germane pentru aeronautică, Gerstenberg avea în obligăduire și zona de importanță strategică a Văii Prahovei, unde puternice forțe hitleriste începuseră a fi dispuse, din motive lesne de înțeles, încă din octombrie 1940. Dată fiind structura instanțelor supreme militare ale Germaniei naziste, Gerstenberg întreținea cu Berlinul legături directe, paralel cu Hansen și separat de acesta (Luftwaffe avea un comandament superior distinct de OKH ; poziția primei era în mare parte determinată de faptul că șeful suprem al aviației germane era „Reichsmarschall"-ul Göring). În plus, unii martori ai epocii sînt de părere că reprezentantul lui Göring în România era cel mai apropiat de plenipotențiarul hitlerist, faimosul von Killinger, și ca atare avusese o contingență mai mare decît Hansen cu treburile politicii, ceea ce ar explica desemnarea sa la comanda trupelor germane cărora Berlinul le stabilise o misiune politică prin excelență : nici mai mult, nici mai puțin, să „anuleze" actul istoric de la 23 August.

Dar unele publicații de peste hotare, îndeosebi sovietice, citau numele lui Stahel în calitate de șef al grupării germane din zona București. Pe de altă parte, diverse cărți și studii indică în persoana generalului R. Stahel pe comandantul trupelor Wehrmachtului pornite la începutul lui august 1944 să radă de pe fața pămîntului Varșovia, unde izbucnise răscoala. Marile unități germane respective făceau parte din grupul de armate „Centru" ; iar rapiditatea cu care s-a desfășurat insurecția română n-ar fi permis hitleriștilor să transfere la noi trupe de pe frontul central, unde ei de-abia putuseră opri în fața Varșoviei, după sute de kilometri de retragere și catastrofale pierderi, marea ofensivă sovietică începută în Bielorusia.

Aveam de-a face atunci cu o simplă coincidență de nume ? Așa se înclina să se creadă uneori la noi, mai ales că un răspuns precis se putea găsi doar în documentele germane (arhiva grupului de

armate hitleriste „Ucraina de sud" etc.) neaflate la îndemîna cercetătorilor noștri.

Între timp, unele lucrări vest-germane care au utilizat arhive hitleriste de primă mînă — reproducînd anumite documente — permit o concluzie clară asupra comenzii grupării hitleriste de la București, zdrobită în august 1944 de forțele insurecționale române. Utilă în această privință este în special „Die Katastrophe in Rumänien 1944" („Catastrofa din România în 1944") de Hans Kissel.

Și atunci cine a fost comandantul în cauză : Hansen, Gerstenberg sau Stahel ?

CARUSELUL COMANDANȚILOR...

Toți trei. Mai bine spus, în ordinea enunțată, pe rînd fiecare. Hansen într-un prim moment, după care Gerstenberg, după care Stahel. Iar Stahel este realul nume al celui înscris în succesive ipostaze în tabelele de prizonieri întocmite sub imperiul febrei evenimentelor de atunci. Și este limpede de ce anume doar numele lui a fost consemnat în repetate rînduri greșit.

Cum s-au petrecut lucrurile ? Căci, chiar pentru un dezastru ca acela suferit atunci de hitlerești în România, era neobișnuit ca în decurs de 4—5 zile (23—28 august) titularul unei comenzi superioare să fie schimbat de trei ori.

23 august, spre seară. Exponenții militari și politici germani de la București se trezesc că oștași români și civili cu brasarde tricolore purtînd pe ele litera „P" înconjură sediile comandamentelor și oficiilor hitleriste. La Legația germană din Calea Victoriei nedumerirea se transformă în panică. În căutarea febrilă a unei ieșiri, alături de von Killinger se află ambii șefi militari hitleriști din capitala României : Hansen și Gerstenberg.

În acel moment, ierarhic lucrurile sînt clare pentru căpeteniile hitleriste din Calea Victoriei : în calitatea pe care o deține, Hansen are în subordine toate trupele germane din interiorul României și, implicit, pe cele din zona Capitalei. Pe calea undelor și prin puținele canale cu fir rămase încă nesecționate de trupele române (se întrerup chiar în timpul convorbirilor), Hansen comunică Berlinului situația. Frontul e departe — pe la Bacău-Vaslui —, iar garnizoanele și comandamentele germane din interiorul țării n-au raporturi de subordonare față de grupul de armate „Ucraina de sud", comandat de generalul Hans Friessner, instalat la Slănic-Moldova. Iar în acest timp diviziile lui Friessner, după lovituri nimicitoare primite din partea sovieticilor porniți la 20 august la ofensivă, sînt pe cale de a fi încercuite în mare parte la Iași-Chișinău.

După miezul nopții, Berlinul dă de știre. Sensul ordinului dat de Hitler personal este cunoscut : sugrumarea insurecției potrivit metodei cunoscute și formarea unui nou guvern fascist, în fruntea căruia să fie pus un „general filogerman". Aici ne interesează însă două aspecte organizatorice ale ordinului în cauză : toate trupele și comandamentele germane din interiorul României erau puse în subordinea grupului de armate „Ucraina de sud" ; în al doilea rînd, se prescria constituirea unei grupări de forțe în zona București (din trupele germane de la fața locului, întăriri aduse de la Ploiești și altele ce trebuiau să fie trimise pe calea cerului din Iugoslavia) care să cucerească Bucureștii pentru aplicarea directivelor politice menționate mai sus. Comandant al acestei grupări era numit generalul Gerstenberg. De Hansen nu se mai pomenea. O altă însărcinare nu i se dădea. Practic, aceasta însemna destituirea lui. De aceea, în evoluția evenimentelor, după 24 august, numele lui nu se mai întîlnește. El a rămas blocat în clădirea din Calea Victoriei nr. 174, unde a fost capturat, laolaltă cu alți reprezentanți militari și civili naziști, de un grup de luptători ai formațiunilor patriotice. Ti mai regăsim numele doar pe listele generalilor prizonieri, amintite la început.

Documentele pînă acum la îndemîna cercetătorilor români nu indică expres motivele acestei destituiri. Faptele și unele consemnări indirecte îngăduie însă o reconstituire veridică a acestor motive.

Foarte posibil că lui Hansen i s-a imputat surprinderea realizată de forțele insurecționale române, faptul că nu reușise să depisteze din vreme marea lovitură ce se pregătea împotriva fascismului în România de către Partidul Comunist Român și alte forțe antihitleriste (nu-i vorbă că această imputare ar fi fost valabilă în aproximativ egală măsură pentru Gerstenberg și Killinger). Dar motivul principal al înlocuirii pare să-l fi constituit un aspect de fond, de apreciere a situației. Anume, dezamăgit cu brutalitate de evenimente, generalul Hansen a abandonat pe loc viziunea ușuratic optimistă asupra situației, pe care pînă atunci o împărtășise laolaltă cu majoritatea factorilor de răspundere naziști instalați la București.

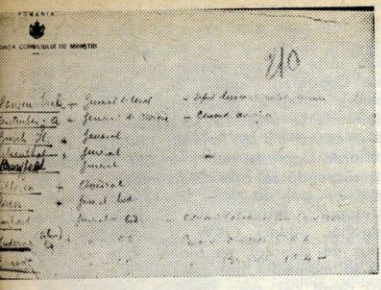

*

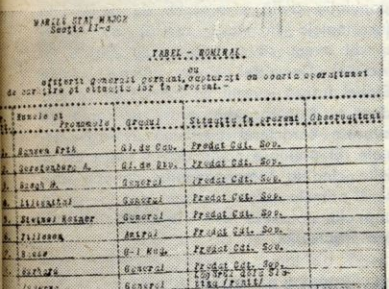

*

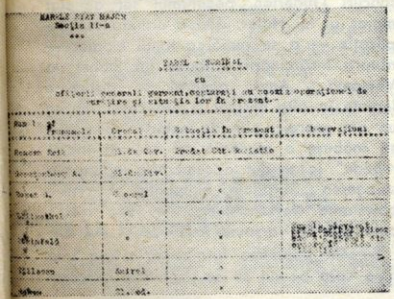

UN RAPORT TRANSMIS LA ORA 3 FĂRĂ 2 MINUTE...

Sub acest aspect este semnificativ raportul înaintat de generalul Hansen înaltului comandament al forțelor armate germane în noaptea de 24 august, ora 3 fără 2 minute (Hansen nu aflase probabil că fusese destituit și raporta Berlinului în vechea sa calitate). Evenimentele din România au avut pentru Hansen efectul unui duș rece. El, unul, s-a trezit. I s-a părut fără rost să mai ia dorințele drept realitate, să considere că talazul ridicării antinaziste din România ar fi opera unui îngust grup de conspiratori din cercurile palatului regal. Drept care își avertiza șefii de la Berlin : „...raportez... că nu este vorba de un puci al camarilei de la curte (es handelt sich nicht um Putsch Hofkamarilla), ci de o lovitură de stat bine pregătită, înfăptuită de popor și armată (gut vorbereiteten Staatsstreich von Volk und Truppe) ...Acțiunea se bucură de cel mai larg asentiment. Nu se poate găsi nici un general care să formeze un contraguvern opus regelui și noului guvern... În curs vaste măsuri de încercuire luate (de către forțele insurecționale române — E. B.) împotriva tuturor serviciilor și trupelor germane din București".

În treacăt fie spus, acest document, de care noi luăm cunoștință abia acum, este semnificativ și din alt punct de vedere : anume, în anii de după 1944, istoriografia marxistă românească, precizînd caracterul, amploarea și forțele motrice ale insurecției naționale antifasciste, a infirmat susținerile istoricilor și publiciștilor reacționari de diverse categorii care încercau să prezinte restrictiv evenimentele („lovitură de stat" pregătită și efectuată de un cerc de intimi ai regelui etc.). Dacă luăm, cu excepția termenului „lovitură de stat", inevitabil pentru optica unui Hansen, formulările folosite de sursele științifice românești, observăm o identitate izbitoare cu ceea ce recunoștea generalul Hansen chiar în prima noapte a dramaticelor evenimente în raportul său secret. Să ne întoarcem la cele de mai sus. Reprezentantul OKW în România consilia de aceea să se renunțe deocamdată la încercarea de a contraatoca în București forțele române pornite la insurecție, să se abandoneze proiectul de a pune stăpînire pe capitala României : „Raportul de forțe nu oferă pentru moment perspectiva unui succes militar sau politic... Rog de aceea să se cîntărească aceste noi considerente și să se decidă apoi dacă acțiunea mai trebuie

întreprinsă în pofida faptului că este cu siguranță sortită insuccesului".

Dar Hitler și OKW-ul rămăseseră la hotărîrea de a înăbuși insurecția (nu mai vorbim de faptul că viziunea lor era viciată și prin aceea că luau în considerare numai Bucureștii, în timp ce acțiunea armată antihitleristă se extindea în toată țara). De aceea li s-a părut mai indicat să încredințeze conducerea contraloviturii unui șef care nu fusese cuprins de îndoieli în reușita ei, sau cel puțin nu dădea semne în acest sens. De adăugat că raportul citat nu era decît o repetare și întărire scrisă a ceea ce Hansen comunicase Berlinului în seara de 23 august, imediat ce căpeteniile naziste de la București au sesizat declanșarea evenimentelor insurecționale. Pe de altă parte, este probabil că, în virtutea putinței de a comunica direct și pe alt canal cu Berlinul, Gerstenberg, ajuns în tabăra germană de pădure de la Băneasa pe la miezul nopții, l-a „reclamat" pe Hansen pentru ceea ce în viziunea ierarhiei hitleriste reprezenta un act de „defetism".

Iată probabil ce a prezidat la înlăturarea lui Hansen și la înlocuirea cu Gerstenberg. Și antecedentele lui Gerstenberg pledau în acest sens. În fața unor sesizări că în România s-ar pregăti ceva, generalul de aviație răspundea lăudăros pe la începutul lui august că o singură „baterie de artilerie antiaeriană va fi suficientă pentru a lichida orice lovitură de stat la București" (Împrejurările în care Gerstenberg a ieșit din clădirea Legației germane și a ajuns la postul său de comandă dintr-o pădure de la nord de București se cunosc și nu oferă interes din punct de vedere al temei acestui articol).

De unde apare însă Stahel în toată treaba ?

ÎNLOCUITORUL PICĂ DIN CER

La propriu. El este adus tocmai de la Varșovia pe calea aerului. Avionul îl depune, cu chiu cu vai, în zorii zilei de 26 august 1944, la Otopeni, în mijlocul grupării germane de la nord de București angajată în grele lupte. Așadar, la rîndul lui, Gerstenberg, după numai două zile de „șefie", este destituit și înlocuit cu acest Stahel. Ce se întîmplase ?

Acțiunea condusă de Gerstenberg eșuase. Hansen avusese în felul lui dreptate. Nu e cazul aici de intrat în detalii. Ne rezumăm să reamintim că la 24 august, din zori, ofensiva română împotriva pozițiilor germane din interiorul Bucureștilor s-a generalizat. În timp ce focarele hitleriste erau lichidate unul după altul de către unitățile române și formațiunile de luptă patriotice, alte forțe române barau intrările nordice ale Capitalei, frîngînd cu pierderi grele pentru cotropitor repetatele-i încercări de a pătrunde în oraș. La 26 august dimineața, cele cîteva mii de militari hitleriști din interiorul Capitalei nu mai sînt în măsură să răspundă la apel. Gerstenberg și Friessner nu pot da decît un răspuns sumbru presantelor întrebări ale Berlinului asupra situației. Atunci OKW îl deplasează în chip de salvator pe Stahel. Este limpede că la momentul dat sus-zisul era considerat drept cel mai temeinic specialist în înăbușirea unei insurecții pornite în capitala unei țări. La Varșovia (facem abstracție de întregul complex de condiții diferite), forțele germane de sub comanda lui Stahel erau în curs de a înfrînge răscoala poloneză și de a măcelări greu încercata populație civilă a orașului de pe Vistula (asasinatele în masă comise de Wehrmacht aveau să se soldeze cu 200 000 de victime). De altfel, și la Varșovia, unde Stahel fusese învestit cu funcția de comandant al trupelor din oraș, aducerea sa avusese caracterul unei măsuri excepționale. El preluase comanda în seara de 27 iulie, cînd la comandamentul german sosiseră primele informații mai precise că în capitala poloneză este iminentă izbucnirea insurecției.

UN GENERAL SPECIALIZAT ÎN ÎNĂBUȘIREA RĂSCOALELOR

Motivele acestei numiri aruncă o lumină lămuritoare și asupra viitoarei sale învestiri la București. Astfel, cu prilejul unui proces pentru crime de război, unde a fost audiat ca... martor, faimosul general de tancuri Guderian, penultimul șef de stat major al lui Hitler, dădea următoarea explicație — a se remarca tonul elogios — asupra însărcinării atribuite lui Stahel la Varșovia : „Acest general se distinsese înainte în alte misiuni și era considerat ca un om energic, plin de hotărîre, care știe să înăbușe o răscoală ca aceasta foarte repede" (citat din documentele apărute în culegerea „Zbrodnie okupanta w czasie powstania warszawskiego w 1944 roku", publicată la Varșovia în 1962).

Sursele poloneze furnizează cîteva alte date care permit să se contureze oarecum

coordonatele persoanei politice și morale a lui Reiner Stahel. General de aviație (ca și predecesorul său la București — Gerstenberg), el s-a găsit încercuit în Varșovia împreună cu trupele sale, dar a izbutit să se degajeze (mai bine-zis a rezistat pînă a fost deblocat de forțe hitleriste din afara orașului). Deci militărește i se punea la activ experiența unor situații grele, ca acelea pe care era trimis să le rezolve în orașul de pe Dîmbovița. Era apreciat și sub aspectul însușirilor politice și, să zicem, „morale". O lumină interesantă aruncă în acest sens o mărturie făcută autorităților poloneze după eliberarea Varșoviei: ea aparține unui cleric, duhovnicul Seminarului metropolitan din capitala poloneză. La 8 august, Stahel l-a convocat (ca și pe alți prelați catolici) ca să-l convingă să antreneze clerul catolic la „potolirea" insurgenților, la colaborare cu armata hitleristă. Pe de o parte, generalul german a invocat că anterior fusese comandant al Romei, iar acolo întreținuse legături amicale cu Vaticanul („Sfîntul părinte ar fi fost mulțumit de el"). Pe de altă parte, șeful militar hitlerist n-a făcut economie de amenințări: cînd se trage în ei, soldații germani sînt cuprinși de „betia sîngelui" (Blutrausch) și ei vor plăti cumplit îndrăzneala polonezilor răsculați. După vreo zece zile, Stahel personal s-a deplasat la instituția religioasă a martorului, a dat pe mîna călăilor naziști o mare parte a celor dinăuntru, a încurajat și ațîțat sălbăticiile comise de haidamacii săi.

Prelatul polonez își încheia relatarea în felul următor: „...am aflat în decembrie 1944 că de la Varșovia Stahel a fost numit de führer să preia apărarea Bucureștilor și că a plecat acolo cu un avion care a aterizat pe un aerodrom ocupat de acum de armata sovietică și că a fost imediat spînzurat de ruși".

Chiar așa n-au stat lucrurile cum bănuia clericul catolic, iar soarta lui Stahel și-a desfășurat firul oarecum altfel.

SOCOTEALA DE LA BERLIN NU SE POTRIVEȘTE CU CEA DE LA BUCUREȘTI

Așadar, la exact o lună după numirea la Varșovia, generalul în cauză este mutat într-o altă capitală.

Dar socoteala de la Berlin nu se potrivește cu cea de la București. Un raport întocmit prin ianuarie 1945 de comandamentul Flotei 4 aeriene hitleriste (care acționase în august în spațiul României) glăsuiește că, imediat după aterizare, generalul-locotenent Stahel a luat comanda forțelor germane dispuse la nord de București, dar le-a găsit „încercuite de acum de români". Nu era încă așa, dar peste cîteva ore situația avea să arate precum în raportul amintit mai sus. Lovite dinspre vest încă la 24 august de unități române venite de la Tîrgoviște, în după-amiaza de 25 august trupele germane de la nord de București au fost nevoite să treacă în toate sectoarele la defensivă. De unde încercase ea să cucerească Bucureștii, gruparea Gerstenberg-Stahel, mai bine zis acum Stahel-Gerstenberg, a fost încercuită, în după amiaza de 26 și dimineața de 27, de marile unități române (pînă la sfîrșitul bătăliei Bucureștilor, Comandamentul militar al Capitalei, primind întăriri dirijate de Marele stat major și din alte părți ale țării, a coordonat acțiunea unor efective echivalente cu ale unui corp de armată).

Nu știm ce s-a petrecut în zorii de 26 august între Gerstenberg și Stahel, cum a primit primul sosirea celui de al doilea. Fapt este că numai la o zi și jumătate de la aterizarea pe pămîntul românesc, cu gruparea supusă loviturilor concentrice nimicitoare ale forțelor noastre, faimosul Stahel a trebuit să se resemneze. Prezența sa nu fusese de nici un ajutor. Formula trinitară cezariană era valabilă doar în primele ei două elemente, și exact inversă în cel de-al treilea. Se putea parafraza deci: veni, vidi, victus sum.

Tot atît de fulger pe cît venise, Stahel depeșa superiorului său nemijlocit (Friessner) în după amiaza de 27 august că situația e desperată și propunea ca să retragă din fața Bucureștilor ce se mai putea salva din gruparea de forțe germane.

FUGA E...

Era însă prea tîrziu ca cei doi șefi militari naziști și trupele în subordinea lor să beneficieze de sensurile proverbului românesc. De data asta fuga a fost nu numai rușinoasă, dar nici măcar n-a mai putut fi sănătoasă.

Într-adevăr, pînă în seara de 27 august, ofensiva forțelor Comandamentului militar al Capitalei disociase complet dispozitivul german. Cotropitorii înregistraseră mari pierderi în oameni și tehnică.

Sursele vest-germane afirmă că este încert dacă Stahel a apucat să primească de la Sf. Gheorghe ori din alt punct al Transilvaniei (unde fugise între timp din fața marii ofensive sovietice Friessner cu cartierul său general) sau de la Berlin răspunsul la mesajul lui desperat din după-amiaza de 27. Oricum, în noaptea de 27 spre 28 august, Stahel, însoțit de Gerstenberg, a dat semnalul de plecare. Din falnica grupare germană al cărei efectiv total se apropiase, probabil, de cifra de 20 000, Stahel n-a putut scoate din încercuire decît o coloană de 1 500—2 000 de militari. Îmbarcați în vreo 300 de mașini, mai tîrau cu ei doar... un tanc, un tun antiaerian cu patru țevi și cîteva tunuri de 88 și 20 mm.

Încotro au apucat-o aceste rămășițe ale grupării germane de la Băneasa Otopeni, cîte au reușit să se strecoare în cursul nopții ? Spre nord-est. De ce ?

O NOUĂ COMANDĂ PE CARE STAHEL NU VREA SAU, ORICUM, NU POATE SĂ O PREIA

Răsfoindu-se documentele de arhivă, cîte ne sînt cunoscute, s-ar putea înclina să se răspundă : direcția deplasării a fost aleasă în funcție de ordinul dat de Hitler în noaptea de 27 spre 28 august. Acest ordin încuviința retragerea grupării Stahel („străpungerea", cum i se indica), dar fixa acestuia misiunea să se îndrepte spre Ploiești. Stahel era numit nou comandant superior al forțelor germane din Valea Prahovei (două mari unități plus alte trupe corp aparte), cu misiunea de a păstra în stăpînire germană această zonă. Pe drumuri secundare (cele principale erau controlate de trupele române), rămășițele grupării Stahel se îndreaptă spre nord-est, dar nu cotesc unde ar fi trebuit către Ploiești, ci îl ocolesc departe pe la sud. Neexecutare de ordin ? Greu de spus. Sursele vest-germane citate pun la îndoială că Stahel ar fi primit ordinul Berlinului, transmis prin comandamentul lui Friessner. Cu alte cuvinte, se presupune că, necăpătînd răspuns, Stahel și Gerstenberg și-au pornit coloana în noaptea amintită cu de la sine putere.

De ce totuși nu s-au îndreptat spre Ploiești ? Probabil că cei doi generali germani știau ce se întîmpla în Valea Prahovei. Gruparea hitleristă din această zonă fusese fărîmițată de trupele române, bătută pe părți și era în curs de lichidare. Ca dovadă — trupele hitleriste de la nord de București n-au putut primi de acolo întăririle masive care trebuiau să le soseasca la 24 și 25 august. Comunicația magistrală Ploiești-Predeal-Brașov era controlată de forțele române. De ce în acest caz n-a fost aleasă fuga spre nord-vest sau vest, spre trecătorile Bran, Turnu-Roșu etc. ? Este clar că Stahel și Gerstenberg știau că pe tot teritoriul Munteniei, Olteniei, sudului Transilvaniei și în Banat se desfășura victorioasă insurecția, că garnizoanele germane erau dezarmate de forțele noastre rînd pe rînd și de aceea nu se încumetau să pornească la întîmplare pe un drum atît de lung și de nesigur.

Lăsîndu-se păgubaș de o „vizită" la Ploiești (nici nu ar fi fost indicat, orașul se afla în stăpînirea trupelor române), Stahel și ai săi au dat pe departe ocol orașului pe la sud. Sperau să găsească pe undeva pe la colul Carpaților rămășițele aripii drepte a grupului de armate „Ucraina de sud" și să se alipească acesteia, eventual să se retragă împreună cu ea prin mica comunicație de la Întorsura Buzăului, peste munți.

EPILOG LA GHERGHIȚA

Dar „soarta" întorsese complet spatele acestei grămezi dezordonate de cotropitori. „Străpungerea... a luat sfîrșit numai după 60 de kilometri" — notează Kissel. Să nu ne tocmim. Vreo 40 de kilometri, după distanțele românești, și să nu mai pomenim unele peripeții de pe drum (schițate în lucrarea „România în războiul antihitlerist", pag. 86). Fapt este că la Gherghița (25 de km sud-est de Ploiești), unități din Armata 4 română, care afluiau din Moldova, silesc coloana să capituleze. Stahel și Gerstenberg iau drumul prizonieratului spre București. Cum s-au întîmplat lucrurile, cum au reacționat cei doi șefi militari naziști ? S-au împăcat pînă atunci cu situația lor la comanda grupării ? Asta e o altă pagină de istorie. O cunosc cel mai bine ofițerii și ostașii noștri care au trăit-o nemijlocit.

CAPITALA ROMÂNIEI DECORATĂ CU „CRUCEA DE RĂZBOI" FRANCEZĂ

Mareşalul Joffre (fotografie din colecţia personală a d-nei Adina Take Ionescu, purtînd următoarea dedicaţie: „A M. et M-me Take Ionesco, en souvenir de mon voyage en Roumanie. 23 août 1920")

În ziua de 19 august 1920, orele 9 dimineaţa, pe peronul Gării de Nord din Bucureşti se aflau Take Ionescu, ministrul de externe al României, colonelul Cezărescu, aghiotant regal, şi dr. Gheorghian, preşedintele Comisiei interimare a Capitalei, care aşteptau trenul ce urma să aducă în Bucureşti pe mareşalul francez Joffre — eroul de la Marna. Dar ce scop avea vizita faimosului mareşal francez la Bucureşti? El a sosit aici cu o misiune oficială, fiind însărcinat de Republica Franceză să confere Bucureştilor decoraţia „Crucea de război" franceză ca semn de omagiu şi preţuire a meritelor populaţiei Bucureştilor, a eroismului de care poporul român a dat dovadă în timpul primului război mondial.

Republica Franceză, apreciind odată cu eroismul ostaşului român şi virtuţile cetăteneşti ale populaţiei Capitalei, a onorat Bucureştii cu cea mai înaltă distincţie militară, „Crucea de război", oraşul fiind citat într-un ordin de zi pe întreaga armată, alături de eroicul Mărăşeşti, căruia i s-a conferit o decoraţie similară. În respectivul ordin se spune:

„De la declararea războiului României către imperiile centrale, [Bucureştiul] a suferit aproape zilnic, timp de trei luni, bombardamentele aeriene din partea inamicului, care au făcut aproape 1 000 de victime, fără ca moralul populaţiei să fie atins sau patriotismul să fi scăzut. A arătat aceeaşi statornicie patriotică, cu toată presiunea germană, în timpul celor doi ani de ocupaţiune inamică şi a dat probe de un înalt eroism, atît în timpul incidentelor care au precedat armistiţiul cît şi cu prilejul intrării trupelor române şi aliate la 1 decembrie 1918".

Solemnitatea decorării Bucureştilor a avut loc în ziua de 6/19 august 1920 la Palatul artelor din Parcul Carol (azi Libertăţii), prezenţi fiind regele, membrii guvernului, corpul diplomatic, primarul Capitalei şi alţi demnitari civili şi militari.

Înmînînd „Crucea de război" franceză doctorului Gh. Gheorghian, preşedintele Comisiei interimare a Bucureştilor, mareşalul Joffre a spus: „Guvernul Republicei Franceze mi-a făcut marea cinste de a mă însărcina să vin pentru a remite oraşului Bucureşti «Crucea de război» franceză. Prin citarea capitalei României în ordinul de zi pe armată, Franţa a voit să exprime în chip măgulitor admiraţia sa pentru oraşul d-voastră, care a suportat cu atîta sînge rece şi bărbăţie asprele încercări ale războiului... Astfel nobila dvs. populaţie s-a arătat vrednică de eroii lui Traian şi ai lui Mihai Viteazul".

În răspunsul său, dr. Gh. Gheorghian a declarat, printre altele:

„Cu cea mai vie emoţie primesc din mîinile dvs. «Crucea de război» pe care guvernul Republicii Franceze a binevoit a o decerna oraşului Bucureşti... În cei doi ani de ocupaţie populaţia a fost prădată, furată, supusă crimelor. Dar moralul populaţiei s-a menţinut totdeauna la înălţime. Oraşul nu trăia decît cu aceeaşi nădejde, veghea şi se cutremura la cel mai mic sunet de trompetă... Franţa ne dă astăzi o nouă dovadă de dragostea şi prietenia sa pentru noi. «Crucea de război» franceză acordată oraşului Bucureşti va fi o mărturie pentru generaţiile viitoare care vor veni, a vitejiei Bucureştilor în marele război mondial".

P. DAICHE

STATUIA AMIRALULUI ÎȘI FACE TOALETA

Instalată în 1844 în Piața Trafalgar, pe care o domină de la înălțimea celor 44 de metri ai săi, statuia lordului Horace Nelson evocă, în plin centrul Londrei, pe învingătorul flotei napoleoniene. Patru ani i-au fost necesari sculptorului E. H. Bailey pentru a modela în bronz chipul și silueta vestitului amiral pe care victoria dobîndită în 1805 asupra vaselor de război franceze, în apropiere de capul Trafalgar, l-a costat viața. Patru lei imenși străjuiesc la bază soclul de granit pe care e așezată statuia.

Împrumutînd numele sub care a rămas înscrisă în istorie celebra bătălie navală, piața din jurul monumentului este împodobită cu două fîntîni arteziene și frecventată de nenumărați porumbei blînzi, lacomi și guralivi. Aci se desfășoară în mod tradițional mitingurile politice și sociale mai importante din capitala Marii Britanii și tot aci e punctul de plecare sau de sosire al manifestațiilor organizate de londonezi.

În relatările apărute în presă în legătură cu aceste evenimente, nu lipsește mai niciodată o variantă sau alta a formulei : „Deasupra tribunei improvizate a oratorilor, deasupra drapelelor și lozincilor purtate de demonstranți, Nelson scruta imperturbabil orizontul". Există însă și factori care lasă mai puțin intactă liniștea de bronz a amiralului. E vorba mai ales de **smog** — acel amestec dintre ceața tipic britanică și fumul scos de miile de coșuri ale fabricilor. Miliardele de particule nocive care se depun zilnic riscă să distrugă încetul cu încetul bronzul. Iată de ce curățirea lui a devenit necesară la intervale din ce în ce mai scurte : prima a avut loc în 1919 — deci la 75 de ani de la inaugurarea monumentului —, iar următoarele în 1953 și 1963. În martie anul acesta s-a procedat la cea de-a patra operație de înlăturare a funinginii umede de pe metalul statuii.

Cu acest prilej au ieșit din nou la iveală rănile suferite de imaginea în bronz a lui Nelson în cursul atacurilor aeriene executate de hitleriști asupra Londrei în vara lui 1940. Schijele bombelor germane i-au lăsat cicatrici profunde pe frunte și în obraji. Mai norocos însă decît la Trafalgar, amiralul a supraviețuit acestei grele încercări prin care a trecut patria sa. Îngrijită cu dragoste și atenție de londonezi, statuia lui continuă să fie unul dintre locurile favorite de întîlnire ale celor care au un cuvînt de spus în marile probleme ale istoriei contemporane.

C. PAVELESCU

Curățirea bronzului se face de pe o scară instalată pe platforma superioară a soclului de granit.

Pe frunte și în obrazul stîng : urmele bombardamentelor germane din 1940.

WILLIAM E. DODD

Istoric, autor al unor volume despre evoluția Americii, scriitor talentat, profesor timp de peste trei decenii la Universitatea din Chicago, președinte al Asociației istoricilor din Statele Unite, William E. Dodd este îndemnat să-și întrerupă activitatea științifică, fiind numit pe neașteptate, în anul 1933, ambasador al S.U.A. în Germania.

Trecuseră primele luni de la venirea lui Hitler la putere ; relațiile americano-germane deveniseră din ce în ce mai încordate. În această situație, nu era de loc indiferent cui i se încredința misiunea de a reprezenta Statele Unite în Germania. Avînd încă speranța că vechea generație de intelectuali ar mai putea exercita o influență pozitivă asupra desfășurării evenimentelor în Germania, președintele Roosevelt a considerat că emisarul Americii în această țară trebuia să fie neapărat un om de știință cu vederi progresiste și, în plus, un om de cultură germană.

William E. Dodd întruchipa multe din calitățile considerate de Roosevelt necesare unui asemenea diplomat : luase un doctorat în istorie la Leipzig, încă la începutul secolului ; se instruise în spiritul tradițiilor progresiste ale filozofiei și literaturii europene ; se formase ca savant în Germania și era un bun cunoscător al acestei țări. În același timp, Dodd aparținea acelor cercuri de intelectuali pe care cultura i-a făcut să gîndească în sens umanist și democratic, să fie ostili oricărui gen de tiranie. Liber cugetător, tolerant față de orice manifestare spirituală, Dodd a evoluat ulterior în mod firesc spre poziția antifascismului militant. Pe toate aceste calități miza Roosevelt cînd a luat hotărîrea de a-l numi ambasador la Berlin.

Anii petrecuți în Germania i-au solicitat lui Dodd un mare efort și i-au măcinat sănătatea. Dar a stat la postul său pentru ca „să-și slujească patria și să ocrotească în măsura posibilităților antifaciștii germani".

Personalitatea și activitatea lui nu au fost însă pe placul tuturor din Departamentul de stat. În anul 1938 a fost rechemat din funcția de ambasador.

După revenirea în țară, Dodd și-a reluat activitatea de cercetare în domeniul istoriei Americii. Totodată el a întreprins călătorii prin țară și a ținut conferințe publice înfierînd agresiunea hitleristă, demonstrînd necesitatea coalizării tuturor forțelor democratice. Această activitate febrilă a fost însă curmată de o boală necruțătoare. S-a stins din viață în anul 1940, la vîrsta de 71 de ani.

În timpul șederii sale la Berlin, Dodd a consemnat aproape zilnic, într-un jurnal, evenimentele la care a fost martor sau chiar participant activ. Prin funcția sa, a avut prilejul să cunoască personal pe conducătorii de stat ai celui de-al III-lea Reich și, prin ambasadorii celorlalte state, multe din stările de lucruri din țările respective. Jurnalul său are o dublă valoare : cuprinde fapte care puteau fi aflate numai de ambasador, dar poartă, totodată, amprenta viziunii istoricului asupra evenimentelor respective.

Pentru cititorul român, relatările lui Dodd prezintă un interes sporit, deoarece reflectă părerile ambasadorului S.U.A. despre situația critică a României și a celorlalte state din Peninsula Balcanică în condițiile expansiunii Germaniei hitleriste.

Deși însuși Dodd intenționa să-și publice însemnările, „Jurnalul" nu a fost editat decît postum, în anul 1941, de către copiii săi, William Dodd jr. și Martha Dodd.

Fragmentele publicate de „Magazin istoric" vin să întregească imaginea Germaniei lui Hitler și a unor aspecte ale diplomației internaționale, în anii cînd ceasul grav al istoriei anunța amenințător omenirea de apropierea declanșării celui de-al II-lea război mondial.

L. BENJAMIN

DIPLOMAT PE UN VULCAN

„VORBEȘTE FRANKLIN ROOSEVELT"*

8 iunie 1933

La ora 12, în biroul meu de la Universitatea din Chicago sună telefonul. „Aici vorbește Franklin Roosevelt. Am intenția să vă trimit în Germania în calitate de ambasador și vreau să vă întreb dacă sînteți de acord să faceți guvernului acest serviciu important".

Am fost destul de surprins și i-am spus președintelui că aș dori să mai reflectez puțin asupra propunerii. Franklin Roosevelt mi-a replicat: „În două ore vă puteți hotărî?". I-am răspuns: „Cred că da, dar aș vrea să discut în prealabil cu autoritățile universitare. Îmi iau îngăduința să vă rog să stabiliți dacă nu cumva publicarea cărții mele «Woodrow Wilson»[1] a nemulțumit guvernul german."

„Sînt sigur că nu, mi-a răspuns Roosevelt. Cartea dv., întreaga dv. activitate de om cu vederi largi și savant, faptul că v-ați făcut studiile la o universitate din Germania sînt principalele motive care mă îndeamnă să vă numesc ambasador la Berlin. Este un post greu, dar consider că întruniți condițiile de cultură necesare. Vreau să trimit în Germania un om cu convingeri liberale, un american care să fie un fel de exemplu viu".

La sfîrșit mi-a spus: „Voi dispune să se discute cu ambasada germană pentru a afla poziția lor. Vă rog să mă sunați la ora două..."

La ora 14,30 mi s-a dat legătura cu Casa Albă. Guvernul era tocmai în ședință. Secretarul președintelui i-a transmis lui Roosevelt răspunsul meu afirmativ și acesta i-a informat imediat pe membrii cabinetului.

Numirea oficială trebuia să aibă loc numai după ce se va fi obținut, prin ambasadorul dr. Hans Luther, răspunsul guvernului german. Răspunsul a fost pozitiv, iar cînd numirea a fost prezentată, la 12 iunie, senatului, nu au existat obiecții. Ambasadorul german făcuse cunoscut că obținusem titlul de doctor la Leipzig și că publicasem în Germania o carte despre Thomas Jefferson; a mai amintit că vorbesc curent germana. La 13 iunie a apărut în ziarele berlineze un extras întocmit cu grijă din lucrarea mea de doctorat „Reîntoarcerea lui Jefferson în viața politică în 1796".

16 iunie 1933

La cererea președintelui, am plecat la Washington. Roosevelt sedea la masivul său birou. La ora 13 lacheul ne-a servit masa. Am început să discutăm imediat despre situația din Germania. Roosevelt mi-a vorbit despre atitudinea arogantă a doctorului Hjalmar Schacht. Încă din luna mai, președintele Băncii germane amenințase că începînd din august nu va mai plăti dobînzile și că va sista rambursările de capital[2]. Amenintarea se referea la datoriile față de creditorii americani. Era vorba de un miliard de dolari, scadenti la 1 august. Roosevelt mi-a spus că l-a rugat pe ministrul de externe, Hull, să-l primească pe Schacht, dar în momentul intrării acestuia să simuleze că își caută de zor o hîrtie rătăcită pe birou, prefăcîndu-se, timp de vreo trei minute, că nu-l observă. Secretarul lui Hull urma să observe cum reacționează neamțul la această scenă. În cele din urmă, Hull trebuia să găsească, chipurile, o notă a președintelui, în care acesta își expunea hotărît obiecțiile împotriva neglijenților datornici germani. Hull urma apoi să se întoarcă spre Schacht, să-i înmîneze documentul și să

---

* Subtitlurile aparțin redacției.

[1] Se referă la biografia președintelui Wilson, scrisă de Dodd, în care autorul elogia politica promovată de fostul președinte al S.U.A. Dodd avea temeri că, prin cartea sa, și-a creat antipatie în Germania nazistă.

[2] În perioada crizei economice din 1929—1933, trusturile și băncile germane au recurs la diferite manevre financiare pentru ca să-și poată reduce considerabil datoriile lor față de alte țări.

observe schimbările fizionomice ale neamțului în timp ce-l saluta. Președintele socotea că această manevră va domoli puțin atitudinea arogantă a neamțului. Roosevelt mi-a declarat, pe baza celor relatate de Hull, că șiretlicul avusese un efect peste așteptări. De altfel și Roosevelt îl tratase la fel cu prilejul unei vizite anterioare... Următoarea problemă dezbătută a fost cea a evreilor. Președintele a spus: „Autoritățile germane tratează evreii în mod rușinos, confrații lor din țara noastră sînt deosebit de revoltați din această cauză. De fapt nici aceasta nu este o problemă care privește direct guvernul. Noi putem interveni doar pentru cetățenii americani victime ale terorii. Trebuie să-i protejăm și să facem tot ce ne stă în putință, folosind influența noastră personală neoficială, pentru a atenua valul persecuțiilor".

ÎNTÎLNIRE CU HINDENBURG

13 iulie 1933

Vasul „Washington" a ancorat dupăamiază în portul Hamburg. Ziariștii au încercat în zadar să obțină de la noi un interviu... La Berlin am fost primiți de către un funcționar de la protocol, de cîțiva alți funcționari guvernamentali și de către consulul general american, George S. Messersmith. Am fost cazați, potrivit rangului, la hotelul „Esplanade", unde am ocupat așanumitele „odăi regești", adică șase camere neobișnuit de elegante și mobilate minunat. În salonul de primire ne-am întreținut în limba germană. Cina a fost excelentă. Așa a început activitatea noastră. Germanii ni s-au părut deosebit de amabili.

30 august 1933

Astăzi, însoțit de colaboratorii ambasadei, toți în frac și cu joben — ținuta de gală —, am prezentat oficial președintelui Hindenburg scrisorile de acreditare. Declarația mea pe trei pagini a avut un caracter convențional, în afară de mențiunea că obiectul misiunii mele este „poporul german" și de declarația că viața spirituală a Germaniei este de mare interes și importanță pentru populația Statelor Unite. În răspunsul său, von Hindenburg a reliefat îndeosebi ceea ce spusesem despre cultura și poporul german. Ne-am așezat amîndoi pe o „sofa guvernamentală", în timp ce von Neurath și von Bülow, conducătorii Ministerului de Externe, împreună cu Hans Otto Meissner, secretarul lui Hindenburg, ședeau la o masă în fața mea și a președintelui.

Am început să discutăm despre președintele Roosevelt, apoi despre problemele economice din S.U.A. și Germania. I-am spus că la Washington părerile asupra politicii președintelui sînt foarte împărțite. Președintele s-a hotărît totuși să se pronunțe împotriva teoriei naționalismului economic, teorie pe care unele cercuri au încercat recent să i-o impună. Von Hindenburg a confirmat că se îndoiește că problema șomerilor și a celor nevoiași ar putea fi rezolvată prin autarhie. A pus problema relațiilor internaționale, făcîndu-mi astfel impresia că critică indirect pe naziștii extremiști. După o convorbire amabilă de vreo 15 minute, în cursul căreia m-a întrebat și de perioada studenției mele în Germania și de profesorii mei de istorie, am lăsat să se înțeleagă, printr-un gest, că aș dori să mă retrag. M-am ridicat și, într-o încăpere alătură, i-am prezentat membrii ambasadei.

Adolf-supraomul înghite aur și scuipă tinichele

Fotomontajele care însoțesc acest articol aparțin cunoscutului artist militant german Helmut Herzfeld, cunoscut în publicistică sub numele de John Heartfield. Printr-o ingenioasă tehnică de trucare a unor fotografii el a dezvăluit cu sarcasm semnificația cutremurătoare a evenimentelor petrecute în Germania hitleristă.

Apoi am trecut calm prin holul de la intrare și am părăsit clădirea însoțit de von Bassewitz, în uniformă, și urmat de suita mea. La plecare, cîteva companii ale Reichswehrului, postate de o parte și de alta a străzii, ne-au dat onorul. După toate acestea eram, în sfîrșit, reprezentantul S.U.A. acreditat în mod oficial la Berlin.

HITLER, GOERING ȘI GOEBBELS

7 martie 1934

Potrivit înțelegerii, la ora 13 m-am dus la cancelarul Hitler. Această întrevedere fusese pregătită de către Hanfstaengl și urma să rămînă secretă. În momentul cînd am intrat, m-am întîlnit cu von Neurath. El intră într-o cameră, aflată lîngă cea a cancelarului. Era în mod vizibil iritat, deoarece el însoțește de obicei pe străinii care vizitează pe președinte sau pe cancelar.

Hitler se arătă foarte amabil. Am luat loc la o masă ; eu ședeam cu spatele spre camera unde, probabil, se afla von Neurath. Nimeni nu putea să audă cele ce se vorbeau, în afară de cazul că ar fi existat instalații de ascultare electrice invizibile.

Timp de aproximativ o oră am discutat despre unele probleme ale relațiilor germano-americane. L-am întrebat pe Hitler dacă să-i transmit președintelui un mesaj cînd voi sosi la Washington. A fost cam surprins, m-a privit o clipă, spunînd apoi : „Trebuie să mă mai gîndesc, am să vă comunic ce am hotărît".

M-am referit apoi, așa cum propusese secretarul de stat Hull, la activitatea de propagandă, care era neplăcută și dăunătoare. Am arătat că o propagandă similară, lipsită de inteligență, contribuise în 1915—1916 ca Statele Unite să participe la războiul mondial. El se arătă surprins și ceru amănunte. Nu am menționat nici un nume, întrucît doi dintre cei mai înrăiți propagandiști sînt în prezent funcționari ai regimului nazist : von Papen, vicecancelarul Reichului, și dr. Führ, din Ministerul de Externe...

După convorbirea mea cu Hitler voi încerca să redau, în rezumat, impresiile mele despre trei dintre șefii supremi ai nazismului.

În fruntea regimului hitlerist se află trei persoane cu foarte puțină experiență și foarte mult dogmatism, care în ultimii 8—10 ani au participat la acțiuni criminale. Ele reprezintă diferite grupuri ale actualei majorități din Germania, nu însă majoritatea reală.

Hitler este acum în vîrstă de 45 de ani. La 13 ani a rămas orfan. A luat parte la războiul mondial, fără să fie avansat sau decorat, împrejurare care dă naștere aci unui adevărat cult. Între 1919 și 1923 a făcut la München unele experiențe foarte dubioase. Este un exaltat și nu prea are noțiuni despre marile evenimente istorice și despre personalitățile istorice ale Germaniei. Timp de cîțiva ani l-a imitat cu fervoare pe Mussolini. A ajuns la putere, organizîndu-i în Germania pe șomeri și pe cei nemulțumiți că Germania a pierdut războiul mondial. Recurge la aceleași simboluri care se foloseau și în Roma antică : crucea încîrligată și salutul roman.

Hitler a declarat, în repetate rînduri, că nici un popor nu poate trăi fără o luptă permanentă și că o politică pașnică duce inevitabil la prăbușirea poporului. În ultimele 6—8 luni și-a afirmat repetat, prin declarații solemne, intențiile pașnice. În taină însă este dominat de vechea himeră germană, aceea de a obține printr-un război supremația în Europa.

Mîna dreaptă a lui Hitler este Joseph Paul Goebbels. Acesta, de statură foarte mică, este cu vreo zece ani mai tînăr. Nu a participat la război, însă în cursul acelei lupte îndelungate a fost cuprins de amărăciune împotriva Franței și a restului lumii. După război, a organizat în vestul Germaniei grupuri active de gangsteri. S-a folosit de orice ocazie pentru a provoca guvernul social-democrat, care se supunea Tratatului de la Versailles. S-a asociat cu Hitler și declară într-una că poporul german, după ce se va uni, va domina lumea. Dacă, în concepția germană, Hitler poate fi considerat drept un bun orator, Goebbels este un adevărat maestru al retoricii. El folosește orice ocazie pentru a aținta la ură. A reunit toate ziarele, stațiile de radio și publicațiile din Germania într-un uriaș aparat de propagandă, în care a cuprins și orice activitate artistică. Prin crearea forțată a unei opinii publice, el vrea să-i înregimenteze pe toți nemții într-o falangă nazistă unitară. Goebbels este mult mai inteligent decît Hitler și mult mai agresiv. Se spune că refuză cu încăpățînare să aibă contacte cu străinii.

Hermann Göring, cel de-al treilea membru al acestei asociații, are vreo 40 de ani. Este originar din Germania de sud ; în 1923 a participat la puciul de la München. În timp ce Hitler se afla în închisoare la

Landsberg, Göring a fugit, susträgîndu-se timp de mai multe luni condamnării. A acționat cu multă brutalitate împotriva tuturor partidelor democratice și socialiste. Republica de la Weimar i-a grațiat pe Hitler și pe Göring; drept mulțumire, aceștia și-au continuat agitațiile gangstereşti.

În timp ce Goebbels utilizează un vocabular aproape asemănător cu terminologia socialistă, Göring a mobilizat formații de asalt, care au acționat împotriva partidului comunist, recunoscut oficial. Göring reprezintă un germanism mai aristocrat, de nuanță prusacă. Este sprijinit puternic de către trusturi. În timpul războiului, s-a distins ca aviator. În ceea ce privește agresivitatea, el nu cedează nicidecum pasul față de Goebbels și Hitler. Ca prim-ministru al Prusiei a mobilizat pentru regimul din acel timp pe toți vechii ațițători și militariști prusaci.

Iată un triumvirat fără pereche! Hitler, mai puțin cult, mai romantic, a dus o viață aproape criminală; Goebbels și Göring, primul doctor în filozofie, sînt amîndoi cuprinși de o ură oarbă împotriva străinătății și capabili să folosească metodele cele mai brutale. Nu au nici o simpatie unul pentru celălalt; ei trebuie să acționeze însă în comun în interesul poziției lor de forță. Cred că în istorie nu a existat niciodată un grup atît de ciudat în felul lui — exceptînd Roma antică.

10 iunie 1934

Ne-am dus cu mașina la fostul castel imperial de vînătoare, unde Hermann Göring a înființat un parc zoologic al statului și unde posedă o vilă pentru weekend. Am sosit cu oarecare întîrziere și i-am găsit pe cei mai mulți dintre diplomați adunați într-o pădurice în jurul unui vorbitor care ne-a urat bun-venit.

A vorbit apoi Göring. Purta o uniformă medievală de vînătoare. Göring este înalt și gras și îi face foarte multă plăcere să facă paradă în public. În timp ce vorbea, trei fotografi făceau pregătiri complicate pentru a-l poza, lucru pe care el îl încuviințase cu deosebită încîntare. Ne-a condus apoi prin pădure, arătîndu-ne bouri și niște căluți sălbatici.

După plimbare, am plecat cu mașinile noastre la castelul de vînătoare al lui Göring, situat pe malul unui lac minunat. Aici, la moșie, am băut ceai, cafea sau bere, fiecare după dorința sa. În stînga mea ședea vicecancelarul von Papen, în capul mesei, în fața mea, Sir Eric Phipps, ambasadorul britanic, în dreapta ambasadorul Franței. Conversația lîncezea; doar cîteva observații întîmplătoare în legătură cu noua lucrare a amiralului Spindler despre marina germană în timpul războiului mondial au fost interesante. Sir Eric și François Poncet[3] rîdeau adeseori, dar nu rosteau nici un cuvînt.

Pe la ora 18, Göring ne-a dus să ne arate moșia. Vanitatea lui se manifesta cu orice ocazie, astfel încît oaspeții săi se priveau de multe ori amuzați între ei. Spectacolul a durat cam o jumătate de oră. Sir Eric și cu mine eram obosiți de această etalare caraghioasă și, deoarece trebuia să ajungem la Berlin, pînă unde mai aveam

— De ce i s-a strîmbat coloana vertebrală?
— Sînt urmările salutului cu „Heil Hitler"

de făcut un drum de 80 km, ne-am îndreptat spre Göring spre a ne lua rămas bun. Cînd doamna Cerruti, soția ambasadorului Italiei, și-a dat seama de intenția noastră, s-a ridicat repede pentru ca să nu i-o ia nimeni înainte. Ea nu pierde niciodată prilejul de a fi prima.

20 iunie 1934

Am primit, din partea lui Junius Wood de la „Chicago Daily News", textul unei cuvîntări pe care vicecancelarul von Papen

[3] André-François Poncet, ambasadorul Franței la Berlin.

o rostise duminica trecută la Marburg. Cuvîntarea cuprinde o critică moderată și cu totul rațională împotriva autocrației lui Hitler...

28 iunie 1934

Cuvîntarea lui von Papen a fost discutată zi de zi. Hitler, Göring și Goebbels au ținut aproape zilnic discursuri, atacînd pe toți cei care se manifestă într-un fel sau altul împotriva regimului. Astăzi, Göring și Hitler au fost împreună la Krupp, la Essen. După cum se spune, se pare că s-au înțeles împotriva lui von Papen.

„NOAPTEA CUȚITELOR LUNGI"

30 iunie 1934

Azi, pe la ora 14, cînd ne-am așezat la masă, s-a întors William, povestindu-ne că trecînd cu mașina pe Unter den Linden a văzut că străzile sînt blocate. Se spune că la Cartierul General al lui Röhm au fost arestați diferiți șefi ai S.A. (grupurile de asalt). Se zvonește că și la München s-au produs ciocniri.

Este limpede că se desfășoară un puci sau o lovitură de stat. Am petrecut o seară destul de neplăcută. Din partea biroului lui Röhm am primit azi o scrisoare oficială, prin care refuză invitația pe care i-o făcusem, de a participa la un dineu la 6 iulie. Situația fiind nesigură, este probabil foarte bine că n-a acceptat invitația. Pe de altă parte, refuzul său ar putea însemna ceva mai rău decît pare la prima vedere. Drept scuză se indică în scrisoare că Röhm a plecat la cură.

1 iulie 1934

Ziarele nu publică decît puține știri dar, din diferite locuri, am aflat că Hitler și Goebbels au plecat ieri la ora 2 noaptea de la Godesberg din ținutul Rinului la München, ordonînd acolo executarea a doi șefi ai trupelor S.A. Adolf Hitler a sosit la Wiessee, la circa 60 km depărtare de München, la ora 6 dimineata. S-a dus imediat în dormitorul lui Röhm, ordonînd arestarea și executarea acestuia. Gărzile lui Röhm nu și-au apărat șeful. Hitler a ordonat executarea și a altor șefi ai S.A. și s-a întors la ora 13,30 la Berlin, unde Göring ocupase deja imensa casă a lui Röhm și ordonase ca generalul von Schleicher să fie asasinat în apartamentul său. Cu toate că pe străzile Berlinului nu s-a observat astăzi nici un fel de neliniște, pretutindeni se vorbește în surdină despre execuții în masă. Vicecancelarul von Papen și familia sa sînt arestați la domiciliu ; se spune că membrii statului său major au fost asasinați sau închiși. A fost o zi agitată, dar ziarele nu au publicat decît știrile obișnuite.

13 iulie 1934

Astă-seară la ora 20, în clădirea veche a Reichstagului, refăcută după incendiul din anul trecut, cancelarul va face probabil o declarație în legătură cu asasinatele comise de el de la 29 iunie pînă acum. Toată lumea așteaptă cu încordare acest mare discurs. Marțea trecută m-am jurat să nu iau parte la nici un discurs al cancelarului și să nu mai cer vreo întrevedere personală decît din însărcinare oficială. Este de ajuns să-l văd pe acest om ca să mi se facă de-a dreptul greață. Miercuri după-amiază, pe cînd mă aflam la ambasadorul britanic, Sir Eric Phipps, acesta m-a întrebat : „Vei fi de față vinerea viitoare cînd cancelarul își va ține discursul ?" Am răspuns : „Nu". La aceasta, el a replicat plin de umor : „Va fi un mare circ". I-am spus că mă simt scîrbit și aproape nu mai pot suporta prezența cancelarului. La ora 20 am deschis aparatul de radio și am ascultat expunerea lui Hitler, plină de excitație isterică, privind complotul urzit împotriva lui și explicația necesității de a ucide pe „trădători". Trădătorul principal în acest complot infam ar fi fost Röhm, același Röhm care în 1923 a stat luni de zile împreună cu dînsul în închisoare și i-a fost complice în lupta sa îndelungată și brutală. Al doilea dintre criminalii odioși ar fi fost von Schleicher, cu care reprezentanții unor puteri străine ar fi țesut intrigi. Mă îndoiesc că Röhm ar fi plănuit răsturnarea lui Hitler și uciderea unor membri ai guvernului.

Hitler a dat în vileag că Röhm a strîns 12 milioane de mărci, pe care le-a cheltuit pentru încercarea sa abominabilă. Bineînțeles că morți fiind, nici Röhm și nici prietenii săi nu mai au cum să conteste aceste acuzații. Afirmația că nemți care au întrevederi cu reprezentanți ai unor puteri străine în Germania și păstrează secretul asupra celor spuse cu aceste ocazii sînt niște trădători și trebuie lichidați nu contribuie la îmbunătățirea relațiilor tulburate cu

străinătatea. Mi-a părut bine că nu m-am dus la întrunire, unde au răsunat aplauze zgomotoase stimulate artificial și unde toți — cum s-a putut auzi chiar și la radio — s-au ridicat în repetate rînduri în picioare, manifestînd pentru hitlerism.

15 iulie 1934

Către prînz am fost vizitat la birou de către vicecancelarul von Papen. Mi-a descris în cursul unei jumătăți de oră teroarea din ultimele două săptămîni. Colaboratorul său apropiat, von Bose, fusese împușcat, bănuit fiind că fusese în legătură cu von Schleicher. Von Papen era foarte surescitat și m-a rugat să nu spun nimănui nimic din cele auzite, nici presei din Statele Unite și nici Departamentului de Stat de la Washington.

Hitler îi făcuse ieri o vizită de o oră, rugîndu-l să rămînă membru al cabinetului și să colaboreze cu el. Von Papen mi-a spus că, în acel moment, nu putuse să facă nici o promisiune. El dădea a înțelege că-i urăște pe Göring și pe Goebbels și că ar fi cerut să i se dovedească vinovăția colaboratorului său, care fusese asasinat; în afară de aceasta, ar fi cerut dovezi în privința vinovăției altora, care au fost închiși și despre a căror soartă nu se știe nimic. Hitler îi tratează în acest mod pe toți cei bănuiți de trădare. Von Papen îl critică cu asprime și pe von Neurath, care „nu face niciodată nimic".

HITLER ÎN FRUNTEA REICHULUI

2 august 1934

Am plecat de dimineață la birou. Cînd am sosit acolo, tocmai se comunicase moartea lui Hindenburg. La ora 10 înainte de prînz, Hitler și-a convocat cabinetul. S-au înțeles repede asupra unui „statut", în virtutea căruia Führerul, păstrîndu-și postul de cancelar, a fost numit și președinte al statului. Acum funcțiile președintelui celui de-al III-lea Reich, ale führerului Partidului național-socialist și ale cancelarului Reichului sînt exercitate de o singură persoană. Austriacul lipsit de maturitate, care debutase în 1923 printr-un puci și pusese la cale să fie asasinați sute de adversari, pentru a-și consolida puterea, reprezintă acum al treilea Reich.

Și toate acestea au fost rezolvate în cursul unei singure ore. Cînd Hitler le-a comunicat noua sa funcție, membrii cabinetului s-au ridicat în picioare, strigînd „Heil!" S-a mai ordonat ca Reichswehrul, vechii militari, să depună imediat jurămîntul de credință pentru Hitler. Nici măcar n-a mai rămas timpul material pentru o mișcare de opoziție sau un puci la Berlin, lucru pe care atîția îl așteptaseră și în care, fără îndoială, mii de oameni își puseseră speranța...

6 august 1934

La ora 12, împreună cu soția mea, ne-am ocupat locurile în sala Reichstagului, unde urma să aibă loc ceremonia funebră pentru defunctul mareșal von Hindenburg. Erau prezenți toți membrii corpului diplomatic. Sala era plină pînă la refuz. Göring ședea la tribună în fotoliul președintelui. Purta o uniformă pompoasă și o mulțime de decorații; era vizibil mulțumit de înfățișarea lui bătătoare la ochi. Hitler ședea puțin mai la o parte, la dreapta președintelui; la dreapta lui se afla von Papen, alături de von Neurath. Ceilalți membri ai cabinetului erau așezați potrivit cu rangul lor. Aproape toți erau în uniformă și purtau numeroase decorații.

De ce s-o ți temînd cocoșul galic? Hitler e doar vegetarian!

Hitler își pusese cămașa brună. Își etala mulțumirea și înfumurarea. Discursul său urma să fie transmis de toate posturile de radio din lume. În partea centrală a sălii ședeau cei care poartă denumirea de membri ai Reichstagului. Ei nu constituiau nicidecum o adunare legislativă, întrucît fuseseră numiți de către Hitler și nici unul dintre ei nu votase vreodată împotriva cancelarului și nici nu îndrăznise să supună spre discuție colegilor săi vreun proiect de lege. Membrii Reichstagului purtau cămăși brune, pe fețele lor nu se putea citi nici o tristețe. Diplomații ocupaseră locurile ce le erau rezervate; cei mai mulți își puseseră uniforma de ceremonie. Puținii membri ai corpului diplomatic care purtau ținuta de rigoare aveau mănuși negre; cei care veniseră în haine de ceremonie stil Ludovic al XIV-lea aveau mănuși albe.

În clipa hotărîtă, Göring se ridică, dînd cuvîntul cancelarului. Acesta se îndreptă imediat spre tribună. Toți participanții la ședință se ridicară în picioare și își întinseră brațul drept într-un unghi de 45 de grade, rămînînd în această poziție pînă ce cancelarul le răspunse la salut.

Discursul funerar a durat 25 de minute, însă nu s-au adus laude președintelui și nici nu s-au subliniat meritele sale în calitate de conducător al țării. S-au scos în evidență numai geniul militar și meritele eroului de la Tannenberg (bătălia de la 26—30 august 1914, cînd armatele germane de sub comanda lui Hindenburg au distrus o armată rusească condusă de generalul Samsonov, care pătrunsese în Prusia Orientală). Importantă a fost afirmația, făcută în încheierea discursului, că von Hindenburg i-a adus la putere pe național-socialiști. După ce-și sfîrși discursul, Hitler se îndreptă spre banca întîia din mijlocul sălii, le sărută mîna fiicelor lui Hindenburg și-l salută pe fiul defunctului, colonelul Oscar von Hindenburg, strîngîndu-i mîna.

12 septembrie 1934

La ora 12,30 m-am dus la palatul președintelui din Wilhelmstrasse, pentru a mă prezenta în „vizită de curtoazie" noului președinte Adolf Hitler, care ocupase această funcție cu de la sine putere.

La sosirea mea toată curtea era înconjurată de soldați care salutau bătos. Și palatul era bine păzit. Întregul corp diplomatic era de față, inclusiv nunțiul papal, care fusese bolnav timp de o lună. În calitatea sa de decan al corpului diplomatic, nunțiul are misiunea de a citi, în astfel de ocazii, o cuvîntare oficială.

După ce corpul diplomatic, format din circa 50 de persoane, își ocupase locurile în sala de recepție, au apărut Hitler, von Neurath, von Bülow și von Bassewitz în uniformă de gală. Nunțiul a dat citire mesajului convențional de felicitări: l-a felicitat pe dușmanul Romei — ceea ce Hitler și este din punct de vedere politic și religios — pentru marele său succes, preluarea funcției lui von Hindenburg. Cuvîntarea conținea unele aluzii și avertismente în legătură cu războiul care, după cum presupune toată lumea, constituie scopul principal al actualului regim [...]

Domnul von Papen încearcă să sece cu polonicul oceanul comunismului

CULISE DIPLOMATICE

25 iunie 1935

Un corespondent străin mi-a comunicat că a aflat la Paris că Germania și Japonia au încheiat un tratat secret, care va intra în vigoare în momentul cînd Germania se

va hotărî să pătrundă în țările baltice. În cazul cînd Rusia va protesta sau va începe un război cu Germania, Japonia o va ataca în răsărit. În sfîrșit, el mi-a vorbit despre o conferință, care urmează să aibă loc la Paris, între Laval, Litvinov, Titulescu și Beneș. El acordă o mare importanță acestei conferințe; ea urmează să aibă drept rezultat încheierea unui pact între Franța, Cehoslovacia, România și Rusia, pentru a anihila planurile lui Hitler.

9 decembrie 1935

Am luat parte la un dineu în casa doctorului Dietrich, care fusese sub Brüning ministru al agriculturii. Au fost de față circa 30 de persoane, foști înalți funcționari de stat și profesori universitari. Cîțiva dintre oaspeți purtau uniforma nazistă, însă nu am auzit nici un cuvînt de laudă la adresa actualului regim. Ce însemnau toate acestea? Personalități de seamă — oficiale și neoficiale — iau o astfel de atitudine, chiar în prezența unor activiști ai partidului nazist.

Ministrul României m-a luat deoparte și s-a exprimat aproape violent împotriva propunerii transmise sîmbăta trecută de către Hoare și Laval[4] lui Mussolini, propunere despre care relataseră ziarele de astăzi. El mi-a spus că țara sa este oricînd dispusă să aplice sancțiunile petroliere împotriva Italiei, „iar acum, cînd toate țările mici și S.U.A. sînt gata să sisteze furniturile de petrol pentru Italia, Anglia și Franța dau înapoi, fără a ne întreba pe noi și Societatea Națiunilor". Ministrul român era revoltat.

Auzisem că propunerea lui Hoare și Laval se explică prin teama Angliei și Franței că Italia ar putea deveni comunistă în cazul răsturnării lui Mussolini. În Germania, naziștii doresc, bineînțeles, succesul acestuia. Poate că cei doi dictatori au și încheiat un acord între ei!

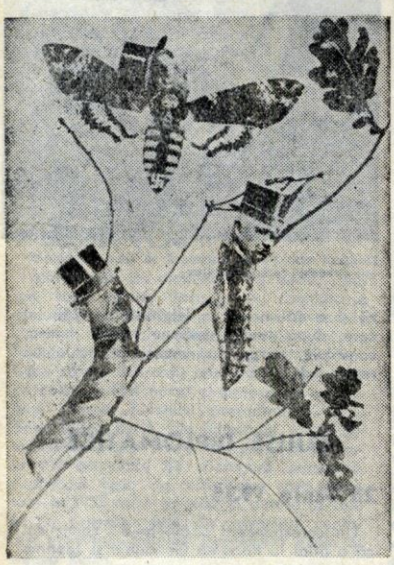

Metamorfoza omizilor: la președinția Republicii Germane se succed Ebert, Hindenburg, Hitler

14 decembrie 1935

Singura temă interesantă, discutată la ceaiul de azi după-amiază, a fost propunerea lui Hoare și Laval și anularea sancțiunilor hotărîte de către Societatea Națiunilor. Ambasadorul rus și miniștrii României și Cehoslovaciei au discutat aproape fără întrerupere. Ei spuneau că țările mici din Balcani vor părăsi Societatea Națiunilor în cazul că politica Angliei ar fi pusă în practică: „Pentru statele mici, o Societate a Națiunilor care nu împiedică anexiuni de felul acelora spre care tinde Italia în răsăritul Africii nu reprezintă nici o garanție".

4 ianuarie 1936

L-am vizitat pe reprezentantul diplomatic al Uniunii Sovietice în Germania, a cărui prezență este atît de nedorită, încît se arată rar la dineuri oficiale sau serate. El mi-a spus că guvernul său este dispus să coopereze imediat cu Societatea Națiunilor în ceea ce privește sancțiunile împotriva Italiei. A mai declarat că România este și mai hotărîtă să acționeze neîntîrziat. A adăugat că ambasadorul Franței și-ar fi exprimat în mod limpede teama că o înfrîngere a lui Mussolini ar putea duce la anexarea Austriei de către Germania. [...]

7 martie 1936

Am mers împreună cu Mayer la Kroll-Oper din apropierea clădirii vechiului Reichstag, pentru a asculta discursul lui Hitler.

[4] Acordul Hoare-Laval, încheiat în ziua de 9 decembrie 1935 la Geneva, a reprezentat un sprijin dat agresiunii Italiei fasciste în Abisinia.

Cînd Hitler s-a apropiat de tribună, au izbucnit aplauze puternice; diplomații nu au aplaudat, pentru că așa se obișnuiește aci. Doamna von Neurath, aflată lîngă italian, aplauda și ea, știu însă că nu era sinceră. În spatele lui Hitler, într-o atitudine arogantă, ședea Göring. Goebbels, care avea un manuscris al discursului lui Hitler, întorcea filele în același timp cu oratorul. În spatele lui von Neurath ședea dr. Schacht, iar în dreapta lui luaseră loc alți membri ai cabinetului. La galerie se aflau sute de ziariști. Discursul fusese anunțat cu mare zarvă; Hitler urma să se adreseze prin radio poporului german și lumii întregi.

Discursul a ținut o oră și jumătate. Conținea punctele care ne fuseseră aduse la cunoștință încă dinainte; în afară de aceasta, Hitler s-a ocupat în amănunt de pactul franco-rus,[5] caracterizîndu-l drept răuvoitor; apoi a demonstrat cu mare lux de amănunte că, începînd din 1933, cultura germană s-a dezvoltat și a făcut mari progrese.

După ce se ocupă de cele paisprezece puncte din programul Wilson și de pacea mondială, Hitler — în mod absurd, după părerea mea — a tunat și a fulgerat timp de un sfert de oră împotriva pactului franco-rus, care — după cum se anunțase — fusese încheiat numai în vederea apărării împotriva unui eventual atac. Hitler s-a dezlănțuit cu aceeași furie împotriva Cehoslovaciei. Oricine știe că această țară mică, cu populația sa de paisprezece milioane de oameni, nu va ataca niciodată Germania. Preamărirea culturii naziste era, bineînțeles, absurdă, cu toate că e posibil ca Hitler, în fanatismul său, să fi considerat nazismul drept cultură. Celelalte părți ale discursului urmăreau cu abilitate să slăbească legăturile dintre Anglia și Franța.

La ora 13,40 am părăsit sala. Hitler plecase sub paza a sute de ostași înarmați; el este întotdeauna însoțit de o pază puternică. Ieșind afară, l-am întîlnit pe ambasadorul Olandei, extrem de revoltat. Mi-a spus: „Reprezentanții Rusiei și Cehoslovaciei vor reflecta, desigur, dacă nu este mai bine să-și părăsească posturile lor de aici. Cred că ambasadorul Franței va pleca astăseară la Paris". La aceasta nici nu mă gîndisem încă, însă i-am dat dreptate. Atacurile lui Hitler, la care se referea el, fuseseră fără îndoială de natură războinică. [...]

[5] E vorba de pactul de asistență mutuală, încheiat în 1935 între guvernul U.R.S.S. și guvernul francez.

3 aprilie 1937

Azi dimineață, ministrul Cehoslovaciei m-a vizitat la birou. Am cerut informații asupra situației din Balcani. Despre această problemă am discutat luna trecută și cu ambasadorul nostru de la Viena. El spunea că recentul tratat dintre Iugoslavia și Italia reprezintă un pas serios pe calea menținerii păcii, Italia considerîndu-l, în eventualitatea unui război cu Anglia, drept un mijloc de a obține produsele alimentare necesare.

Mi-a mai spus că s-a ajuns acum la o înțelegere în privința unui tratat similar între România și Rusia. Aceasta înseamnă recunoașterea granițelor și o colaborare pașnică între aceste țări. După părerea lui, cele două acorduri, dintre Iugoslavia și Italia, precum și dintre România și Rusia, constituie măsuri importante în vederea colaborării și menținerii păcii între toate statele balcanice. Trebuie să se realizeze acum un acord asemănător între Cehoslovacia și Germania cu privire la frontierele și minoritățile naționale. Va exista atunci o oarecare securitate pentru statele balcanice, care va fi folositoare tuturor: Austria, Bulgaria și Ungaria vor fi silite să colaboreze cu Mica Antantă. El se arată îngrijorat mai cu seamă în ce privește ultima problemă: dacă se va ajunge sau nu la o înțelegere între Cehoslovacia și Germania. Germania duce zi de zi o campanie de propagandă împotriva acestei țări, singura democratică în această parte a Europei.

25 aprilie 1937

Italia și Germania intenționează să-și extindă puterea prin amenințări de război; ele vor să realizeze acest plan, înainte ca Anglia să fie pe deplin pregătită și înainte ca Polonia, unde sînt acum frămîntări mai mari decît oricînd, să se fi aliat cu România și cu Mica Înțelegere. Dacă statele balcanice vor reuși să realizeze o uniune pentru autoapărare și pentru apărarea lor reciprocă, Hitler și Mussolini vor trebui să renunțe la planurile lor belicoase.

6 mai 1937

Am impresia că Hitler și cei din preajma lui sînt deosebit de îngrijorați de evoluția evenimentelor din Spania și de faptul că ar putea să intervină o înțelegere între statele din Balcani în vederea unei acțiuni comune. În Germania persistă părerea că aceste state ar trebui să fie puse sub control sau chiar anexate.

2 iunie 1937

Miss Schultz, corespondenta ziarului „Chicago Tribune" m-a informat azi după-amiază că von Neurath va întreprinde, în ziua de 7 iunie, o călătorie în Iugoslavia, Ungaria și Bulgaria. Presupun că are misiunea să zădărnicească eforturile depuse de Austria, Cehoslovacia și România pentru menținerea Micii Înțelegeri. Această vizită pare să fie și o consecință logică a planului de sprijinire a Italiei în cucerirea Spaniei. Germania își va realiza astfel visul ei mile-

La ce servește salutul nazist

nar și va îngenunchea sau chiar anexa țările balcanice. Italia va domina bazinul Mării Mediterane, afară de Franța, și Germania va fi stăpînă peste 80 de milioane de oameni.

23 iunie 1937

Întrucît intenționam să mă informez asupra poziției Angliei față de desfășurarea evenimentelor, am făcut o vizită ambasadorului Henderson. Printre altele, el mi-a declarat: „Germania hitleristă repetă politica lui Bismarck, intenționează să anexeze toate statele europene în care trăiesc cetățeni de provenință germană — Austria, Cehoslovacia și alte țări." Deși bănuisem că Henderson este înclinat să aprobe politica anexionistă a Germaniei, nu mi-am închipuit că va merge atît de departe în declarațiile sale. El a mai adăugat: „Germania trebuie să aibă hegemonia în Balcani și în regiunea dunăreană, adică trebuie să stăpînească Europa. Anglia și Imperiul britanic vor stăpîni împreună cu S.U.A. mările. Anglia și Germania trebuie să stabilească legături strînse pe tărîm economic și politic și să controleze lumea".

Mă întreb dacă ambasadorul Henderson reprezintă într-adevăr interesele țării sale. Ce va deveni Anglia dacă Germania va anexa toate statele pînă la Marea Neagră ?!

20 septembrie 1938

Am petrecut patru ani și jumătate în Europa, nutrind speranța că voi putea sluji țara mea. Este greu de spus cît s-ar fi putut face. Lumea n-a tras nici un învățămînt în urma războiului mondial. În loc să respecte tratatele din 1919—1923, aproape toate guvernele le-au încălcat. Acum, în fiecare an se cheltuiesc de două ori mai mulți bani decît în 1913 pentru pregătirea unui nou război, cu toate că aproape toate popoarele gem sub povara unor datorii imense. Ne aflăm oare în pragul unui nou război mondial ? Ar putea o mare țară industrială să se izoleze ?

Guvernele de la Roma, Berlin și Tokio — cu pregătirile lor de război și introducerea unor bariere vamale extrem de puternice — folosesc alte metode. Ce poate obține un reprezentant al Statelor Unite într-o țară mare, unde libertatea religioasă este anulată, unde inițiativa individuală nu este îngăduită și unde se atîță ura de rasă zi de zi ? Popoarele democratice trebuie să-și apere ideile în propria lor țară; reprezentanții lor trebuie să încerce să promoveze colaborarea internațională; ei trebuie să amintească popoarelor mereu, în ocazii potrivite, cît de importantă este pacea lumii și simplificarea relațiilor comerciale; în afară de aceasta, ei trebuie să le amintească cît de importantă este civilizația democratică, pentru care oamenii luptă începînd din secolul al XVI-lea. Condus de aceste idealuri, am crezut, atît timp cît am stat în Germania, că voi putea reprezenta țara mea cît mai bine...

Fragment din fresca de la Moldoviţa, reprezentînd asediul Constantinopolului (Foto : D. Morozan)

Camera de lucru a lui Napoleon I de la Fontainebleau

Aspect din Muzeul etnografic al Transilvaniei de la Cluj

Olțul văzut de la mănăstirea Cozia

Două imagini din Iașii anului 1845 : Vedere generală...

ACUM 120 DE ANI

La Otelul „PETERSBURG" DIN IAȘI

Gh. UNGUREANU

... și palatul Ocîrmuirii

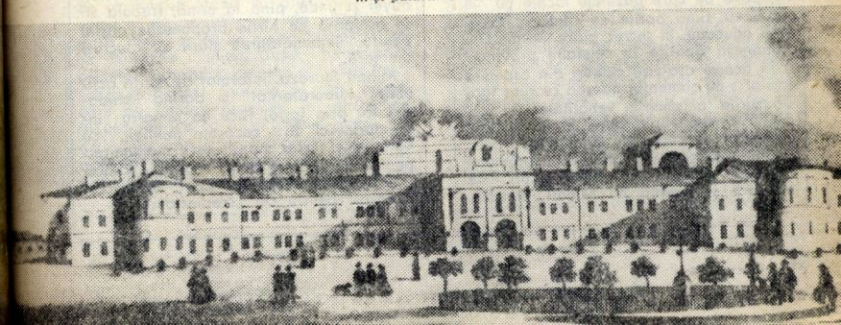

Iași, 27 martie 1848. Forfotă de lume pe ulițele orașului. Ulița Mare, strada principală care ducea spre palatul Ocîrmuirii, trăia una din zilele ei cele mai tumultuoase. Ieșise vorba la median că are să se țină în după-amiaza acelei zile o adunare a boierilor la care era chemată și lume de toată mîna, ca împreună să puie țara la cale. Mare minune, ziceau unii, să vezi adunare de boieri cu lume de jos sfătuind împreună trebile țării. Se mai zvonise că adunarea se făcea pe față, cu știrea lui Vodă Sturdza, și că va lua parte chiar ministrul treburilor dinlăuntru.

Pe Ulița Mare erau, din vechi timpuri, cîteva hanuri sau ospeții care, o dată cu prefacerea vremurilor, ca să fie la modă, își ziceau *oteluri*. O firmă nouă *Hotel de Moldavie*, atîrnată pe peretele scorojit de vreme al hanului Pîrlita, invita la o tihnită găzduire. Ca să nu rămînă mai prejos, hanul Cîzlariului își declina dreptul de *Hotel de Italia*, iar în coastele palatului Ocîrmuirii, în colțul pe care-l făcea Ulița Mare cu Ulița Podului Roș, în casele mari ale vornicului Vasile Ghica se afla *Hotel de St. Petersburg*.

Amenajate „în stil evropienesc", cu o reclamă nu lipsită de pitoresc, ele atrăgeau oaspeții cu noutăți tentante : un salon mare pentru petreceri, încăperi pentru cabinet (club) și citirea gazetelor, sală de biliard sau alte distracții, camere de dormit, acareturi pentru droștile pasagerilor și oamenii lor și mici ateliere de reparații.

Gazeta *Albina Românească* la rubrica „Noutățile zilei" anunța în 1847 că atît drumeții cît și orășenii care vizitează aceste otele vor găsi „îndeminări plăcute". Primele luni ale anului 1848 transformaseră în adevărate cluburi întîlnirile de acest fel, unde cei dornici de noutăți citeau gazeta sau aflau din gura călătorilor știri noi despre evenimentul cel mai important la ordinea zilei : revoluția. *Gazeta de Transilvania*, care avea abonați la Iași, informa pe locuitorii Iașilor și despre evenimente din Moldova pe care gazetele locale nu le publicau, fiind oprite de cenzură. Călătorii aduceau, în secret, ziare străine sau românești tipărite în celelalte provincii.

În aceste așa-zise cluburi din ospețiile Iașilor s-au comentat adesea cu glas tare abuzurile ocîrmuirii, venalitatea și corupția clasei stăpînitoare. Și nu o dată vorbitorii de aici s-au sumețit cu vocea și chiar cu condeiul împotriva regimului boieresc. Mișunau în aceste locuri de adunare și agenții lui Mihail Sturdza, care urmăreau fiecare cuvînt și pas al „revoltanților" — căci așa erau numiți de oficialitate acei care „strigau" pentru reformă. Avea nevoie domnul de aceste informații, pentru că era hotărît „să oprească prin grabnice măsuri progresele conspirației" — cum va consemna Regnault în 1856.

Otelul „Petersburg", instalat în una din cele mai mari case boierești din Iași, avea la etaj un salon mare unde se făceau nunți și de obicei „bal maschè", „baluri măscuite", cum ziceau mai des moldovenii. Anul 1848 avea să-i confere rang de forum revoluționar, iar salonului, menirea de a găzdui adunările publice din martie. Era acest fapt un act de mare curaj. Iată cum descrie cronicarul Manolache Drăghici adunările : „Trei seanțe deci de așa fire sgomotoasă s-au ținut în coastele curții domnești la otelul Petersburgului, care auzind Vodă, nefiind lucruri de neauzit, după ce si dreșcarii și cărătorii de apă, sacagii lăsau trăsurile în uliță și se suiau în salonul Concordiei ca să facă parte în adunarea națională..." Iar consulul francez la Iași raporta la Paris în ziua de 28 martie că „de cîteva zile agitația a reînceput cu o nouă forță", că se țin întruniri publice în care s-a cerut libertatea presei, ameliorarea soartei țăranilor, schimbarea unor funcționari din ramul administrativ și judecătoresc ș.a.

Să încercăm dară să reconstituim evenimentele acelor zile : Încă din după-amiaza zilei de 27 martie lumea începu să se adune la otelul Petersburg. Documentele contemporane ne dau cifra de peste 1 000 de participanți „din toate colțurile Moldovei, localnici și străini domiciliați în Iași" : burghezi, boieri liberali, unii reprezentanți ai opoziției boierești conservatoare, niște emigranți polonezi, negustori și meseriași germani și evrei ; au fost zăriți și cîțiva țărani de la marginile orașului, dar nu de prin sate, căci nu i-ar fi suferit „mădularele" de rang.

Era vorba de o adunare legală, cu încuviințarea ocîrmuirii, la care avea să participe și ministrul de interne al Moldovei și unde, pînă la urmă, trebuia să se aștearnă pe hîrtie propunerile obștei pentru îmbunătățirea stării de lucruri din țară.

Mihail Sturdza, informat de toate acțiunile „tulburătorilor" și dorind lichidarea lor prin forță, făcu un „șmotru inspectoricesc" la cazarma miliției, cu care prilej și-a manifestat mulțumirea pentru felul în care își împlinesc slujba arnăuții, neprecupețind bani, laude și avansări pentru cei „credincioși".

Totodată strecură printre participanţi agenţi proprii care răspîndeau zvonul că cei ce vor participa la adunare vor fi „arestuiţi". De asemenea, nu întîmplător *Albina Românească* publica, în proaspătul număr din 25 martie 1848, ordinul ţarului din 11 martie 1848 prin care ordona ministrului de război „să formeze rezervele cuvenite trupelor", adică să mobilizeze armata pînă la 1 aprilie deoarece „în apusul Europei au urmat întîmplări ce vădesc scopul criminal de a dărîma puterea legiuită". Armata trebuia „ca la întîmplare cînd ar cere împrejurările să se puie o stavilă tare vătămătoarei întinderi a anarhiei".

În această atmosferă îngrijorătoare se desfăşura adunarea de la otelul Petersburg, sub prezidenţia lui Gr. Cuza. Participarea ministrului de interne şi a prefectului de poliţie, care se plimba cu ifos printre oameni, înconjurat de o gardă numeroasă, nu putea insufla participanţilor decît funeste prevestiri. Cu toate acestea, în cuvîntul lor, Lascăr Rosetti, Al. I. Cuza, Vasile Ghica şi alţii s-au ridicat împotriva regimului de apăsare din Moldova. Cu îndrăzneală, principalii luptători pentru reformă l-au interpelat direct pe ministru să explice legalitatea formării unui corp de mercenari din arnăuţi în frunte cu fiorosul Ingé. Întrebarea l-a pus în mare încurcătură pe ministru. A fost nevoit să spună că formarea unui asemenea corp poliţienesc este ilegală şi că va lua măsuri să fie desfiinţat.

La afirmaţiile ministrului că are reclamaţii din partea consulilor că supuşii străini ar fi ameninţaţi în averea şi fiinţa lor de situaţia de la Iaşi, oglindă fidelă fiind chiar adunarea din acea zi, i s-a răspuns vehement de către un supus străin care, dimpotrivă, a acuzat ocîrmuirea. Modul în care se vorbea, ameninţările în public la adresa guvernului, a domnului şi a beizadelelor Dimitrie şi Grigore, reformele care se cereau introduse prin luptă transformaseră adunarea într-un adevărat „club revoluţionar". Ministrul a fost silit să părăsească sala. Se răspîndise ştirea că otelul va fi înconjurat de armată, iar unii agenţi strigară „foc", ca să se nască tumult şi să se împrăştie lumea. După informările primite, consulul belgian la Bucureşti scria că Mihail Sturdza a avut agenţi care au împins lucrurile la dezordine în aşa fel „ca să aibă pretext onest" să acţioneze împotriva şefilor mişcării. În această dezordine, adunarea alese totuşi un comitet ca să redacteze pentru a doua zi petiţia care trebuia înmînată guvernului, petiţie care în 35 de puncte reflecta interesele boierimii liberale, preconizînd nişte reforme cu „sfinta păzire" a Regulamentului Organic. Apoi lumea părăsi otelul. Cele ce au urmat, inclusiv represiunea sîngeroasă din seara zilei de 29 martie, nu au putut stăvili mişcarea revoluţionară din Moldova, care s-a dezvoltat mai departe.

Revoluţionarii moldoveni, aflaţi în exil, strîngînd legăturile cu cei din Transilvania şi Ţara Românească, aveau să formuleze, în perioada mai-august 1848, mai limpede şi mai precis un program antifeudal, a cărui expresie au constituit-o „Prinţipurile noastre pentru reformarea patriei", întocmite la Braşov, şi „Dorinţele partidei naţionale în Moldova", redactate în Bucovina de Mihail Kogălniceanu, în care se condamna regimul tiranic din Moldova, se cereau desfiinţarea boierescului şi împroprietărirea ţăranilor, drepturi şi libertăţi democrat-burgheze, unirea Moldovei cu Ţara Românească.

Cele relatate mai înainte arată cum şi-a cucerit otelul Petersburg dreptul de a fi pomenit în istorie ori de cîte ori se va vorbi despre mişcarea revoluţionară din Moldova.

În documentele timpului îl vom găsi cînd denumit *Petersburg*, cînd *Regensburg*, iar ca loc îl găsim menţionat cînd în nişte case pe uliţa Zoi, cînd în casele logofătului Grigore Ghica, cînd la Petrea Bacalu sau fostul Binder.

Cercetări de arhivă ne-au dus la găsirea unor documente care ne ajută să lămurim ambele probleme. Proprietarul firmei otelului Petersburg era un locatier, Conrad Regensburg, care, după ce ţinuse cu chirie în diferite case otelul său, în 1848 se afla în casele bancherului Michel Daniel din Iaşi, care le cumpărase în 1847 de la vornicul Vasile Ghica. Acesta le moştenise de la tatăl său, logofătul Grigore Ghica. Erau casele pe care le arată şi cronicarul Manolache Drăghici şi pe care, în 1849, Ocîrmuirea le închiria de la Regensburg pentru cartiruirea oştilor otomane. Amplasarea lor era „în coastele palatului Ocîrmuirii", pe Uliţa Mare, colţ cu Uliţa Podului Roş. Conrad Regensburg, după rezilierea contractului cu Daniel, şi-a mutat otelul, cu firma respectivă, în alte case din oraş, fapt care a determinat pe unii cercetători de mai tîrziu să-l plaseze în locurile unde se mutase între timp.

Cine n-a auzit despre Meseș, acești munți pitici care pe vremuri au oferit ascunziș haiducilor și altor luptători pentru libertate? Toți aceia care fac o călătorie între Turda și Cluj, Cluj și Ciucea, Cluj și Zalău, Zalău și Ciucea, Crasna și Zalău văd de pe diferite puncte ale drumurilor o culme caracteristică, ondulată, lunguiață, care se zărește din negura depărtării. Această culme este cea a Meseșului asemănătoare crestei osoase a unei reptile din era mezozoică.

Lanțul Meseșului are o extindere și o înălțime relativ reduse, aparținînd munților „insulari" ai Someșului (grupa nordică a Munților Apuseni), construiți în special din șisturi cristaline, cu înălțimi care variază între 500 și 1 000 m deasupra nivelului mării.

SISTEMUL DE APĂRARE DIN NORD-VESTUL DACIEI

dr. ȘTEFAN FERENCZI

Pe aceste meleaguri sălășluiau dacii, vestiți pentru bărbăția lor în lupte și vrednicia în ale gospodăritului.

După destrămarea statului dac și după ocuparea bazinului propriu-zis al Transilvaniei de romani, vestitul **M. Ulpius Traianus,** originar din provincia Hispania, care din soldat simplu a ajuns împărat, precum și eminenții săi generali **D. Terentius Scaurianus, C. Avidius Nigrinus** și **C. Iulius Quadratus Bassus** făureau planuri mărețe în privința organizării multilaterale a noii provincii.

Pentru a face față incursiunilor altor neamuri care rîvneau la aceste pămînturi, romanii au manifestat o deosebită preocupare pentru organizarea unor linii de apărare. O asemenea linie a fost fixată între porțiunea de răsărit a defileului Crișului Repede și zona dintre Surduc și Jibou a văii Someșului. Condiții excelente a oferit în acest scop coama Meșeșului, arcuită puțin spre nord-vest pe o lungime de 55—60 km, care forma un minunat obstacol natural, o adevărată barieră prin coama ei îngustă, cu o diferență de nivel de 300—350 m.

În spatele culmii Meșeșului, pe anumite puncte bine alese ale bazinelor tectonice și hidrografice ale Almașului și Agrișului (și anume pe înălțimile de origine vulcanică numite Pomăt și Citera de la Moigrad, respectiv Jac), pe terasele fluviale din împrejurimile localităților actuale Romita, Românași și Buciumi au fost construite castrele cohortelor (batalioane de infanteriști, cum le-am numi în limbaj tehnic militar modern) și alelor (divizioane de cavalerie) care aveau menirea să păzească diferite sectoare ale primei linii de apărare. Șirul celor mai însemnate fortificații a fost închis la capătul nord-estic de castrul de la Tihău, iar spre sud-vest de castrul de la Bologa. Aceste cazărmi-cetăți fuseseră plasate la circa un sfert sau jumătate de zi de marș în spatele primei linii de apărare, pentru ca subunitățile trimise pe porțiunile de pază să se poată ajuta între ele în caz de atac. Unități puternice au putut fi trimise aici chiar din interiorul provinciei, pentru a ajuta trupele dispuse în linie de apărare, folosindu-se drumul imperial **Porolissum** (Moigrad) — **Napoca** (Cluj) — **Potaissa** (Turda) — **Apulum** (Alba Iulia). În ultima localitate, după cîte se știe, în tot timpul stăpînirii romane au staționat statul-major și grosul **Legiunii a XIII-a Gemina,** iar la Potaissa, începînd cu anii 167—169, s-au aflat statul-major și grosul **Legiunii a V-a Macedonica.**

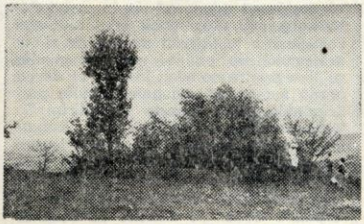

Urmele turnului mare de formă inelară dintre Vîrful Păstăii și Dealul Mănăstirii

Pe baza rezultatelor unor cercetări mai vechi, precum și ale unora mai recente, pe care le-am întreprins în primăvara anului 1965, atît pe culmea Meșeșului cît și în spatele lui am identificat clar urmele sistemului defensiv creat de romani, sistem eșalonat **în adîncime** — lucru cunoscut și în alte părți ale Daciei, dar inexistent în multe alte provincii romane, ca: Pannonia, Noricum, Raetia etc. Prima linie a acestui sistem o constituiau turnurile de apărare, plasate de obicei pe cumpăna apelor, cu un plan pătrat avînd dimensiunile de 8×8, 10×10 m și chiar mai mari. Ele aveau un parter construit din piatră și mortar, un etaj cu balcon din lemn, asigurînd posibilitatea unei largi observări în toate direcțiile (foarte probabil că toc-

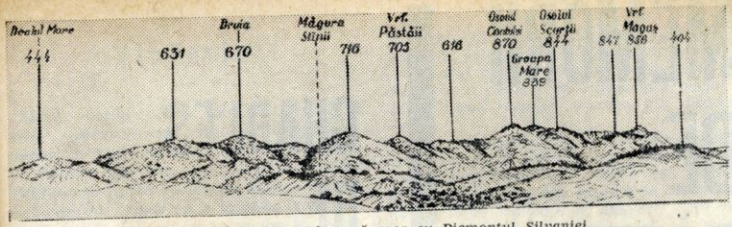

Munții Meșeșului la îngemănarea cu Piemontul Silvaniei

mai de aceea au fost defrișate pădurile) și fiind prielnic pentru diferite metode de semnalizare acustice și optice. Urmele lor se află la intervale de 400—3 500 m, dar pe unele înșeuări atacabile mai ușor, ca de pildă la nord de orașul antic **Porolissum,** distanța dintre ele nu atinge nici 400 m.

Defileul Poicului, care străpunge în toată lățimea Munții Meșeșului, Valea Ragului, situată la vest de comuna Buciumi, și alte puncte mai importante de trecere au fost întărite prin niște fortificații mai mici de pămînt, avînd baza un plan patrulater cu colțuri rotunjite, care nu depășesc însă dimensiunea de 40×40 m. Porțiunea cea mai periclitată — dintre Bogdana și Ponița — a fost apărată de turnuri duble, ale căror ruine ating și astăzi înălțimea de 4—5 m. Porțiunea cea mai importantă (care coboară pînă la o altitudine de numai 538 m deasupra nivelului mării) din partea de mijloc a Meșeșului, la sud de orașul Zalău, situată între Dealul Mănăstirii (661 m) și vîrful Păstăii (705 m), a fost întărită și cu un șanț (pe latinește **fossa)** și val **(agger)** de apărare.

Trecerea prin „Poarta Meșeșului" (denumirea aceasta însă nu trebuie să fie confundată cu denumirea oficială a unei localități actuale care se găsește la o depărtare de peste 20 km spre sud-vest), adică prin strîmtoarea de la Ortelec, aflată spre capătul de nord-est al liniei de apărare romană de pe Meseș, foarte însemnată și tocmai de aceea amintită și de unele cronici ale epocii feudale (**Porta Mezesina)** datorită importanței deosebite pe care a avut-o în cursul secolelor, a fost întărită, în afară de linia turnurilor, cu două castre (castrul mare de pe Pomătul de la Moigrad și Citera), cu șanț și val de apărare, uneori dublate. Acest lucru era cu totul neobișnuit pentru sistemele de apărare construite de romani în Dacia. Mai mult, pe o distanță de sute de metri s-a construit și un zid de piatră cu mortar (așa-numitul **limes Porolissensis**). Cu toate că conducătorul administrativ **(procurator)** al provinciei nu-și avea continuu reședința în orașul civil, aici s-a stabilit capitala **Daciei Porolissensis.**

Pe vreme bună, din punctul cel mai înalt al castrului, din postul de comandă de pe piscul Bisericuța (502 m), comandanții tuturor trupelor care stationau pe linia Meșeșului puteau să cuprindă cu ochii dintr-o dată, pe o rază de 60—70 km, tot acest sector de front roman cu ajutorul semnelor optice (pe vreme rea cu cele acustice) ale sistemului de semnalizare. Cercetări recente permit să se demarce și linia despărțitoare a diferitelor sectoare de apărare ale castrelor de la Tihău, Porolissum, Romita, Românași, Buciumi și Bologa.

Cine parcurge culmea lungă, dar totodată îngustă a Munților Meșeșului poate să-și dea seama de ce comandamentul roman din Dacia n-a considerat necesar să construiască un val continuu de apărare. Turnurile izolate, fiind așezate în rînd, la mici distanțe unele de altele și, în mai multe cazuri, despărțite prin văi adînci, erau mai greu de atacat. Formînd în sine o linie puternică de rezistență, turnurile au putut face singure față cerințelor strategice și celor tactice. Întrebarea ridicată de unii cercetători mai vechi dacă între porțiunile de val a existat o palisadă nu poate fi încă rezolvată, deoarece se mai cer încă riguroase verificări. La fel se prezintă situația și cu presupusele drumuri „pietruite".

După cele observate de noi, chiar dacă nu a existat un val, șanț sau zid continuu pe această linie, este de netăgăduit că în nord-vestul **Daciei Porolissensis** a fost construită o linie bine organizată de turnuri, un sistem defensiv conceput probabil de însuși împăratul Traian într-un mod foarte ingenios. Acest sistem avea la bază desele castre din depresiunea existentă în spatele lui.

Sistemul defensiv din părțile Meșeșului, care cu timpul (socotim că în vremea domniei împăraților Hadrian, Antoninus Pius, eventual Comodus, dar în mod cert pe timpul lui Caracalla) a fost completat și cu alte dispozitive de apărare și a atins punctul culminant al dezvoltării în deceniile al 2-lea și al 3-lea ale secolului al III-lea e.n., ca pe urmă, în jurul anului 271, să fie totuși abandonat din cauza unor evenimente istorice de o importanță capitală pentru istoria ulterioară a acestor meleaguri.

MEMORII DE RĂZBOI

CHARLES DE GAULLE

Publicăm în numărul de față două pasaje din ultima parte a „Memoriilor de război" ale generalului de Gaulle, președintele Republicii Franceze. Ele acoperă o perioadă care începe în ajunul celui de-al doilea război mondial și se termină în 1947, o dată cu temporara retragere a lui de Gaulle din viața publică a Franței.

Cititorii revistei noastre au putut urmări începînd cu nr. 4 (iulie 1967), cîteva etape principale din viața și activitatea autorului „Memoriilor", așa cum se reflectau ele în fragmentele apărute.

Născut la Lille, la 22 noiembrie 1890, Charles-André-Joseph-Marie de Gaulle a îmbrățișat cariera armelor, absolvind în 1910 vestita Academie militară Saint-Cyr. A participat ca ofițer combatant la primul război mondial, ocupînd după aceea diferite posturi în învățămîntul militar superior și în Consiliul superior al apărării, al cărui secretar general a fost în anii 1932—1936. O lucrare publicată sub semnătura lui încă în 1934, „Spre armata de profesie", pleda pentru introducerea tehnicii moderne și, în primul rînd, a unităților mecanizate și blindate în armata franceză.

Conservatorismul, rutina și, cel puțin la unii, secreta convingere că Franța va ajunge la un modus vivendi cu Germania nazistă au făcut ca ideile lui de Gaulle să fie întîmpinate cu neîncredere și ostilitate. Dar izbucnirea celui de-al doilea război mondial și modul în care au obținut hitleriștii primele lor victorii au dovedit temeinicia tezelor sale. Era însă prea tîrziu. Comandant al unei divizii blindate și, în 1940, sub-secretar de stat la Ministerul Apărării Naționale, de Gaulle a fost martorul rapidei invadări a patriei sale de către armata germană.

Plecînd în iunie 1940 la Londra, el a organizat Comitetul „Franța în luptă" exact în zilele cînd guvernul Pétain se pregătea să capituleze. La 18 iunie 1940, generalul de Gaulle adresa compatrioților săi o înflăcărată chemare pe care o încheia cu cuvintele : „Orice s-ar întîmpla, flacăra rezistenței franceze nu trebuie să se stingă și nu se va stinge".

Alături de zecile de mii de eroi și martiri care, pe teritoriul Franței, s-au ridicat cu armele în mîini împotriva cotropitorilor hitleriști, organizația condusă de generalul de Gaulle a jucat un rol de seamă în eliberarea țării de sub ocupația germană. Din mai 1944 și pînă în octombrie 1946, Comitetul Francez al Eliberării Naționale, de sub președinția lui de Gaulle, și-a asumat sarcinile unui guvern provizoriu.

În 1947, generalul de Gaulle a părăsit scena politică a țării. Cu acest episod se încheie dealtfel și cel de-al treilea și ultimul volum al „Memoriilor" sale. În încheierea fragmentului pe care-l publicăm mai jos am reprodus în tălmăcire românească aceste rînduri finale, remarcabile prin optimismul și vigoarea de gîndire care se ascund sub aparenta lor melancolie, remarcabile de asemenea din cel mai exigent punct de vedere literar.

Reintrarea generalului de Gaulle pe primul plan al vieții politice franceze a avut loc în 1958, cînd a fost însărcinat cu formarea guvernului. În urma referendumului ținut pentru aprobarea unei noi constituții, Charles de Gaulle a devenit în ianuarie 1959 președintele celei de-a V-a Republici Franceze, calitate pe care o deține și astăzi. Peste cîteva zile, el va fi oaspetele Republicii Socialiste România. Legată de Franța prin vechi și trainice relații de prietenie, cimentate de-a lungul istoriei, ca și printr-un susținut schimb reciproc de valori culturale, țara noastră întîmpină cu cele mai calde sentimente această vizită, prima pe care o face pe teritoriul României un președinte al Franței.

Victoria

După marile bătălii din primăvară și vară [1], frontul de vest se stabilizase în apropierea frontierei Reichului. Scopul era, pentru fiecare din părți, pregătirea loviturilor hotărîtoare. Ținînd seama de vasta ofensivă pe care rușii urmau să o lanseze în curînd, aliații occidentali se regrupau, pe la mijlocul toamnei, cu gîndul să pună capăt războiului în cursul iernii. Hitler, la rîndul lui, nădăjduia încă să zdrobească, printr-un efort suprem, asaltul dușmanilor săi, ba chiar să redobîndească inițiativa. În ce privește Franța, loviturile viitoare aveau să-i ofere prilejul să-și cîștige partea ei de victorie și să redea prestigiu armatelor sale. În consecință, intențiile mele erau precise și limpezi. Aveam de gînd ca forțele noastre să se angajeze temeinic, alături de cele ale coaliției antihitleriste. Speram că gloria lor redobîndită va face să renască în țară mîndria care era atît de necesară. Doream ca acțiunea armatei noastre să obțină, pe teren, anumite rezultate precise care interesau direct Franța.

E drept că forțele noastre de campanie erau amplasate, în vederea operațiilor, în cadrul sistemului strategic occidental. Generalul Eisenhower, care exercita comanda supremă, își merita postul, fiind leal și metodic, destul de abil pentru a-și menține autoritatea asupra dificililor săi subordonați și știind să dea dovadă de elasticitate față de guvernele care îi încredințau armatele lor. În ceea ce mă privea, eram hotărît să nu-i complic sarcina și să-i acord libertatea cea mai deplină de a folosi cum crede de cuviință marile unități pe care i le pusesem la dispoziție. În afară însă de interesul comun care consta în cîștigarea bătăliei de către toți aliații, era vorba de interesul național francez. Acest aspect mă privea personal. Pentru a impune condițiile noastre, aveam să fiu nevoit, în cîteva rînduri, să intervin în domeniul strategic [...]

Planul de ansamblu, stabilit de Eisenhower în cursul lunii octombrie, pentru reluarea ofensivei, mi se păruse bine inspirat. Comandantul suprem dorea să-și îndrepte efortul spre Ruhr, împingînd grupul de armate al generalului Bradley pînă la Rin, între Duisburg și Koblenz. Grupul lui Montgomery urma să înainteze în Olanda, pentru a-i sprijini pe americani pe flancul stîng, în timp ce, pentru a-i acoperi pe flancul drept, cele două armate ale grupului Dévers urmau să pătrundă în Alsacia : Patch prin Saverne, de Lattre prin Belfort. În afară de aceasta, lui de Lattre îi revenea misiunea de a asigura, de-a lungul Alpilor, acoperirea dispozitivului.

Pe de altă parte, erau prevăzute și operațiuni secundare. Întrucît aprovizionarea necesară în vederea marii bătălii impunea debarcarea unei cantități enorme de materiale, iar porturile franceze și belgiene care fuseseră eliberate se găseau într-o stare extrem de proastă, comandantul suprem proiecta să deblocheze portul Anvers. Englezii urmau deci să captureze insulele de la gurile fluviului Escaut. Totodată însă, portul Bordeaux, fiind relativ intact, iar utilizarea sa înlesnind în mare măsură aprovizionarea Franței, am insistat pe lîngă Eisenhower să procure francezilor mijloacele de a cuceri fortificațiile germane de pe ambele maluri ale Girondei. El acceptase în principiu această hotărîre. Tot francezilor le revenea sarcina de a bloca — în așteptarea momentului de a le cuceri — celelalte „pungi" inamice de pe țărmul Atlantic : La Rochelle, Saint-Nazaire, Lorient.

În luna octombrie, stabilisem pentru forțele noastre o repartiție care să corespundă eventualităților probabile, Armata I-a păstrînd cele 7 divizii ale sale (Divizia 1-a „a Franței libere", a 3-a nord-africană, a 2-a și a 4-a marocane, a 9-a colonială, 1-a și a 5-a blindate), precum și cele două corpuri de armată și elementele de rezervă care îi fuseseră afectate încă din campaniile în Africa și Italia ; mai cuprindea, în plus, numeroase întăriri provenite de la forțele din interior [2]. Efectivul unităților sale ajunsese la maximum, se formau regimente noi și urma să se constituie în curînd o divizie suplimentară — a 14-a. Așadar, pentru a ajunge la Rin și a-l traversa, generalul de Lattre urma să aibă sub ordinele sale un total de peste 8 divizii, cu toate elementele de sprijin, rezervele și serviciile corespunzătoare.

La bătălia din Alsacia, urma să ia parte, de asemenea, Divizia a 2-a blindată. Potrivit intențiilor mele, aceasta fusese inițial atașată Armatei a VII-a americană, cu misiunea generală de a elibera orașul Strasbourg. Pe de altă parte, Divizia a 27-a alpină și două brigăzi de vînători de munte rămîneau în Alpi, pentru a acoperi valea Ronului, pe unde treceau liniile de comunicații ale armatelor lui de Lattre și Patch. Pe coasta Atlanticului, i-am încredințat la 14 octombrie generalului de Larminat comanda „Forțelor

[1] 1944 *(N.T.)*

[2] E vorba de fostele detașamente de partizani și franctirori, care luptaseră împotriva ocupantului hitlerist. *(N.T.)*

din Vest" și am cerut atașarea lui, în vederea aprovizionării cu muniții și carburanți la grupul armatelor generalului Dévers. Larminat avea în fața sa 90 000 de germani puternic fortificați. Din grupările de luptători din Rezistență care se găseau la fața locului, susținuți de cîteva regimente nord-africane și coloniale și din baterii de origini diverse, Larminat urma să alcătuiască 3 divizii : a 19-a, a 23-a și a 25-a. De îndată ce putea prelua de pe frontul de pe Rin întăririle indispensabile, forțele din Vest trebuiau să treacă la atac pentru a lichida „pungile" germane. În sfîrșit, două divizii în curs de constituire — a 10-a și 1-a — urmau să rămînă provizoriu la dispoziția guvernului, una în apropiere de Paris, cealaltă lîngă Bourges. Ele urmau să se angajeze, la rîndul lor, în luptă de îndată ce ar fi devenit posibil. În ultima fază a războiului existau deci pe linia frontului peste 15 divizii franceze. Aceasta reprezenta într-adevăr maximum posibil, ținînd seama de dificultățile momentului. Pentru Franța, din păcate, era puțin în comparație cu trecutul. „Allah ! Cine îmi va da înapoi uriașa mea armată ?"

Tot ceea ce posedam în materie de aviație urma să participe la luptă. La 30 septembrie am constituit Corpul I aerian, sub ordinele generalului Gérardot. Această unitate — care cuprindea 20 de grupuri, atît de vînătoare, cît și de bombardament și de recunoaștere — aflată în regiunea Dijon, urma să sprijine cu prioritate Armata I-a franceză, făcînd parte totodată din forțele aeriene comandate de mareșalul de aviație britanic Tedder. Pe de altă parte, 7 grupuri își păstrau bazele în Anglia ; dintre ele, 5 își dădeau concursul la operațiile aliate din Belgia și Olanda, în timp ce 2 grupuri de bombardament greu contribuiau, împreună cu celelalte forte aeriene occidentale, la zdrobirea centrelor vitale și industriale ale Germaniei. Constituirea a șase grupuri, sub ordinele generalului Corniglion-Molinier, era pe terminate, misiunea lor fiind sprijinirea forțelor noastre din Vest. Cîteva escadrile sprijineau elementele noastre angajate în Alpi. Alte cîteva, menținute în Africa de Nord, participau la asigurarea securității bazelor și convoaielor din Mediterana. Pe frontul rusesc, două din grupurile noastre continuau lupta cot la cot cu avioanele de vînătoare sovietice. În total, aproximativ o mie de avioane franceze urmau să fie simultan în luptă.

În ce privește marina franceză, navele de escortă, submarinele și distrugătoarele sale își îndeplineau fără răgaz misiunea de protecție a convoaielor de distrugere a submarinelor, vedetelor, navelor-pirat, vaselor de transport germane, precum și misiunea de minare a coastelor ocupate de inamic. Amiralul d'Argenlieu, stabilit la Cherbourg, dirija operațiile lor în Atlantic, Marea Mînecii, Marea Nordului. În același timp, o escadră formată din crucișătoarele *Montcalm, Georges Leygues, Gloire, Émile Bertin, Jeanne d'Arc, Duguay-Trouin*, din 7 crucișătoare ușoare și nave mici, sub ordinele amiralilor Auboyneau și Jaujard, bombardau malurile golfului Genova, aflate încă în mîinile trupelor lui Kesselring, și protejau coasta meridională franceză împotriva incursiunilor ultimelor nave inamice. O altă escadră, comandată de amiralul Rüe și cuprinzînd, între altele, cuirasatul *Lorraine* și crucișătorul *Duquesne*, asigura blocada „pungilor" germane de pe coasta Atlanticului, așteptînd momentul de a contribui la nimicirea lor. Mai multe flotile aeronavale operau în aceeași zonă. În afară de aceasta, marina formase trei regimente blindate de pușcași, un regiment de tunari, batalioane de marinari și comando, care luau parte la luptele armatei terestre. În sfîrșit, în Pacific, cuirasatul *Richelieu*, integrat în flota aliată, lupta contra japonezilor. Oricît ar fi fost de redusă puterea navală a inamicilor noștri, totul avea să depindă pînă la urmă de ceea ce se petrecea pe mare. Era, așadar esențial ca marina noastră să apere cu ceea ce îi rămînea la dispoziție onoarea militară a Franței [...]

Pînă la urmă, înaintarea[3] Corpului 2 armată din munții Vosges permite Corpului 1 să învingă în cîmpie. Divizia 1-a „a Franței libere" reușește să străbată prin Giromagny și Massevaux contraforturile sudice ale masivului. Comandantul său, generalul Brosset, luptător legendar, e ucis în cursul înaintării. Dar Garbay, succesorul lui, operează joncțiunea cu trupele lui Bethouart în preajma localității Burnhaupt. Prin aceasta se desăvîrșește încercuirea ultimelor puncte de rezistență germane dintre Belfort și Mulhouse. Mai înspre Nord, Guillaume, cu Divizia a 3-a nord-africană pe care o comanda, a putut cuceri Gérardmer și Cornimont, apoi trecătorile Schlucht și Bussang. În 15 zile, Armata I-a a ucis 10 000 de germani, a făcut 18 000 de prizonieri, a capturat 120 de tunuri. La sfîrșitul lui noiembrie, de Lattre este în măsură să îndrepte întregul efort al armatei sale asupra localității Colmar.

În timp ce el poartă această bătălie grea, vecinul său, generalul Patch, pătrunde

[3] În Alsacia superioară. *(N.T.)*

în Alsacia Inferioară. După ce zdrobește, pe axa Lunéville-Blamont, prima poziție germană, Armata a VII-a americană își fixează ca obiectiv să atingă Rinul de la Strasbourg la Lauterbourg. Divizia a 2-a blindată franceză are astfel prilejul de a elibera capitala Alsaciei.

La 18 noiembrie, această divizie primește ordinul de a exploata, în direcția Saverne, succesul americanilor care au rupt frontul inamic. Leclerc se avîntă. Executîndu-și în mod rațional misiunea de exploatare, a hotărît să facă astfel ca soldații săi să fie primii care să ajungă la Strasbourg ; el manevrează în așa fel încît să nu fie reținut de rezistențele succesive pregătite de germani. În consecință, una din formațiile sale depășește la nord orașul Sarrebourg, apoi Phalsbourg, unde dușmanul se află în poziție de luptă. La sud însă trebuie să fie traversați munții Vosges. Itinerarele alese de Leclerc pentru a croi drum tancurilor, tunurilor și camioanelor sale sînt cele mai dificile, cele mai expuse riscurilor, dar ele îi oferă un maximum de șanse de a trece fără lupte. Atît de rapidă e înaintarea ostașilor noștri, atît de neprevăzute sînt direcțiile pe care merg, prin Cirey, Voyer, Rehtal, Dabo, încît unitățile inamice sînt mai pretutindeni surprinse, capturate sau risipite, pînă într-atît încît coloanele noastre circulă adesea pe lîngă cele ale fugarilor. La 22 noiembrie, Saverne și Phalsbourg cad în mîinile noastre și o dată cu ele numeroși germani, printre care și generalul Bruhn, comandantul forțelor regiunii.

Acum, în fața lui Leclerc și a ostașilor săi se află Strasbourgul. Pentru a-l atinge, el trebuie să străbată 35 km de cîmpie, apoi să zdrobească în împrejurimile orașului și în interiorul lui rezistența unei garnizoane al cărei efectiv îl depășește pe al lui Leclerc și care se sprijină pe fortificații puternice. Ai noștri însă, simt cum adie vîntul victoriei. Leclerc cere să i se dea ordinul de a înainta spre Strasbourg. Generalul Patch știe pentru ce a fost afectată armatei sale Divizia a 2-a blindată franceză. El înțelege că fierul trebuie bătut cît e cald și îi fixează lui Leclerc obiectivul rîvnit.

La 23 noiembrie se încheie unul din episoadele cele mai strălucite ale istoriei noastre militare. În cinci coloane — exact cîte drumuri de acces sînt — Divizia a 2-a blindată înaintează asupra Strasbourgului. Germanii, luați din toate părțile prin surprindere, nu reușesc să-și organizeze apărarea. Singura care rezistă este fortificația pe care au ridicat-o în fața podurilor de la Kehl și spre care dau buzna fugarii lor, claie peste grămadă cu carele noastre de luptă. Cazărmile și clădirile publice, ocupate de 12 000 de militari și 20 000 de civili germani se predau aproape imediat. Pe la mijlocul după-amiezii, trupele noastre au restituit Franței întregul oraș. Mulțimea locuitorilor își manifestă bucuria pe străzi. În ce privește fortificațiile exterioare, ele au fost capturate în 48 de ore. Generalul von Vaterrodt, guvernatorul german al Strasbourgului, refugiat în fortul Ney, a capitulat la 25 noiembrie. Reușita este deplină. La ea au contribuit : o viziune de perspectivă, o execuție magistrală, atracția pe care o exercită asupra inimilor franceze Alsacia și capitala sa și care, la momentul cuvenit, s-a tradus la ostașii noștri printr-un elan irezistibil.

Un mesaj al generalului Leclerc mă înștiințează de intrarea trupelor sale în Strasbourg de îndată ce ele au pătruns în oraș. La începutul ședinței ținute în acea zi de Adunarea Consultativă, anunț știrea. Un fior străbate asistența, care se ridică deodată, în totalitatea ei, mai presus de o dezbatere oarecare. Armele au uneori virtutea de a suscita unanimitatea printre francezi.

Totuși, succesele francezilor și americanilor pe Rinul Superior și în împrejurimile orașului Strasbourg nu-l determină nicidecum pe inamic să abandoneze Alsacia. Dimpotrivă, el se îndîrjește să reziste cu tărie la sud, vest și nord de Colmar, în așteptarea momentului de a trece la ofensivă pentru a recuceri ceea ce pierduse. Hitler intervine, dă ordin lui Himmler să preia conducerea militară, politică și polițienească în Alsacia, ordonă consolidarea celor 7 divizii din Armata a XIX-a germană cu divizia de vînători de munte venită din Norvegia, o divizie blindată, dispunînd de tancuri „Panther" noi-nouțe, superioare tancurilor „Sherman" ale propriilor noastre unități, precum și cu felurite contigente expediate în grabă din interior. „Punga" de la Colmar prezintă condiții bune de apărare. Germanii își instalează acolo aripa dreaptă, imediat la sud de Strasbourg, într-o zonă pe care Illul, Rinul și canalul dintre Ron și Rin o fac greu de trecut. De partea stîngă, ei sînt protejați de pădurea deasă din Hardt. În centru, zidul de apărare format din creasta și povîrnișurile munților Vosges continuă a se afla în mîinile lor. Pe cînd francezii, dacă vor să transporte ceva de la un capăt la celălalt al cîmpului de luptă, trebuie să facă înconjurul masivului

pe drumuri lungi și anevoioase, germanii nu au nevoie, pentru a deplasa trupe sau materiale de la nord la sud sau de la sud la nord, decît să parcurgă, pe teren plat, coarda acestui arc. În spatele frontului, pe malul din Baden, înălțimile munților Pădurea Neagră oferă artileriei lor poziții și puncte de observație excelente pentru a bombarda cîmpia. În primele zile din decembrie, totul lasă să se întrevadă că Armata I-a nu va putea captura Colmar fără noi lupte grele.

De altfel, pe întregul front, aliații se lovesc de aceeași rezistență sălbatică. La grupul de armate al lui Montgomery, cu mare greutate izbutesc armatele canadiană și poloneză ale lui Crerar să degajeze Anversul, iar armata engleză a lui Dempsey să înainteze în jurul localității Nimègue. La grupul generalului Bradley, armatele Simpson și Hodges abia înaintează pas cu pas la nord și sud de Aix-la-Chapelle. Armata lui Patton, după ce a eliberat Metz, ajunge cu mare greutate în Saar. Dévers izbutește să-l facă pe Patch să răzbească pînă la Lauterbourg. Constrîns însă să acționeze pe stînga sa pentru a veni în ajutorul vecinului din nord, el extinde frontul de Lattre fără a-l întări în aceeași proporție, ceea ce face și mai dificilă încă înaintarea Armatei I-a franceze. De altminteri, iarna, care în anul acela este excepțional de aspră, pune la grea încercare trupele, acoperind drumurile cu gheață și zăpadă și încetinind circulația. Aprovizionarea se resimte, ca de altfel și manevrele și atacurile. Pe mare, efortul disperat al submarinelor germane decimează mereu convoaiele aliate, iar în porturile distruse, materialul adus de navele aliate este descărcat cu mare trudă și întîrziere.

În ciuda tuturor acestor dificultăți, Armata I-a se va strădui să-și îndeplinească misiunea, încheind acțiunea de eliberare a Alsaciei. Zona sa de acțiune se întinde acum, în formă de arc, de la frontiera elvețiană pînă în împrejurimile Strasbourgului, capitala Alsaciei rămînînd inclusă în sectorul Armatei a VII-a americane, deși garnizoana sa este alcătuită din brigada „Alsace-Lorraine". Generalul de Lattre vede alăturîndu-se armatei sale Divizia Leclerc, regrupată la sud de Strasbourg, și Divizia a 36-a americană. În schimb, Dévers îi retrage Divizia I-a a „Franței libere", care este trimisă spre Royan.

La începutul lunii decembrie, Armata I-a purcede la acțiune în direcția Colmar. Cincisprezece zile de lupte îndîrjite îi aduc cîteva succese, la sud, spre Thann, pe care îl eliberează, la nord în regiunea Sélestat și Ribeauvillé. În același timp, pe culmea munților Vosges, vîrful Hohneck și trecătoarea Bonhomme sînt aprig disputate. Dar în acest efort linear, desfășurat simultan în toate punctele unui front vast, de Lattre nu dispune de mijloacele de a cîștiga inițiativa.

Pe neașteptate, germanii dezlănțuie în Ardeni o puternică ofensivă. De îndată, mu-

De Gaulle în mijlocul populației Parisului, imediat după eliberare

nițiile și sprijinul aerian, care și așa erau acordate trupelor noastre cu o mare zgîrcenie, sînt îndreptate aproape în totalitate spre sectorul străpuns de inamic. Armata I-a franceză este deci constrînsă să suspende atacul. Văzînd că deznodămîntul pe care-l întrezăreau se îndepărtează, comandantul și ostașii sînt descumpăniți. După atîta risipă de entuziasm, incertitudinea și îndoiala îi fac dintr-o dată să simtă cît de epuizați sînt [...]

În urma străpungerii germane în Ardeni, comandamentul aliat hotărăște evacuarea Alsaciei, repliind între munții Vosges armata lui Patch și armata lui de Lattre.

Într-adevăr, ofensiva desfășurată de mareșalul von Rundstedt între Echternach și Malmédy cu 24 de divizii, între care 10 blindate, a progresat serios. Pe la 25 decembrie, fluviul Meuse e cît pe ce să fie atins de o parte și de alta a orașului Dinant, după care germanii, trecînd prin Namur și Liège, s-ar putea năpusti asupra spatelui frontului din Olanda. De aceea, generalul Eisenhower consideră că totul trebuie subordonat necesității de a opri, apoi de a respinge înaintarea inamică, adîncă acum de 80 km. El îi recomandă deci lui Montgomery să preia apărarea liniilor aliate pe flancul nordic al spărturii, iar lui Bradley să-l lanseze pe Patton la contraatac pe flancul sudic. La dreapta lui Patton însă, armata Patch dă semne de nesiguranță în regiunea Forbach, ceea ce îl constrînge pe Dévers să aducă drept sprijin Divizia a 2-a blindată franceză, preluată de la armata lui de Lattre. Pe de altă parte, inamicul manifestă dinspre Colmar o activitate amenințătoare. Situația din Alsacia devine astfel riscantă. Comandantul suprem consideră că, dacă inamicul atacă și în această regiune, nu mai rămîne nimic altceva de făcut decît să ne retragem în munții Vosges. În primul rînd va trebui abandonat Strasbourgul. Și iată-l pe Eisenhower dînd directive în acest sens.

Evacuarea Alsaciei, și îndeosebi a capitalei sale, ar putea părea logică din punctul de vedere al strategiei aliate. Dar Franța nu o poate accepta. Ca armata franceză să părăsească una din provinciile noastre, și tocmai această provincie, fără măcar să fi purtat o luptă pentru a o apăra ; ca trupele germane, în urma cărora vin Himmler și Gestapoul său, să reintre triumfal în Strasbourg, Mulhouse, Sélestat — iată o jignire dureroasă adusă onoarei națiunii și ostașilor săi, un crîncen motiv de deznădejde pentru alsacieni în sentimentele lor față de patrie, un profund prejudiciu adus încrederii pe care țara o nutrește în de Gaulle. Bineînțeles că nu pot consimți la aceasta [...]

Trebuia să trecem la acțiune. La 30 decembrie, l-am însărcinat pe generalul Vigier, numit guvernator al orașului Strasbourg și care urma să-și preia postul, să treacă de urgență pe la de Lattre și Dévers și să le spună din partea mea, și unuia și celuilalt, că orice s-ar întîmpla, Strasbourgul trebuie să fie apărat și va fi apărat. El urma să-i anunțe apropiata sosire a Diviziei a 10-a, pe care am detașat-o Armatei I-a franceze. În același timp, îi recomandam generalului Dody, guvernatorul orașului Metz și comandant al regiunii de nord-est să asigure rezistența la vadurile fluviului Meuse, Ginet, Mézières și Sedan, astfel ca în caz de retragere bruscă a forțelor americane, operînd în împrejurimi, teritoriul francez să fie totuși apărat. Efective din interior, înarmate, ce e drept, sumar, dar totalizînd 50 000 de oameni, au fost de îndată trimise lui Dody în acest scop [...]

Următoarele 15 zile ne-au fost luate de peripețiile unei grele bătălii pentru Strasbourg. Armata I-a germană își desfășura ofensiva, atacînd dinspre pădurea Haguenau, cu scopul de a ajunge la Saverne, în timp ce Armata a XIX-a trecea Rinul la nord și la sud de capitala alsaciană. În regiunea Haguenau, americanii dădeau înapoi în fața loviturilor, dar izbuteau să oprească în cele din urmă ofensiva inamicului pe Moder. Divizia Guillaume, în jurul localității Gambsheim, divizia Garbay și brigada Malraux înspre Erstein au fost și ele nevoite să cedeze teren înainte de a-și restabili pozițiile. Dar Strasbourgul rămînea în mîinile noastre. Pe la 20 ianuarie, inamicul părea epuizat. Același lucru se întîmpla și în Ardeni, unde tot ce cucerise îi fusese luat. Pe frontul de est, rușii declanșau ofensiva de iarnă. De la un capăt la celălalt al teritoriului german, bombardierele aliate își întețeau opera de distrugere. Pe mări, pagubele provocate convoaielor aliate marcau o tendință de descreștere. Desigur, Hitler a știut să prelungească, cu încă vreo cîteva luni, rezistența unui mare popor și a unei mari armate. Dar sentința destinului era pronunțată și prevăzută cu pecețile necesare. Franța și-o pusese pe a sa în Alsacia [...]

În tumultul pe care-l fac oamenii și evenimentele, mă ispitea singurătatea. Acum ea mi-a devenit prietenă. Cu ce altă prietenie să te mulțumești cînd te-ai întîlnit, față-n

față, cu Istoria ? De altfel, aceste meleaguri din Champagne sînt adînc pătrunse de liniște : orizonturi vaste, sălbatice și triste ; păduri, pajiști, ogoare și paragini melancolice ; relieful unor munți foarte tociți și resemnați ; sate liniștite și destul de puțin avute, care de milenii nu și-au schimbat nici mentalitatea, nici înfățișarea. Așa este și satul meu. Așezat sus, pe podiș, străjuit de un deal împădurit, el viețuiește de veacuri înconjurat de pămînturile pe care le cultivă locuitorii săi. Deși mă feresc să-mi impun prezența, oamenii mă înconjură cu o prietenie discretă. În ce privește familiile lor, le cunosc, le respect și le iubesc.

Tăcerea îmi umple casa. Din încăperea din colț, unde-mi petrec cea mai mare parte a zilei, descopăr zările îndepărtate dinspre soare-apune. Pe o distanță de cincisprezece kilometri nu se zărește nici o construcție. Deasupra cîmpiei și pădurilor, privirea mea urmărește lungile povîrnișuri ce coboară spre valea rîului Aube, apoi înălțimile versantului opus. Dintr-un punct mai înalt al grădinii, îmbrățișez din ochi depărtările sălbatice, în care pădurea învăluie locurile așa cum marea asaltează un promontoriu. Văd noaptea pogorînd asupra împrejurimilor. Apoi, uitîndu-mă la stele, mă conving de nimicnicia tuturor lucrurilor.

Desigur, scrisorile, radioul, ziarele fac să pătrundă în sihăstria mea veștile lumii noastre. În cursul unor scurte treceri prin Paris, primesc oaspeți ale căror spuse îmi dezvăluie cursul năzuințelor omenești. În timpul vacanței, copiii și nepoții noștri ne înconjură cu tinerețea lor, în afară de fiica noastră, Anne, care a părăsit această lume înaintea noastră. Dar cîte ceasuri se scurg în care citind, scriind, visînd, nici o amăgire nu îndulcește amara mea seninătate !

Totuși, în micul parc, al cărui înconjur l-am făcut de zeci de mii de ori, copacii pe care frigul îi dezgolește nu uită să înverzească din nou, iar florile sădite de soția mea reînvie după ce s-au ofilit. Casele din sat sînt părăginite ; dar din ele ies pe neașteptate cete voioase de băieți și fete. Cînd îmi îndrept pașii spre una din pădurile învecinate — Les Dhuits, Clairvaux, Le Heu, Blinfeix, La Chapelle — întunecata lor profunzime mă copleșește de nostalgie ; deodată însă, cîntecul unei păsări, soarele pe frunziș sau mugurii unui crîng îmi amintesc că, încă de cînd a apărut pe pămînt, viața poartă o bătălie pe care nu a pierdut-o niciodată. Atunci simt cum mă reconfortează o tainică îmbărbătare. De vreme ce totul reîncepe la nesfîrșit, ceea ce am făcut eu va fi, mai curînd sau mai tîrziu, un izvor de noi înflăcărări, după ce eu nu voi mai fi.

Pe măsură ce mă apasă vîrsta, natura îmi devine din ce în ce mai apropiată. În fiecare an, în cele patru anotimpuri care sînt tot atîtea lecții, înțelepciunea ei vine să mă mîngîie. Primăvara, natura cîntă : „Orice s-a întîmplat odinioară, eu mă aflu la început ! Totul e limpede, în ciuda ropotelor de ploaie ; totul e plin de tinerețe, chiar și copacii sfrijiți, totul e frumos, chiar și ogoarele acestea, pline de pietriș. Dragostea face să crească în mine forțe și certitudini atît de luminoase și de puternice, încît ele nu se vor sfîrși niciodată !"

Vara, natura proclamă : „Ce glorioasă e rodnicia mea ! Cu mare strădanie, din mine iese tot ce hrănește făpturile vii. Orice viață depinde de căldura mea. Grînele, fructele, turmele pe care acum le scaldă soarele sînt o izbîndă pe care nimic nu poate s-o nimicească. De acum înainte, viitorul îmi aparține !"

Toamna, natura suspină : „Misiunea mea se apropie de sfîrșit. Mi-am dăruit florile, recoltele, roadele. Acum mă reculeg. Uitați-vă ce frumoasă sînt încă, în rochia mea de purpură și aur, sub lumina care-ți ia ochii. Dar vai ! Vînturile și bruma vor veni curînd să-mi smulgă podoabele. Într-o zi însă, pe trupul meu dezgolit, va reînflori tinerețea !"

Iarna, natura geme : „Iată-mă stearpă și înghețată. Cîte plante, cîte animale, cîte păsări cărora le-am dat viață și pe care le iubeam, mor acum la sînul meu, care nu mai poate nici să le hrănească, nici să le încălzească ! Să-mi fie oare soarta pecetluită ? Să fie oare moartea pe veci victorioasă ? Nu ! De pe acum încă, sub glia mea inertă, se săvîrșește o muncă tăcută. Nemișcată în plină beznă, presimt minunata reîntoarcere a luminii și vieții".

Bătrînă glie, roasă de veacuri, șlefuită de ploi și furtuni, istovită de creșterea vegetației, dar gata mereu să rodească cele trebuincioase pentru ca făpturile vii să urmeze făpturilor vii !

Bătrînă Franță, copleșită de Istorie, pustiită de războaie și revoluții, trecînd fără răgaz de la măreție la declin, dar repusă pe picioare din secol în secol, de geniul reînnoirii !

Bătrîne om, trecut prin atîtea încercări, desprins de orice activitate, simțind cum se apropie frigul veșniciei, dar nepregetînd vreodată să pîndească din umbră licărirea speranței !

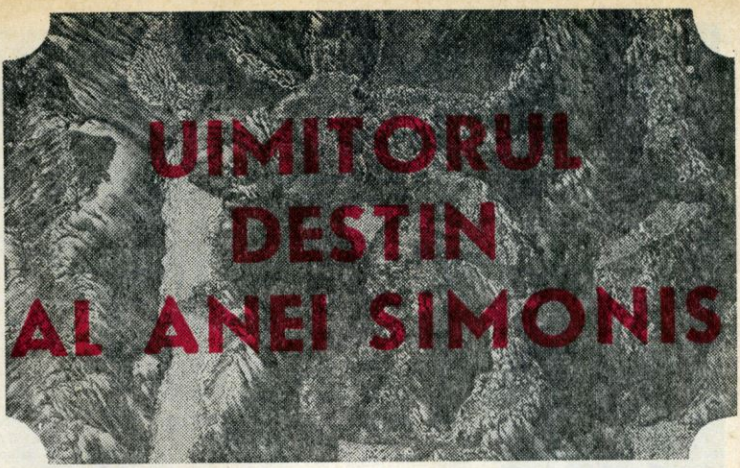

UIMITORUL DESTIN AL ANEI SIMONIS

NICOLAE BRĂDIȘTEANU

O APARIȚIE NEOBIȘNUITĂ LA HOMOROD

Anul 1848, toamnă tîrzie, bogată în soare.

...După trei zile de drum, de la plecarea din București, un impunător cortegiu trecea Carpații, îndreptîndu-se cu iuțeală către Homorod. Elegantul landou era precedat de o gardă de onoare. Călăreți, purtînd pe cap turbane de culori diferite, avînd la umăr lănci strălucitoare și la oblînc hangere tăioase, săltau în șa. Înapoia landoului, în trap vioi, doi chipeși călăreți mauri. Iar după ei, sub paza altor lăncieri, urmau, în același ritm, care pline de lăzi cu daruri scumpe.

De la intrarea în comună și pînă în centru, escorta deschidea cu greu drum prin mulțimea curioasă : bărbați și femei, tineri și bătrîni, îmbrăcați în haine de sărbătoare. În vreme ce fanfara intona cîntece îndrăgite de cei de față, primarul se pregătea să întîmpine solemn pe oaspeți, potrivit dispozițiilor speciale primite chiar de la Viena.

Landoul s-a oprit. Un ofițer deschide portiera. De pe pernele tapisate cu mătase albă, însoțită de fratele ei Gheorghe, coboară Ana Simonis.

CINE ESTE PERSONAJUL?

Ana Simonis, către care se îndreptau în acea zi privirile tuturor locuitorilor din Homorod, nu era altcineva decît fata cea mai mică a gospodarului Gheorghe Simonis, organist și pianist la străvechea biserică evanghelică, datînd din secolul al XV-lea, care, cu masivul ei turn de observație și totodată de apărare, întregea pitorescul acestei așezări transilvănene.

Simonis tatăl, care a trăit între 1793 și 1867, a avut șapte copii : Caterina, Gheorghe, Iohan, Estera, Sofia, Sara și Ana. Dintre toți, Gheorghe Simonis, născut în 1820, a dovedit frumoase aptitudini muzicale. Și el a ajuns organist și pianist, desfășurînd o prodigioasă activitate pe acest tărîm, între 1840 și 1845. Căutînd să-și desăvîrșească studiile, a plecat la Viena. Aici a cunoscut mai mulți tineri români din Muntenia și Moldova. Sub îndemnul lor, pe la sfîrșitul anului 1846, a trecut în Țara Românească și s-a stabilit la București. Aici s-a făcut repede cunoscut, predînd lecții de pian fiicelor marilor boieri Slătineanu și Poienaru. Ei l-au recomandat ca profesor de pian la Institutul de fete „Manolotti". Faima tînărului pianist și compozitor de lucrări clasice și simfonice a ajuns pînă la domnitorul Gheorghe Bibescu, care l-a solicitat ca profesor de pian al soției sale — frumoasa prințesă Maria Bibescu. Datorită poziției și relațiilor ce

Ana Simonis

Omer Paşa

și le-a creat la Curte, Gheorghe Simonis a obținut aprobarea să-și aducă la București și pe sora sa, Ana.

Încă de la Homorod, Ana cunoștea bine pianul. La vîrsta de numai 15 ani, în urma unui recital de pian, a fost sărbătorită de tot satul — purtată pe sus cu mare alai, sub o ploaie de flori... Multe asemenea clipe a trăit ea în neuitatul ei Homorod.

Într-o zi a sosit însă și clipa despărțirii de plaiurile natale. Adunîndu-și puținul bagaj în care n-a uitat să-și pună rochia ei albă plisată cu șorțulețul înflorat, cizmulițele roșii din piele de capră, fetița zglobie, cu ochii albaștri și părul blond, mătăsos, a plecat la București spre sfîrșitul anului 1847.

În capitala Țării Românești, prin intermediul fratelui ei, a devenit bursieră a Institutului „Manolotti", dovedindu-se o elevă cu remarcabile aptitudini. Curînd, această fată de la țară a devenit o personalitate distinsă, făcînd o deosebită impresie chiar în saloanele protipendadei bucureștene. Deseori interpreta, spre încîntarea auditorilor, lucrări pentru pian care cereau multă măiestrie în execuție. Ajunsese, de asemenea, să cunoască la perfecție cinci limbi : româna, maghiara, germana, franceza și engleza.

Ana avea să fie martoră a evenimentelor anului 1848 : înlăturarea domnitorului Gheorghe Bibescu, instaurarea guvernului provizoriu, înfrîngerea revoluției, apariția trupelor otomane pe străzile Bucureștiului...

În această vîltoare avea să se petreacă un episod care va schimba destinul Anei Simonis. Era după eroica rezistență a pompierilor din Dealul Spirii de la 13 septembrie... Un general turc, care, urmat de o suită de ofițeri, în sunetul muzicilor și răpăitul tobelor, străbătea Podul Mogoșoaiei, fu surprins de apariția neașteptată a unei fetișcane, care, ieșind în fugă din curtea Institutului „Manolotti", se împiedică și căzu în stradă țipînd.

Ofițerii din suită descălecară imediat, bănuind că s-a încercat vreun atentat. Profesoarele și elevele priveau și ele înspăimîntate. Dar Ana, căci ea era, s-a ridicat și a dus un deget la gură. În fața ei, pe superbul cal arab care cabrase și se ridicase în două picioare, mușcînd furios zăbala, se afla Omer Pașa.

CÎTE CEVA DESPRE PRINȚUL OMER PAȘA

S-a născut la 24 noiembrie 1806 la Plaski, districtul Ogulin din Dalmația. Părinții săi, de naționalitate croată și de religie greco-cato-

lică, se numeau Lattas. Tatăl său fusese locotenent de administrație într-un regiment de grăniceri din districtul amintit.

Fiul lui, Mihail Lattas, a făcut primele studii la Școala militară din Plaski, distingîndu-se printr-o inteligență vie. După ce a terminat școala de ofițeri a mai făcut studii de matematică în orașul Thurm și apoi s-a angajat în regimentul din Ogulin. La scurt timp însă a ieșit din armată pentru a urma cursurile Școlii de poduri și șosele, devenind după aceea secretarul unui inginer militar. Prin protecția acestuia a ajuns subinspector de poduri și șosele în orașul Zara. Dar n-a stat mult nici în acest serviciu și a trecut în Bosnia. Acolo, pentru a-și cîștiga existența, a fost nevoit să țină contabilitatea unui mare negustor turc. Noua sa îndeletnicire i-a oferit prilejul de a se deplasa cu mărfuri la marile tîrguri anuale și la Constantinopol.

În 1832 îl găsim pe Mihail Lattas la Vidin, ca educator al fiului guvernatorului Huseim Pașa. Sub influența acestuia trece la islamism, devenind în 1834 Omer Efendi.

Recunoscător pentru educația făcută fiului său, Huseim îl trimite pe Omer cu o scrisoare de recomandație la Constantinopol. Datorită talentului său deosebit, el ajunge profesor de caligrafie și scriere turcă la Școala militară din capitala Turciei. Prin intermediul unui alt sprijinitor al său, Kozrev Pașa, Omer a fost prezentat însuși sultanului Mahmud al III-lea. Acesta l-a numit preceptor al fiului său, prințul moștenitor — Abdul Medjid. La scurt timp i s-a acordat gradul de „baski" — căpitan. Potrivit legiuirilor otomane se căsători cu o frumoasă tînără de viță nobilă. În urma unei nașteri grele soția i-a murit, rămînînd însă în viață noul născut — o fetiță.

Captat de inteligența și capacitatea lui Omer, sultanul și l-a apropiat tot mai mult, hotărînd să-l folosească în opera de reorganizare a noii armate pe care o pregătea.

După moartea lui Mahmud al III-lea, pe tronul sultanilor s-a urcat Abdul Medjid, care în 1839 l-a avansat pe Omer la gradul de colonel. Cu acest grad s-a remarcat în campania din Siria, unde l-a învins pe temutul Ibrahim Pașa, victorie care i-a adus gradul de general de brigadă.

În 1842, tînărul general a fost trimis ca guvernator al Libanului, unde a recurs la măsuri aspre pentru supunerea maroniților. Aceleași metode dure le-a folosit cu trei ani mai tîrziu pentru reprimarea răzvrătiților kurzi din Kurdistan.

Gheorghe Simonis — Gheorghiadis Bey, fratele Anei (pictură de I. Negulici)

Ultimul descendent al familiei, compozitorului George Simonis

Ceasul lui Napoleon Bonaparte oferit de Napoleon al III-lea sultanului Abdul Medjid și de acesta lui Gheorghe Simonis

Considerat de sultan ca un „bun și neprețuit prieten credincios", Omer a fost înnobilat, primind titlul de prinț și gradul de generalissim al armatei otomane.

În anul 1848, sultanul Abdul Medjid încredință fostului său profesor, ajuns generalissimul Omer, comanda armatei turce destinate a înăbuși revoluția din Țara Românească. Cum s-au petrecut lucrurile se știe, de aceea nu ne vom opri asupra lor. Omer Pașa va rămîne timp de aproape doi ani comandantul armatei otomane de ocupație din Țara Românească.

O IDILĂ ÎNTRE MELOMANI

Acomodîndu-se cu noua situație, căimăcămia și boierii munteni căutară să-l atragă pe Omer în cercurile lor. El era primul invitat la spectacolele festive și concertele de muzică cultă organizate în București.

La unul din aceste spectacole, boierii Slătineanu și Polizu solicitară lui Gheorghe Simonis să prezinte un recital de pian. Cînd a aflat despre acest lucru, Ana a rugat pe fratele ei să facă tot ce-i stă în putință pentru a putea participa și ea la festivitatea care urma să aibă loc chiar la palatul domnesc, unde se instalase generalul prinț turc, a cărei imagine impunătoare stăruia în visurile tinerei ardelence.

Deși nu i-a putut face rost de o invitație, Gheorghe a izbutit s-o introducă pe Ana clandestin în palat, plasînd-o în dosul draperiei ce se afla lîngă pian.

După ce Omer, salutat de întreaga asistență, s-a așezat împreună cu aghiotantul său, chiar în fața pianului, invitații și-au ocupat și ei locurile.

Gheorghe Simonis a cîntat la pian, cu mult patos, o sonată de Beethoven.

Omer, un bun cunoscător și iubitor al muzicii, urmărea atent pe Gheorghe Simonis. Dar, totodată, ochiul său vigilent observă mișcarea discretă a unuia din faldurile draperiei de lîngă pian.

Se afla într-o țară străină. Nu cumva se punea la cale ceva împotriva lui?

Fără să-și exteriorizeze neliniștea a continuat să asculte. La sfîrșit, încălcînd regulile protocolului, se ridică, prefăcîndu-se că vrea să-l felicite pe pianist. Dar, deodată, pășind hotărît și scoțînd în același timp de la brîu un stilet strălucitor, se îndreptă către draperie și dădu faldurile într-o parte. Consternare în întreaga sală. Dinapoia draperiei apăru capul minunat al unei tinere care privea înmărmurită spre Omer.

— Ce faci, dumneata, aici? întrebă generalissimul.

— Excelență, interveni Gheorghe Simonis, vă cer iertare. Este sora mea. Am adus-o să asiste, de aici, la concert, pentru că n-am putut să-i procur o invitație.

Înțelegînd adevărata situație, dar mai ales fermecat de frumusețea fetei, făcu semn unui ofițer să aducă lîngă dînsul un jilț. Invită apoi pe Ana să ia loc. Își reaminti atunci de scena din fața Institutului „Manolotti", cînd această făptură gingașă era pe punctul de a fi strivită, în căderea ei, de copitele calului său.

După concert, spre mirarea întregii asistențe care nu înțelegea absolut nimic din cele întîmplate, Omer conduse personal pe Ana și Gheorghe Simonis pe peronul din fața palatului. Acolo îi aștepta un frumos landou. În fața și înapoia lui erau aliniați falnici călăreți, iar pe dreapta și pe stînga ofițeri cu săbiile pentru onor.

Omer a urmărit lung cu privirea landoul escortat de ofițeri cu fireturi strălucitoare, care conducea pe Ana Simonis la locuința ei.

La cîteva zile, Omer Pașa a invitat pe Ana și pe Gheorghe să supeze împreună. După cină, Ana a fost rugată să cînte la pian.

Ea a produs o nouă și puternică impresie asupra generalissimului turc.

Într-un colț mai discret al încăperii, Omer a avut o convorbire intimă cu fratele fetei.

Emoția ei a fost nemărginită cînd, a doua zi, Gheorghe îi aduse la cunoștință că prințul Omer dorește s-o ia de soție.

Întrucît însă erau la mijloc deosebiri de religie și o considerabilă diferență de vîrstă (Omer avea 42 de ani, iar Ana doar 17), chestiunea unei atare căsătorii trebuia neapărat să facă obiectul unei discuții cu familia.

Acestui fapt i se datorește prezența impresionantului cortegiu care poposise la Homorod în acea zi de toamnă de acum o sută douăzeci de ani.

Aflînd despre ce era vorba, părinții, după ce s-au consultat și cu notabilii comunei, și-au dat consimțămîntul pentru căsătoria fiicei lor cu Omer Pașa, îndeosebi pentru că aceasta nu i-a impus Anei să treacă la islamism. Dorința părinților a fost ca pe viitor Gheorghe, fratele ei, să se afle mereu în apropierea sorei sale.

În vreme ce în modesta căsuță a Simonisilor se ținea sfat, soli ai generalissimului turc luaseră drumul Vienei și Parisului. La Viena cea imperială urma să se execute pentru Ana o comandă a „strălucirii" : un cupeu superb, care să fie tras de patru cai, catifele și mătăsuri din cele mai fine și mai scumpe. Concomitent se recruta un numeros personal vienez care să se îngrijească de toate toaletele Anei. La Paris ajungea un apel prin care contesa de Grand Pré era rugată să se ocupe de educația Anei potrivit rangului ce urma să-l poarte. Totodată, aceiași trimiși trebuiau să găsească eminenți profesori de echitație și de limba turcă, și totodată să angajeze un personal de serviciu adecvat unei curți princiare.

DOUĂZECI ȘI UNA DE SALVE DE TUN

La înapoiere, Ana și Gheorghe Simonis au fost așteptați de Omer chiar la graniță.

Odată ajunși la București, Omer a dispus ca în sala Teatrului Național să aibă loc o reprezentație de gală. Au fost invitate personalități ale consulatelor străine, elita Bucureștiului, ofițerii statelor majore ale comandamentelor trupelor turcești și rusești aflate în Țara Românească.

Însoțit de un nou adjutant, în uniformă de căpitan în armata turcă, Omer Pașa sosi la teatru. Spre surprinderea tuturor, noul adjutant nu era altul decît pianistul român Gheorghe Simonis, care a exercitat asupra lui Omer o puternică influență în favoarea românilor.

În sala teatrului a apărut și Ana într-o toaletă splendidă. Vălul de muselin, de culoare albastră, se asorta de minune cu albastrul ochilor ei. În loji, fotolii, staluri, totul strălucea de lumină. Intrînd în loja de onoare, Omer a prezentat pe fermecătoarea ardeleancă drept logodnică și viitoare soție.

Toți trimișii străini de la București semnalau a doua zi guvernelor lor acest fapt, care li se părea ieșit din comun.

Omer înștiințînd și pe sultan de hotărîrea sa, acesta i-a dat aprobarea pentru căsătorie. Odată cu răspunsul favorabil a sosit și firmanul prin care Ana Simonis din Homorod era ridicată la rangul de prințesă.

Într-o dimineață de decembrie a anului 1848, douăzeci și una de salve de tun anunțau că alteța sa Sîrdar Ekrem Omer Pașa se căsătorește cu Ana Simonis din părțile Ardealului.

Dis-de-dimineață, mulțimea invadase Podul Mogoșoaiei pentru a privi procesiunea ce se îndrepta spre palatul domnesc. Întîi trecu o coloană de cavalerie turcă, comandată de contele polonez care devenise Iskender Bey, apoi carosa Anei, împodobită cu mătăsuri și trasă de opt cai focoși cu harnașamente aurite, escortată pe ambele laturi de ofițeri în mare ținută. Urma o companie de bașibuzuci, pe cai de rasă în lungi valtrapuri colorate, cu ciucuri și franjuri, iar în încheiere o altă formație de călăreți, care purtau sulițe ascuțite avînd în vîrf steguleț verzi, roșii și galbene. Într-o impecabilă uniformă albastră, Kerim Pașa, comandantul parăzii pe calul său negru ca pana corbului, galopa de-a lungul coloanei.

Cînd carosa se opri în fața palatului, Omer ieși în întîmpinarea Anei, conducînd-o curtenilor în sala tronului. Lunga trenă a rochiei de mireasă era purtată de două dintre elevele Institutului „Manolotti", fiicele boierului Slătineanu.

La celebrarea căsătoriei, alături de părinții Anei, îmbrăcați în modeste straie de țară, au luat parte oficialitățile bucureștene, toate misiunile străine, ofițerii statelor majore turc și rus.

Cînd Ana și Omer au semnat actul de cununie, în care, printre altele, se menționa că prințul se angajează să renunțe definitiv la harem, hotărîră ca marii

boieri aflați de față să le fie nași. Sultanul trimise ca dar de nuntă un coș masiv de aur, în care toate florile erau tot de aur, cu staminele terminate în diamante și pietre scumpe. Primele omagii le prezentară Fuad Pașa, trimisul Porții pe lîngă guvernul român, Tarfik Bey și Sali Pașa, din ministerul de interne al Sublimei Porți. Urmară trimișii extraordinari la București ai Angliei, Franței, Austriei, Prusiei, Rusiei, al șahului Persiei.

După ceremonie, Omer Pașa, împreună cu Ana, devenită Zübeide Hanum, înconjurați de toți demnitarii, primiră defilarea trupelor. După ce s-au scurs trupele turcești, urmară trupele rusești ale generalului Lüders [1].

LA CONSTANTINOPOL

După un an și trei luni de la sosirea sa în București, Omer Pașa, și soția sa Ana, în uniforma de colonel a regimentului turc al cărui comandant onorific era, asista la trecerea în revistă a primelor unități militare otomane care se retrăgeau din Țara Românească. El însuși urma să se înapoieze curînd în imperiu.

Înainte de a părăsi țara, Ana s-a dus la Homorod spre a-și revedea părinții, care la reîntoarcere au însoțit-o pînă la București. După trei zile ei se vor înapoia la Homorod, iar Ana va pleca cu soțul la Constantinopol.

Ana a făcut o frumoasă impresie în toate cercurile din capitala Turciei și, cu toate că era creștină, sultanul a admis să frecventeze și chiar să locuiască în palatul său. Padișahul i-a acordat lui Gheorghe Simonis gradul de maior, sub numele de Gheorghiadis Bey, și l-a numit profesor de pian al sultanei Valide.

Între timp, Gheorghiadis Bey se căsători cu Tereza Merchen, de origine germană, fostă educatoare a prințului Obrenovici, o intrigantă a cărei comportare va avea grave consecințe asupra căsniciei cumnatei sale Ana Zübeide Hanum Omer.

Din căsătoria lui Omer cu Ana a rezultat o fetiță, Emineh. În 1851, pe cînd Ana își însoțea bărbatul într-o expediție militară în Bosnia și Herțegovina, fetița, în vîrstă de numai șapte luni, suferi un accident mortal, de care se pare că nu a fost străină Tereza Merchen Gheorghiadis. Se bănuia că Tereza ar fi plătit pe doica ce însoțea pe Emineh într-o călătorie să lase nezăvorîtă ușa landoului, pentru ca la o deschidere bruscă fetița să cadă și să se zdrobească. Mormîntul acestei copile se mai păstrează și azi la Sarajevo.

Pierderea unicului copil a întunecat mult viața Anei Simonis și a lui Omer Pașa. Doi ani Ana n-a mai participat la viața mondenă. Treptat și-a revenit, a început să frecventeze înaltele cercuri din Constantinopol și să primească musafiri, fie la reședința de iarnă din cartierul Pera, fie la cea de vară de la Skutari, pe Bosfor.

GHEORGHE SIMONIS PRIMEȘTE MISIUNI DIPLOMATICE

În aer începuse să se simtă pregătirea unui război între marile puteri, datorită rivalităților pentru supremație în Europa. Sultanul Abdul Medjid căuta alianța țărilor apusene împotriva Rusiei țariste, care în iunie 1853 a ocupat Principatele Române.

În acest scop, sultanul a trimis pe Gheorghiadis Bey cu o delegație ce avea misiune specială către guvernele unor țări apusene și mai ales către guvernul Franței.

Gheorghiadis a fost primit imediat de Napoleon al III-lea, care l-a asigurat pe sultan prin scrisori și daruri de bunele sentimente ale Franței și de ajutorul ce-i va fi acordat. Printre daruri se afla și un ceas masiv de aur, care aparținuse împăratului Napoleon I, ceas pe care Abdul Medjid l-a dăruit, la rîndul său, lui Gheorghe, fratele Anei, acordîndu-i concomitent și înalte decorații pentru îndeplinirea cu succes a misiunilor primite.

Nu mai reamintim evenimentele care au urmat și care au dus la războiul din Crimeea, terminat cu înfrîngerea trupelor ruse după asediul de 11 luni al Sevastopolului. Se știe că pe lîngă trupele engleze, franceze și piemonteze care s-au adăugat ulterior, la asediul Sevastopolului au luat parte și trupe turcești comandate tot de Omer Pașa, care a intrat primul în orașul asediat. În urma acestor acțiuni, Napoleon al III-lea a decorat pe Omer Pașa cu „Legiunea de Onoare", iar regina Angliei i-a acordat cea mai înaltă distincție: „Ordinul Jaretierei". Însuși țarul Rusiei, Alexandru, care a urmat la tron lui Nicolae I, deși învins, ca să arate cît de mult îl apreciază, i-a conferit lui Omer Ordinul „Sfînta Ana".

[1] Cunoscîndu-se, Omer și Lüders și-au apreciat reciproc calitățile, dar mai tîrziu s-au înfruntat cu înverșunare pe cîmpul de luptă.

Reîntors la Constantinopol, Omer a fost primit triumfal și a devenit unul din stîlpii Imperiului otoman.

PUSTIIRE SUFLETEASCĂ

În scurgerea anilor, Ana a rămas aceeași femeie distinsă, bună soție, plină de demnitate. Pînă în 1858 a domnit o perfectă armonie în familia lui Omer.

De atunci înainte, Tereza [2], soția lui Gheorghe Simonis, și-a intensificat intrigile pe lîngă Omer împotriva cumnatei sale Ana. Zi de zi lucrurile se agravau, se complicau. Punctul culminant a fost marcat în urma darurilor pe care sultanul le-a făcut lui Omer drept răsplată pentru campania militară pe care a condus-o în Arabia. Printre daruri au fost și două tinere circaziene, de o frumusețe răpitoare, de neam regesc, pe care sultanul le primise personal drept cadou din partea unor emiri arabi. Ele au fost instalate lîngă apartamentele Anei, care însă l-a rugat pe Omer să le îndepărteze. El a șovăit, pretextînd că, fiind un dar din partea sultanului, nu poate face acest lucru.

Nu peste mult timp se încearcă și un atentat împotriva Anei pe cînd se afla în camera ei de toaletă. Din fericire glonțul tras din afară a lovit doar oglinda.

DESPĂRȚIREA

Rănită în demnitatea ei, suferind chinurile geloziei, lipsită de afecțiunea și liniștea de care avea nevoie, Ana începu să trăiască drama dezamăgirii, devenind tot mai străină și indiferentă față de Omer, pe care nu-l mai putea iubi ca altădată.

De aceea, sub pretextul unei călătorii pentru recăpătarea echilibrului sufletesc, Ana pleacă în Franța, fiind hotărîtă să nu se mai întoarcă niciodată la Omer.

În același timp, scîrbit de atitudinea soției sale, și Gheorghe Simonis a divorțat de Tereza, părăsind pentru totdeauna Turcia. El s-a reîntors în România, stabilindu-se în anul 1859 la Craiova, unde a fost profesor de muzică la mai multe școli. S-a recăsătorit și a avut șase copii.

Omer a fost înștiințat printr-o scrisoare de către Ana de hotărîrea de a nu se mai întoarce. Omer a implorat-o să revină, deoarece încă o iubea. Folosindu-se de prilejul oferit de călătoria la Frankfurt pe Main, unde i se conferise cetățenia de onoare, Omer Pașa a vizitat și Parisul cu intenția de a o îndupleca pe Ana să se reîntoarcă. Totul a fost zadarnic. Nici trimișii personali ai sultanului nu au putut determina o împăcare.

ZÜBEIDE HANUM OMER DEVINE BAROANĂ DE BRAUNECKER

După o ședere de cîteva luni la Paris, Ana a întreprins o călătorie în America. La înapoierea în Franța a întîlnit pe vapor pe fiul generalului baron de Braunecker, de origine bănățeană, fost prim consilier al împăratului Francisc al II-lea.

Cei doi se mai cunoscuseră înainte la Constantinopol. Reîntîlnirea lor a dat naștere unei puternice afecțiuni, care s-a încheiat printr-o căsătorie.

Aflînd aceasta, Omer o imploră pe Ana să revină, chiar cu copiii rezultați din a doua căsătorie. Decepționat de noul refuz, Omer a îngenuncheat în fața sultanului Abdul Aziz, fratele lui Abdul Medjid și, desprinzîndu-și sabia de la cingătoare, i-a depus-o la picioare. Acest gest însemna lepădarea lui Omer de toate rangurile și îndatoririle, precum și de bucuriile lumii acesteia, urmînd să trăiască de acum înainte ca un muritor de rînd. Dar sultanul, care nu se putea dispensa de serviciile lui, a dispus să-și poarte mai departe titlurile și gloria, numindu-l comandant suprem al tuturor trupelor din imperiu. Încărcat de ani, prințul Omer Pașa a murit la 18 aprilie 1871.

Cu puțin timp înaintea primului război mondial, în 1914, Ana Simonis, prințesa Zübeide Hanum Omer, baroană de Braunecker, mamă a șase copii [3], a murit la vîrsta de 82 de ani la Paris. Înainte de moarte, printr-o scrisoare trimisă rudelor din România, și-a manifestat profundul regret că nu-i poate revedea nici pe ei, nici plaiurile Homorodului, nici Bucureștiul care o lansase către o viață care a împletit gloria cu decepția.

S-ar fi așternut complet vălul uitării peste numele acestei femei cu un destin atît de ciudat dacă nepotul ei, azi în vîrstă de 83 de ani, compozitorul profesor muzicolog George Simonis — fiul fratelui ei Gheorghe Simonis — nu mi-ar fi încredințat, spre publicare, aceste mărturisiri. Întîmplările și faptele pe care mi le-a relatat le-a aflat chiar din gura mătușii sale Ana în ultimii ani ai existenței ei, atunci cînd s-a dus s-o vadă la Paris.

---

[2] De notat că datorită comportării reprobabile pe care Tereza o avusese la Paris, cu prilejul îndeplinirii de către soțul ei a misiunilor diplomatice încredințate, sultanul a ordonat ca la toate festivitățile oficiale Gheorghiadis Bey să se prezinte singur, fără soție, ceea ce a întețit ura Terezei, mai ales împotriva Anei, care se bucura de stimă și apreciere.

[3] Fiul ei cel mai mare, decorat cu „Legiunea de Onoare", avînd gradul de colonel în armata franceză, a luptat ca voluntar și a căzut eroic în crîncena încleștare de la Verdun.

1 MAI

GENEZA

OLIMPIU MATICHESCU

Eroi învinşi în lupta sfîntă
Veniţi ca să vă odihniţi !
Veniţi ca să luaţi lumină.
Voi obosiţi, pribegi, veniţi !

Veniţi la sărbătoarea Muncii
Părinţi şi fii, bărbat, femeie ;
Nimic nu-i mai scump pe lume
Ca dragostea pentru idee...

1 Mai 1892 în Bucureşti. Serbare cîmpenească în grădina „Trocadero"

1886

În anul 1900, cînd C. Z. Buzdugan scria aceste versuri, făcînd o adevărată profesiune de credință din victoria ideilor socialiste, sărbătorirea zilei de 1 Mai devenise deja tradițională pentru mișcarea muncitorească din țara noastră.

Cînd ? Unde ? În ce împrejurări s-a născut ideea sărbătoririi zilei de 1 Mai ? Care au fost obiectivele sale imediate și în ce fel s-a încercat realizarea lor ? Iată doar cîteva întrebări care se cer a fi lămurite, înainte de a ne ocupa de felul în care proletariatul român a sărbătorit pentru prima dată ziua internațională a celor ce muncesc.

De la „Arminden" la Întîiul Mai muncitoresc

Sub diferite forme, și la diverse popoare, ziua de 1 Mai a fost sărbătorită din cele mai vechi timpuri. Simbolizînd reînvierea naturii sub razele mîngîietoare și dătătoare de viață ale primăverii, sărbătoarea de 1 Mai s-a păstrat și în limbajul popular românesc sub numele de „Arminden".

Ca idee, în adevărata sa accepție de manifestație muncitorească periodică, sărbătorirea zilei de 1 Mai s-a născut însă treptat, din luptele economice ale proletariatului internațional, desfășurate în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, pentru obținerea zilei de muncă de 8 ore. Astfel, în octombrie 1884 la Chicago, a patra Convenție ținută de **Federation of Organised Trades and Labor Unions of the United States and Canada**[1] hotărăște, printre altele, ca organizațiile profesionale ale proletariatului din S.U.A. să depună eforturi susținute pentru limitarea zilei de muncă la 8 ore. Și pentru a da mai multă precizie și vigoare acestei inițiative s-a hotărît ca pînă la 1 Mai 1886 să se impună această revendicare tuturor patronilor. Se alesese ziua de 1 mai, deoarece după tradiția americană, atunci se reînnoiau contractele, locațiunile și aranjamentele de muncă.

[1] Federația profesiunilor organizate și a uniunilor muncitorești din S.U.A. și Canada.

Conform hotărîrii, în ziua de 1 mai 1886, de la un capăt la altul al Statelor Unite, muncitorii suspendară lucrul și organizară manifestații impunătoare. Miile de pancarte purtau o singură revendicare : **„De azi înainte, nici un lucrător nu trebuie să muncească mai mult de 8 ore !"**

Burghezia a recurs la provocări. Cele mai dramatice evenimente s-au întîmplat la Chicago unde ciocnirea cu zecile de mii de manifestanți a prilejuit detașamentelor de polițiști declanșarea unui măcel sîngeros.

Privite în ansamblu, evenimentele de la 1 mai 1886 pot fi apreciate, totuși, ca un cîștig de cauză pentru proletariatul american : peste 500 000 de muncitori au obținut regim de muncă de 8 ore. Ulterior, pornind de la aceste rezultate, Federația Americană a Muncii, reunită în Conferința de la Saint Louis (decembrie 1888), hotărăște să întreprindă o nouă ofensivă pentru generalizarea zilei de muncă de 8 ore. În memoria martirilor din 1886 s-a ales ca zi de luptă tot 1 mai, iar ca an 1890.

Paralel, în Franța, se petrecea ceva analog. La cel de-al treilea Congres al Federației naționale a sindicatelor și grupelor cooperatiste muncitorești din Franța (Bordeaux, 28 octombrie — 4 noiembrie 1888) s-a votat o rezoluție care cerea sindicatelor profesionale să întreprindă acțiuni de amploare pentru ziua de muncă de 8 ore.

Experiența muncitorilor din S.U.A., succesele parțiale obținute în această direcție în Franța dovedeau că efortul colectiv și solidaritatea proletariatului organizat erau de natură să faciliteze succesul clasei muncitoare în această direcție. Ținînd seama de acest fapt, delegatul Federației sindicatelor franceze, Raymond Lavigne, a propus primului Congres al Internaționalei a II-a (iulie 1889) o moțiune în care se stipula necesitatea organizării în toate țările, în mod simultan, a unor acțiuni similare cu cele din S.U.A. și Franța, în favoarea reducerii zilei de muncă la 8 ore. Propunerea a fost adoptată cu mare entuziasm. În moțiunea votată apoi de către congresiști se arăta că, pentru a se pune de acord acțiunile organizațiilor profesionale din S.U.A. cu cele din Europa, se alegea ca zi comună de luptă 1 mai 1890.

Lupta pentru cele trei opturi (8 ore de muncă, opt ore de odihnă și opt de educație) căpăta, astfel, o consacrare internațională.

În aceste împrejurări, 1 Mai 1890 a cunoscut un succes deplin, nu atît sub raportul dobîndirii zilei de muncă de 8 ore — revendicare pentru care proletariatul internațional avea să mai lupte mulți ani — cît, mai ales, al marilor întruniri și demonstrații care au avut loc în majoritatea statelor în care mișcarea muncitorească era organizată. În Franța, Austria și Germania întrunirile și demonstrațiile muncitorești au luat o amploare nemaicunoscută. Numai în Franța s-au desfășurat întruniri și manifestații în 80 de localități. La Paris, comercianții au închis prăvăliile. Banca Franței a suspendat tranzacțiile. S-au semnalat numeroase ciocniri între manifestanți și trupe.

Primul 1 Mai în România

Reprezentată la Congresul de constituire a Internaționalei a II-a prin 5 delegați (dr. Voinov, E. Racoviță, Procopiu, A. Seulescu și Mary), mișcarea muncitorească din România a aderat cu entuziasm la ideea sărbătoririi zilei de 1 Mai.

Ca și în alte țări, pregătirile evenimentului au început și la noi de timpuriu, printr-o înflăcărată chemare adresată de P. Mușoiu conducătorilor de atunci ai mișcării muncitorești : **„1 Maiu, ziua în care muncitorii din Europa, America, Oceania, de pe întreg pămîntul vor sărbători înfrățirea lor printr-o mișcare solidară, va fi o zi a cărei faimă va pluti nesfîrșit pe veacuri[...]. Prietenii mulțimei apăsate, trebuie să răspîndească zvonul, să deștepte din vreme pe adormiți, așa că în ziua hotărîtă, în România, țara mică dar plină de mari mizerii, să sărbătorim cum vor sărbători tovarășii noștri de pe tot globul, zorii zilei de deșteptare, zorii zilei în care muncitorii nu vor mai fi vite de jupuit, ci toți deopotrivă : tovarăși de muncă".** În același sens, presa socialistă a adresat numeroase apeluri muncitorimii : **„Tot muncitorul să lase lucrul, în această zi** — scria, de pildă, la 3 martie ziarul „Munca" — **și să sărbătorească frățește întîia mișcare uriașă a muncitorilor din toată lumea, cari vor cere cu acest prilej ca ziua de muncă să scadă pretutindeni la 8 ceasuri. Ceea ce fac frații noștri din toată lumea să facem și noi ; avem suferințe ca și ei, ca și dînșii muncim azi mai mult decît dau voie puterile omenești".**

Entuziasmul și efervescența, create printre altele și de ineditul unor atari manifestații la scară internațională, au determinat luări de poziție favorabile zilei de 1 Mai și din partea altor păturí sociale.

Modalitatea sărbătoririi zilei de 1 Mai a fost dezbătută și hotărîtă în sînul Comitetului Clubului muncitoresc din București. În oraș s-au afișat apoi numeroase apeluri care chemau pe lucrători să ia parte la serbarea zilei de 1 Mai.

Autoritățile au întîmpinat cu ostilitate pregătirile ce se făceau pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai. S-a recurs la presiuni și amenințări ; presa comenta pe larg evenimentele sîngeroase din alte țări, insinuînd posibilitatea repetării lor în România ; se zvonea că armata a și primit ordine să înăbușe manifestațiile muncitorești etc.

Cei doi antipozi ai sentimentelor determinate de eveniment : bucuria și entuziasmul maselor muncitorești, pe de o parte, iritarea și îngrijorarea claselor dominante, pe de alta, și-au găsit expresia în marșul zilei de 1 Mai, compus de A. Stegărescu (C. A. Teodoru), pus pe note de Gr. Teodosiu :

Urlă cerul de urale
Steaguri roșii filfîiesc,
Bluzi, opinci și haine negre
În convoi se-nșiruiesc.

Prin palatele luxoase
Vezi bogații tremurînd
O tăcere funerară,
I-a cuprins ca'ntr-un mormînt

1 Mai 1890. În majoritatea centrelor economice mai însemnate au avut loc întruniri și demonstrații, atît în Vechiul Regat cît și în Transilvania. În București, sărbătorirea zilei de 1 Mai a scos în stradă peste 5 000 de manifestanți, cifră însemnată pentru acea perioadă. Cu muzica în frunte și purtînd drapele roșii, pe care era vizibilă revendicarea celor 8 ore de muncă, muncitorii au demonstrat pe străzile Capitalei într-o impresionantă procesiune. În grădina Tro-

cadero, pe dealul Filaretului, s-a organizat apoi o mare întrunire publică. C. Mille, Al. Ionescu, Panait Mușoiu, Al. Constantinescu, T. Georgescu, Al. Radovici și alți conducători socialiști au vorbit cu acel prilej despre însemnătatea și semnificația zilei de 1 Mai, subliniind, printre altele, necesitatea organizării clasei muncitoare. A urmat o frumoasă serbare cîmpenească, prelungită pînă seara tîrziu.

Demonstrația de 1 Mai 1890 din București poate fi apreciată, pe bună dreptate, ca cea mai mare și impunătoare manifestație a proletariatului român din acea perioadă. Subliniind acest lucru, Constantin Mille, contemporan și participant activ la organizarea programului zilei de 1 Mai 1890, scria : **„În această zi s-a arătat tuturora, că un alt partid s-a ridicat în țară, că o altă clasă de oameni au dreptul la o viață politică și socială, și în sfîrșit, că** *partidul muncitorilor* **are temeinice baze și adînci rădăcini împlîntate în inima poporului [...] Sîntem prea înlăuntrul mișcării, prea aproape de faptele la care luăm parte, pentru a vedea cu desăvîrșire limpede măreția și însemnătatea acestei uriașe mișcări a muncitorilor din toată lumea, pentru statornicirea zilei de muncă de opt ceasuri. În istoria omenirii nu e o altă pildă de mișcare socială cu o atîta însemnătate. Mîine, poimîine, de abia cînd va mai trece timpul, se va putea ușor vedea, lucrurile de azi fiind puțin mai îndepărtate, ce va să zică această uriașă mișcare".**

Periodicitatea sărbătoririi zilei de 1 Mai a fost stabilită definitiv la cel de-al doilea Congres al Internaționalei socialiste (Bruxelles, august 1891). Congresul de la Zürich, ținut în anul 1893, a reînnoit această hotărîre, adăugînd că 1 Mai trebuie să afirme pretutindeni energia, voința proletariatului de a pune capăt deosebirilor de clasă prin revoluție socială.

În scurgerea deceniilor, caracterul zilei internaționale a celor ce muncesc a evoluat în mod sensibil, în raport direct cu evoluția mișcării muncitorești. De la o mișcare economică limitată, vizînd dobîndirea zilei de muncă de 8 ore, 1 Mai va deveni cu timpul o zi de afirmare a conștiinței de clasă a proletariatului, a solidarității internaționale a celor ce muncesc.

1 Mai 1908 la Turnu Severin. Întrunire la pădurea Crihala

NICOLAE TITULESCU AȘA CUM L-AM CUNOSCUT

THANASSIS AGHNIDES

Născut în anul 1889 în Grecia, dl. Th. Aghnides a cunoscut o carieră politică-diplomatică bogată, aflîndu-se printre înalții funcționari ai Societății Națiunilor, încă de la înființarea ei : director al Secției dezarmării, secretar general al Conferinței strîmtorilor din 1936, iar în anii 1938—1939 subsecretar general al Societății Națiunilor. În prezent se află la Geneva și, deși la o vîrstă înaintată, este colaborator al Oficiului pentru Europa al O.N.U. și președinte al grupului însărcinat cu organizarea și darea spre cercetare științifică a arhivelor Societății Națiunilor.
Primindu-l cordial pe istoricul român Gheorghe Matei, dl. Th. Aghnides a acceptat să-și împărtășească gîndurile și impresiile despre Nicolae Titulescu.

Mă simt foarte măgulit că sînt invitat să expun în paginile revistei românești „Magazin istoric" amintirile și reflecțiile mele despre marele om de stat care a fost Titulescu.

În primul rînd, fiindcă îmi este nespus de agreabil să aduc un omagiu memoriei acestui genial om care m-a onorat cu prietenia lui.

Aproape că aș mai putea invoca un motiv, de astă dată mai vag și mai subiectiv : pentru că a vorbi despre unul dintre eminenții fii ai României îmi procură o sinceră satisfacție.

De altfel, nu sîntem noi oarecum rude, dacă nu din punct de vedere genealogic, dar măcar prin vicisitudinile istoriei ? Doi dintre cei mai devotați prieteni ai lui Titulescu erau greci — ilustrul om de stat Venizelos și juristul de înaltă clasă Politis.

Și acum, nu-mi rămâne decît să-mi redeștept amintirile.

Am avut fericirea să lucrez cu Titulescu în diferite organisme ale Societății Națiunilor — întruniri, consilii, comisiuni și comitete —, ca și în conferințe internaționale, cum au fost Conferința dezarmării și Conferința strîmtorilor.

Urcînd pe treptele unei cariere prestigioase, Titulescu a ajuns pînă la gloria investirii sale cu înalta magistratură de președinte al Adunării generale a Societății Națiunilor, în două sesiuni consecutive ale acesteia (1930 și 1931).

În memoria mea stăruie împrejurările de atunci, în care figura lui Titulescu s-a impus cu pregnanță. Niciodată pînă la acea perioadă Societatea Națiunilor nu fusese confruntată cu atîtea și atît de dificile probleme, de ordin politic, economic, juridic-diplomatic, moral etc. Criza economică mondială semănase ravagii, griji și preocupări de tot felul ; orizontul vieții internaționale se întuneca tot mai mult cu norii neînțelegerilor și primejdiilor de război. Toate acestea nu puteau să nu-și afle reflectare în preocupările și ordinea de zi a forului internațional de la Geneva.

Cu viziunea largă ce-l caracteriza și cu pasiunea omului dedicat idealurilor păcii și cooperării internaționale, Titulescu a abordat cu competență și curaj, de la tribuna președinției Societății Națiunilor, sarcinile și imperativele majore ale epocii, chemînd cu ardoare la unirea eforturilor pentru soluționarea lor în spiritul justiției, rațiunii și umanismului. În acest sens el s-a arătat nu numai un mare idealist, sprijinit de darul unei elocințe neîntrecute, dar și un novator pînă la un anumit punct în metodele de lucru și în maniera activă de îndeplinire a îndatoririlor prezidențiale. Recitesc din filele documentelor timpului și retrăiesc o dată cu aceasta amintirile despre omul pe care l-am cunoscut și l-am prețuit : „Foarte marea cinste pe care ați făcut-o țării mele și mie însumi — declara el la a XII-a sesiune a Adunării Societății Națiunilor din septembrie 1931 — chemîndu-mă să prezidez din nou lucrările acestei înalte Adunări, îndepărtîndu-vă, în mod cu totul excepțional, de la tradiția de nereeligibilitate a președintelui, îmi produce o adîncă gratitudine, care nu s-ar putea traduce în cuvinte. Mă voi sili să v-o dovedesc, rămînînd fidel metodelor pe care împreună le-am folosit anul trecut și străduindu-mă să le desăvîrșesc cît mai mult cu putință, pentru ca în comun acord cu Domniile-

Voastre, activitatea noastră să-şi poată atinge scopul ei esenţial, adevărata ei raţiune de existenţă : eficacitatea."

Îmi amintesc şi de faptul că, pe cît de mult aprecia el munca colaboratorilor, pe atît era de exigent, exploziv chiar uneori, cînd se punea problema îndeplinirii la timp şi în mod scrupulos a sarcinilor.

Anii ce au urmat au cunoscut din ce în ce mai mult afirmarea valorilor şi potenţelor lui Nicolae Titulescu în abordarea marilor probleme ale vremii, fie că a fost vorba de îndelungile lucrări ale Conferinţei de dezarmare, unde a adus suflul unei ţări animate de dorinţa de pace, precum şi propuneri şi iniţiative constructive, fie de Conventia din iulie 1933 de la Londra cu privire la definiţia agresorului, la a cărei încheiere a adus o contribuţie fundamentală, fie de necesitatea stabilirii unui sistem de securitate colectivă în Europa. Asupra tuturor acestora, activitatea lui Nicolae Titulescu a lăsat o amprentă vie. Cei ce l-au cunoscut şi au colaborat îndeaproape cu el nu pot uita perspicacitatea cu care descifra contururile şi perspectivele vieţii internaţionale, fermitatea sa în afirmarea şi promovarea principiilor de pace şi echitate.

În cele ce urmează mă voi mărgini la schiţarea unui portret sumar al omului Titulescu în viaţa lui intimă.

Titulescu era înzestrat cu o personalitate bogată şi variată. Afabil, exuberant, generos pînă la extravaganţă îşi acorda prietenia fără rezerve şi rămînea credincios angajamentului inimii sale ; dar cerea şi prietenilor săi o fidelitate la fel de totală. Mîniile lui deveniseră legendare — şi vorbesc din experienţă —, dar furtuna trecea fără a lăsa nici o urmă de amărăciune sau de pică. Nu a fost el acela care, după o explozie de mînie homerică, a făcut să fiu ales cu unanimitate secretar general al Conferinţei de la Montreux privitoare la remilitarizarea strîmtorilor de la Constantinopol ?

Era democrat din tot sufletul şi cei din generaţia mea fără îndoială că îşi amintesc de controversele lui cu dictatorii, pe care-i combătea fără milă.

Pe cît era de grav, de intransigent şi de sever cînd apăra interesele României, pe atît era, prin compensaţie, de o bună dispoziţie exuberantă cînd se afla într-un cerc de prieteni. Nu te puteai plictisi în societatea lui Titulescu, atît era de seducătoare apropierea de dînsul şi de amuzantă fantezia lui. Îi plăcea îndeosebi să-şi presare discursurile cu paradoxe.

Astfel, cînd în 1936 semnatarii tratatului de la Lausanne s-au reunit în conferinţă la Montreux Palace pentru a modifica clauzele militare ale acestui tratat, Titulescu mi-a cerut să plec imediat la Montreux şi să-mi asum funcţiile mele de secretar general al conferinţei. La sosirea mea la hotel, l-am zărit stînd de vorbă cu Paul Boncour, ministrul afacerilor externe al Franţei, şi l-am auzit pe Titulescu exclamînd : „E o ironie a istoriei că domnul Aghnides, în calitate de secretar al Conferinţei dezarmării, destăşoară la Geneva o activitate febrilă pentru a ne dezarma, în timp ce aici face tot ce-i stă în putinţă spre a reînarma strîmtorile. Nu mai ştii ce să crezi !"

Iată un alt exemplu de înclinare a lui Titulescu pentru paradoxe :

În cursul uneia din sesiunile Consiliului Societăţii Naţiunilor, secretarul general, Avenol, invitase pe membrii acestui organ la dejunul tradiţional de la Pelouse. Toţi invitaţii — şi erau aproape toţi miniştri de externe — se aflau pe la ora 1 la secretarul general, cu excepţia lui Titulescu. Secretarul general începuse să se neliniştească, dar nu cuteza să-şi conducă invitaţii în sala de mîncare. Deodată, Titulescu intră cu paşi mari în salon. Cu o mină hazlie şi poznaşă, ridicînd braţele către cer, lansă următoarea butadă : „Zău că nu e din vina mea, domnule secretar general. Ce mi se întîmplă se datoreşte faptului că regele Alexandru al Iugoslaviei mi-a dăruit un ceas comandat special casei Patek Philippe. E o piesă unică, de o precizie astronomică. Avînd deci o încredere absolută în exactitatea lui, nu mai sînt îngrijorat că nu ajung la vreme, ceea ce face că sînt totdeauna în întîrziere".

Această butadă a destins imediat atmosfera şi l-a înseninat pînă şi pe colonelul Beck, care se impacientase în mod vizibil în aşteptarea lui Titulescu.

Discuţiile oţioase îl enervau pe Titulescu şi îl făceau nerăbdător. Odată, într-un comitet de jurişti, oamenii legii se abandonau bucuroşi deliciilor abstracţiilor juridice. Nemaiputînd rezista, Titulescu părăsi pentru un moment sala reuniunii. Înapoindu-se, constată că acei domni erau mereu absorbiţi de subtila lor dezbatere. Atunci scoase în mod ostentativ din servieta lui un frumos volum legat în piele cu titlul în litere de aur : „The Origin of Species — by Charles Darwin". Era felul lui de a protesta contra stăruinţii asupra unor amănunte cu totul lipsite de importanţă.

Pe cei ce iubeau România şi îşi manifestau în mod practic afecţiunea faţă de ea nu-i uita niciodată.

Era un „debater" redutabil. Ştia să primească loviturile adversarilor săi, dar şi să le înapoieze cu vîrf şi îndesat în fraze bogate şi bine şlefuite, care se revărsau ca rafalele de mitralieră într-o cadenţă şi într-o amploare wagneriană.

Anii s-au scurs, am trăit un război atroce care a răscolit lumea. Aceasta nu împiedică, de cîte ori vizitez Palatul Naţiunilor, să mi se pară că zidurile mai transmit încă ecoul discursurilor lui Titulescu. Acest om de o vioiciune fremătătoare a marcat puternic epoca sa şi a lăsat o traiectorie luminoasă pe cerul Genevei.

ULTIMELE ZILE ALE DOMNIEI LUI CAROL AL II-LEA

AGONIA UNUI REGIM

A. SIMION

Într-o zi de septembrie a furtunosului an 1940, un tren cu vagoane de culoare albă gonea cu viteza maximă spre granița vestică a României. Călătorii, puțini la număr, se mai aflau încă sub impresia cumplitei spaime prin care trecuseră în Timișoara, unde trenul fusese atacat cu rafale de mitralieră; ei scăpaseră de la moarte numai datorită unui funcționar ceferist, care i-a indus în eroare pe atacatori și a dat semnalul ca trenul să treacă în viteză prin gară. Fără a fi în stare să mai scoată o vorbă, călătorii scrutau nerăbdători zarea, unde se profilau contururile clădirilor ultimei localități românești. Dincolo de acea localitate se afla frontiera. Într-acolo era scăparea.

Speranțele ce începuseră din nou să mijească în sufletele lor, pe măsură ce se apropiau de graniță, au fost spulberate deodată de zgomotul unor noi rafale de arme automate. Privind cu precauție pe fereastră, ei au constatat cu groază că din spate se apropia cu mare viteză o locomotivă, pe care erau instalate mai multe mitraliere ce vărsau un adevărat potop de foc asupra trenului cel alb. Ultimii kilometri ai drumului, pînă la graniță, au fost parcurși într-un asurzitor vacarm, provocat de duelul de foc ce se încinsese între urmăritori și garda militară a trenului. Zeița Fortuna a surîs însă încă o dată călătorilor, care au reușit să ajungă neatinși dincolo de frontieră, unde au răsuflat ușurați! Scăpaseră!

Scena descrisă mai sus s-a petrecut aievea în ziua de 7 septembrie 1940, iar fugarii nu erau alții decît Carol al II-lea, ex-regele României, Ernest Urdăreanu, pînă atunci atotputernic ministru al palatului, și Elena Lupescu, metresa fostului suveran. Urmăritorii? O bandă de legionari fanatici...

În acest mod jalnic își încheia aventurierul Carol al II-lea un nou capitol din viață, început cu zece ani în urmă: acela de rege al României.

Ce a determinat această spectaculoasă răsturnare a rolurilor? Cum a abdicat Carol al II-lea? Acestor întrebări ne propunem să le dăm un răspuns în articolul de față.[1]

DE CE ANTONESCU?

La sfîrșitul lunii august — începutul lunii septembrie 1940, în România s-a declanșat o criză politică acută, criză precipitată de acceptarea de către dictatura regală a odiosului dictat fascist de la Viena, prin care partea de nord a Transilvaniei era ruptă din trupul României și predată Ungariei horthyste. El era compromis în fața poporului ca urmare a politicii sale, care dăduse grave lovituri independenței și integrității țării, a politicii de trădare a intereselor naționale, de înăbușire a libertăților democratice. Carol al II-lea era complet izolat.

---

[1] Vom considera binevenite părerile și replicile cititorilor cu privire la această problemă.

Incapabil să stăvilească marile manifestații de masă împotriva dictatului, și urmărind o alăturare mai strînsă la politica Axei — alăturare pe care o considera inevitabilă în condițiile internaționale existente atunci — Carol al II-lea s-a orientat spre soluția instituirii unui guvern autoritar, care să domine situația internă și să aplice clauzele „arbitrajului" de la Viena. În acest scop, regele a început tatonări și consultări cu diverși lideri politici. Încercările lui s-au lovit, însă, de la început de mari greutăți, deoarece conducătorii principalelor partide politice burgheze — P.N.Ț. și P.N.L. — care aveau vechi polițe de plătit regelui Carol, refuzau orice colaborare cu el, urmărind prin aceasta să-l constrîngă să abdice.

În încercarea sa de a rezolva criza politică, forțat de împrejurări, Carol al II-lea s-a hotărît, nu fără reticențe și după multe șovăieli, să încredințeze mandatul constituirii unui nou guvern generalului Ion Antonescu. Cum a ajuns regele Carol la această alegere este greu de stabilit cu precizie. Desigur, Antonescu întrunea unele condiții care îl recomandau regelui ca persoana cea mai indicată realizării planurilor sale : el era cunoscut ca un om brutal, gata să reprime, la nevoie, orice manifestație a maselor populare ; avea strînse relații cu cercurile fasciste și prohitleriste din interior — îndeosebi cu legionarii —, putîndu-se sconta că va intra mai ușor în grațiile Legației germane din București ; legăturile lui cu liderii P.N.Ț., P.N.L. și ai altor partide se menținuseră, de asemenea, bune ; în același timp, repetatele lui acțiuni de frondă față de regele Carol, ca și protestele ostentative față de politicianismul camarilei îi atrăseseră o oarecare faimă de om integru și suficient de curajos pentru a-și expune deschis opiniile.

Cu toate acestea, alegerea lui Antonescu a fost înregistrată cu surprindere de cercurile politice. Și, într-adevăr, relațiile de pînă atunci dintre rege și general nu lăsau să se întrevadă că între ei ar fi fost posibilă realizarea unei înțelegeri ; nu trecuseră decît două luni de cînd Antonescu intrase din nou în conflict acut cu Carol, fapt ce-i atrăsese arestarea și apoi internarea la mănăstirea Bistrița.

Hotărîrea surprinzătoare de a se adresa lui Antonescu a fost determinată de situația desperată în care se găsea Carol, complet izolat, atît pe plan intern cît și pe plan extern, pe de o parte, precum și de aventurismul ce-l caracteriza, de obișnuința de „a juca tare", în speranța că va reuși să domine situația. Totodată, el a fost îndemnat spre această soluție și de unii „sfetnici" ai săi, între care Valer Pop[2] a jucat un rol important în acele zile. Analizînd desfășurarea evenimentelor de la sfîrșitul lunii august și începutul lunii septembrie, istoricul Hugh Seton Watson remarcă : „Carol niciodată nu a mai avut nevoie atît de urgent de un sfat cinstit ca în clipa aceea...

RAPORT CONTRAINFORMATIV Nr. 64

din 31 August 1940

A. EVENIMENTE PETRECUTE.

Nimic important.

B. STAREA DE SPIRIT.

1. ROMANII.

a. Consternarea și tristețea a cuprins întreaga suflare românească iar în urma confirmării cedării Nordului Transilvaniei populația este indignată și revoltată contra celor ce au semnat sentința de arbitraj.

Trenului în care se întorcea delegația noastră dela Viena i s'a făcut manifestații ostile și numai grație intervenției organelor de ordine manifestanții au putut fi împrăștiați.

b. In noaptea de 30/31.VIII.1940, și ziua de 31.VIII.1940, au avut loc mari manifestații de protestare contra hotărîrii de a se ceda Nordul Transilvaniei.

In orașul Cluj manifestațiile au luat proporții impresionante. Cu această ocazie au fost sparte

[2] Lider al Partidului liberal, fost ministru subsecretar de stat, Valer Pop, care avea strînse legături cu membrii Legației germane din București, a devenit unul din principalii consilieri ai regelui în vara anului 1940.

Carol a fost înconjurat de oameni slabi și de agenți ai Germaniei. El nu-l mai avea pe Călinescu să-l sprijine și și-a pierdut capul"[3].

LA MĂNĂSTIREA BISTRIȚA ARE LOC O „EVADARE"

Ca urmare, în după amiaza zilei de 2 septembrie, la Bistrița a sosit un inspector de siguranță cu misiunea să-i comunice lui Antonescu că „e chemat de Vodă la palat" și să-l aducă cu mașina sa în Capitală. Dar, stupoare! Generalul nu se mai afla la Bistrița. Informat prin agenții săi de hotărîrea regelui, Iuliu Maniu organizase „evadarea" lui Antonescu, folosind în acest scop serviciile prințesei Alice Sturdza. Ambițiosul general fusese dus direct la Iuliu Maniu, care-l pusese la curent cu intențiile regelui și-i ceruse să nu ia nici o hotărîre fără a se pune în prealabil de acord. Maniu pretindea că se înțelesese în acest sens și cu Constantin Brătianu. S-a convenit ca a doua zi să aibă loc o întrunire în trei: Maniu, Brătianu și Antonescu.[4]

La sugestia lui Maniu, Antonescu a consimțit să aibă, în aceeași seară, o întrevedere cu Horia Sima, pentru a cunoaște și pretențiile legionarilor.

Liderii P.N.Ț. și P.N.L. urmăreau, pe de o parte, să obțină îndepărtarea regelui, iar pe de altă parte, constituirea unui guvern aflat sub controlul lor, format din oameni apți să se adapteze „noii situații" internaționale cînd Germania domina o mare parte a Europei.

[3] Hugh Seton Watson, *Eastern Europe between the Wars 1918—1941*, Archon Books, 1962, p. 402.

[4] I. Mocsony-Stîrcea, *Amintiri*, vol. I, în A.I.S.I.S.P. fond 2, dosar 192.

O CEARTĂ VIOLENTĂ, UN SUPEU REGAL ȘI UN COMPROMIS

Agenții Prefecturii Poliției Capitalei au reușit abia în cursul serii să dea de urma generalului (grație interceptării întîmplătoare a unei convorbiri telefonice a lui Iuliu Maniu) și să-l poftească — foarte curtenitor de altfel, după cum relatează Mocsony-Stîrcea, și fără nici un reproș sau aluzie indiscretă cu privire la fuga sa — să se prezinte „cît mai neîntîrziat la palat unde-l așteaptă Măria Sa". Antonescu, pregătit pentru o asemenea eventualitate, și-a schimbat pe loc hainele civile cu o impecabilă uniformă militară și a plecat la palat, unde a fost întîmpinat de Ernest Urdăreanu. S-a consumat atunci o scenă violentă între cei doi: Antonescu striga și-l amenința pe Urdăreanu că va fi dat pe mîna justiției, deoarece a dus țara „pe marginea prăpastiei", în timp ce celălalt, de teamă ca generalul să nu plece fără a discuta cu regele, cobora tot mai mult tonul. În toiul acestei discuții și-a făcut apariția Carol, în uniforma de campanie a roșiorilor, cu gradul de mareșal și cu toate decorațiile pe piept, și l-a invitat pe Antonescu să meargă în biroul său.

Într-o extraordinară tensiune a urmat o lungă discuție între rege și general. Ca și în întrevederea avută în urmă cu două luni, Antonescu i-a declarat lui Carol că este principalul vinovat pentru situația gravă, internă și externă, în care se afla România. Spre sfîrșit, el i-a prezentat revendicările sale și ale șefilor P.N.Ț. și P.N.L. Cu abilitatea-i recunoscută în conducerea discuțiilor de acest gen, Carol a reușit să-l potolească pe irascibilul general; el a acceptat cererile de importanță minoră (înlăturarea unor membri ai camarilei de la palat) și i-a cerut „sfatul" asupra orientării politicii externe a României. De altfel, în dorința de a ajunge în fruntea guvernului — etapă neapărat necesară pentru înfăptuirea planurilor sale de înlăturare a regelui — Antonescu nu s-a arătat prea intransigent în tratativele cu acesta. Carol l-a reținut apoi pe Antonescu la supeul regal de după miezul nopții, unde atmosfera a devenit mai intimă și s-a putut ajunge la un proiect comun pentru formarea guvernului.

Potrivit acestui proiect, lui Antonescu i-ar fi revenit ministerele cheie: Interlele, Apărarea Națională, Justiția și — la cererea imperativă a regelui — Afacerile Străine, Carol temîndu-se că acest minister putea fi revendicat de Horia Sima. Regele a insistat ca legionarilor să nu li se încredințeze decît trei dintre ministerele „inofensive". Totodată, el dorea ca ministerele economice să fie încredințate liberalilor.

Discuția cea mai aprinsă a fost pentru atribuirea posturilor „cheie" din ministere, a subsecretariatelor și chiar a direcțiilor generale de la Interne, precum și a Prefecturii Poliției Capitalei. Antonescu voia să le încredinteze unor partizani de-ai săi. La rîndul său, Carol făcea obstrucție numirilor propuse de general la Ministerul Apărării Naționale.[5]

Înțelegerea Carol-Antonescu era, de fapt, un compromis potrivit căruia generalul urma să primească puterea în schimbul obligației de a garanta tronul și siguranța regelui.

PUCIUL GĂRZII DE FIER

Între timp, Garda de fier a socotit că sosise momentul să preia singură puterea și să instaureze un regim fascist în România. Profitînd de atmosfera generală de revoltă care cuprinsese masele populare, mișcarea legionară a organizat, cu sprijinul Germaniei naziste, în după-amiaza zilei de 3 septembrie și în noaptea de 3 spre 4 septembrie 1940, un

[5] Ibidem.

Timpul
HOTĂRÂRILE DELA VIENA
Acceptarea arbitrajului de către Consiliul de Coroană s'a făcut în circumstanțe excepțional de grele
Eri la 3 după amiază domnii Ribbentrop și Ciano au dat sentința
Noua frontieră româno-ungară
CELE SAPTE PUNCTE ALE SENTINȚEI
Exemplarul Lei 7
Stirea
Deplângem jumătate Ardealul
ARBITRAJULUI PUTERILOR AXEI
MARI MANIFESTAȚII PATRIOTICE IN ARDEAL SI CAPITA
PROTESTUL BAROULUI ILFOV
FAȚĂ DE NEDREPTATEA FĂCUTĂ ROMÂNIEI
PRIN CIUNTIREA ARDEALULUI
UGET LIBER
PATRIOTIC ȘI COTIDIAN AL PARTIDULUI COMUNIST CONSTANȚEAN
Anul al 103-lea Nr. 67
GAZETA TRANSILVANIEI
FONDATĂ LA 1838 DE GHEORGHE BARIȚIU
Apare de 2 ori pe săptămână
NIFESTAȚIA DE ERI DIN CAPITALĂ
statuia lui Mihai Viteazul.— La domiciliul
Iuliu Maniu.—Cuvântarea d-lui Sever Bocu
dealul, care este leagănul românismului. Toată țara să fie mobilizată, Ardealul nu poate fi dat.
Pleacă un om în Sătmar...
Protestul Românilor
TANARUL LUPTATOR
APARE ZILNIC
Stirea
Aradul protestează contra nedreptății
O manifestație demnă a reprezentanților poporului român din orașul și județul Arad
Serviciul divin dela Catedrală și întrunirea publică din sala festivă a Academiei Teologice
MARI MANIFESTAȚII PATRIOTICE IN ARDEAL
MANIFESTAȚIA DE LA CLUJ
MANIFESTAȚIA DE ERI DIN CAPITALĂ
Telegrama de protest a românilor din ținutul Zarandului
MARI DEMONSTRAȚII DE PROTEST
Pace și egalitate nu revizuire!
Békét és egyenlőséget nem reviziot!
NIFESTAȚIA DE LA CLUJ
UNIVERSUL
EDITIA 3-a SPECIALA 2
UNIVERSUL
EGELE CAROL II A ABDICAT
M. S. REGELE MIHAI I A DEPUS ERI JURAMANTUL
A ABDICAT
Note pe margin

puci. La București, Brașov, Constanța și în alte localități, legionarii au atacat principalele instituții de stat, încercînd să le ocupe.[6] Ei s-au adresat, totodată, consulatelor germane, rugîndu-le să sprijine cererea lor de abdicare a regelui.[7]

În rîndul cercurilor conducătoare germane continuau să existe, la acea dată, două curente : primul, reprezentat de funcționari ai aparatului partidului nazist, ai S.S.-ului și S.D.-ului, sprijinea în întregime pretențiile agenturii legionare ; cel de-al doilea, cuprinzînd funcționari ai aparatului diplomatic, economic și militar, considera că Garda era incapabilă să asigure singură conducerea statului și a activității economice, ceea ce contravenea intereselor germane. Chiar în dimineața zilei de 3 septembrie, Fabricius transmitea o telegramă extraurgentă la Berlin în care arăta că „un puci al Gărzii în actuala situație ar fi extrem de periculos și dăunător pentru interesele noastre. Întrucît Garda contează pe sprijin din partea guvernului Reichului, s-ar putea evita un puci, exercitîndu-se influență asupra partizanilor lui Sima din Berlin".[8]

Riposta poliției și a unităților militare a făcut ca acțiunea Gărzii să eșueze. Numeroși legionari au fost arestați, alții se aflau încercuiți de forțele armate în diferite instituții unde reușiseră să pătrundă cu forța. Dar, în dimineata zilei de 4 septembrie, guvernul Gigurtu a demisionat, Antonescu fiind însărcinat de către Carol cu formarea noului guvern. Generalul-premier a dat ordine stricte ca interogarea gardiștilor care participaseră la acțiunile puciste să fie sistată și a interzis să li se administreze sancțiuni.

Antonescu a căutat să ia legătură cu Horia Sima, în vederea realizării unei înțelegeri. Negăsindu-l, deoarece după puciul nereușit, Sima stătea ascuns la Brașov, el a dus tratative cu alți conducători ai Gărzii. Încălcînd promisiunile făcute regelui și liderilor P.N.Ț. și P.N.L., Antonescu, hotărît să preia cu orice preț conducerea statului, a căutat să ajungă la un compromis cu Garda de fier. El s-a arătat dispus să satisfacă pretențiile mișcării legionare, deși acestea l-au surprins, depășindu-i toate așteptările. „Acum revendicările legiunii întreceau de departe cele mai sumbre prevederi ce le făcuse vreodată cu ceilalți doi șefi de partide, asupra condițiunilor în care s-ar putea pune problema colaborării cu aceasta" — notează I. Mocsony-Stîrcea. Gardiștii cereau proclamarea „statului legionar" și revendicau posturile cheie din guvern, inclusiv vicepreședinția Consiliului de Miniștri.

GENERALUL ANTONESCU SE SFĂTUIEȘTE CU FABRICIUS

În aceeași zi, Antonescu l-a vizitat în două rînduri pe Fabricius, ministrul Germaniei la București, cu care „s-a sfătuit" asupra modului de rezolvare a crizei politice. Toate acțiunile lui An-

[6] „Timpul", din 5 septembrie 1940.

[7] Arhiva M.A.E., fond 71 Transilvania, vol. 43, f. 124. Notă asupra întrevederii din 4 septembrie 1940 ora 10,40 dintre Valer Pop și colonelul adjutant R. D. Rusescu.

[8] „Documents on German Foreign Policy 1918—1945", series D, volume XI, september 1, 1940—january 31, 1941, London : Her Majesty's Stationery Office, 1961, doc. 9.

Manifestație populară la Sibiu împotriva dictatului de la Viena.

tonescu din zilele de 4-6 septembrie, ca și acelea ale Gărzii, au fost dirijate de Legația Germaniei la București prin „consultări" directe sau prin intermediul unor emisari, în special al lui Valer Pop. Criza de guvern era rezolvată astfel prin intervenția fățișă a Germaniei hitleriste. Pentru a obține sprijinul hitleriștilor, Antonescu a acceptat condițiile înrobitoare puse de Fabricius, înfeudînd țara Germaniei. Antonescu a declarat categoric că acceptă „arbitrajul", că-l va executa „legal" și că România trebuia să se orienteze ferm spre Germania ; el și-a dat, de asemenea, consimțămîntul la venirea unei misiuni militare germane în țara noastră, pronunțîndu-se pentru strîngerea legăturilor cu Reichul și pentru sporirea livrărilor românești de petrol [9]. Germania obținea astfel, și încă fără „agresiune", tot ceea ce urmărea de atîta vreme. „Cred că în persoana lui (a lui Antonescu — n.n.) am găsit un om în fruntea guvernului român, care este ferm hotărît să execute importantele noastre cereri aci", remarca ministrul Germaniei la București în raportul trimis, în ziua de 5 septembrie, la Berlin. [10]

Fabricius, în înțelegere cu ministrul Italiei, Pellegrino Ghigi, l-a sfătuit pe Antonescu să-și asume puteri dictatoriale, să înlăture anturajul regelui și să ordone miniștrilor și secretarilor de stat să rămînă la posturile lor pînă la rezolvarea definitivă a problemei cabinetului și a eventualei abdicări a regelui [11]. Ministrul Germaniei aducea, astfel, pentru prima dată în discuție problema abdicării lui Carol.

În seara zilei de 4 septembrie, la ora 21, generalul Antonescu s-a prezentat în audiență la regele Carol, cerînd — așa cum îi indicase Fabricius — să i se acorde puteri depline pentru conducerea statului. Cererea sa a fost sprijinită și de Valer Pop. Activitatea politică a lui Valer Pop în acele zile și influența pe care el o exercita asupra hotărîrilor lui Carol sînt greu de explicat altfel decît prin faptul că regele, cunoscînd legăturile strînse ale consilierului său cu Legația germană, își dădea seama că „sfaturile" lui nu reprezintă altceva decît punctul de vedere al Berlinului.

După îndelungi ezitări, după consultarea unor demnitari și generali, sub presiunea directă a legionarilor și a Legației Germaniei hitleriste, care în timpul nopții a repetat, prin intermediul lui Valer Pop, „sfatul" de a se acorda puteri depline lui Antonescu, regele a semnat, în dimineața zilei de 5 septembrie, la ora 4, decretele prin care suspenda Constituția, dizolva Parlamentul și încredința generalului conducerea guvernului cu puteri dictatoriale. Regele își presemnase de fapt abdicarea și deschidea cale liberă instaurării dictaturii militare-legionare, dominației Germaniei hitleriste în viața economică și politică a României.

CONSTITUIREA „OPOZIȚIEI CUMINȚI"

În cursul zilei de 5 septembrie, Antonescu a reluat consultările cu conducătorii partidelor politice burgheze în vederea formării unui nou guvern.

Deși erau adepți ai alianței cu Anglia și S.U.A., fiind convinși de victoria finală a acestora în război, Maniu, Brătianu și alți conducători ai P.N.Ț. și P.N.L. au considerat că, în condițiile internaționale din septembrie 1940, era inevitabilă o înțelegere temporară cu Germania hitleristă. Era „înțelegerea" care avea să ducă la instaurarea dictaturii antonesciene, la remorcarea țării de carul politicii agresive a Germaniei hitleriste și la împingerea armatei române în războiul antisovietic, contrar intereselor fundamentale ale poporului nostru. Iuliu Maniu și Constantin Brătianu s-au declarat de acord cu aducerea la putere a guvernului totalitar al lui Ion Antonescu, care se bucura de încrederea Berlinului, și au permis unor membri ai partidelor respective să ocupe funcții „tehnice" în aparatul de stat, în măsura în care generalul apela la concursul lor.

Conducătorii P.N.Ț. și P.N.L. n-au primit, ei înșiși, să facă parte din echipa guvernamentală a lui Antonescu. Ei s-au constituit într-o „opoziție" cu intenția de a-și păstra forțele intacte pentru perioada finală a războiului, cînd victoria puterilor occidentale, în care credeau, i-ar fi adus din nou în fruntea vieții politice a țării. Antonescu nu era străin de acest gen de opoziție care nu-l tulbura, ba chiar i-ar fi putut sluji în împrejurări dificile pentru Reichul hitlerist.

Convins că regele va face încercări disperate pentru a-și salva tronul, Antonescu a căutat să-l izoleze de persoanele care ar fi putut să-l sprijine. În acest scop, generalul Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major al Armatei, a fost chemat la Președinția Consiliului de Miniștri unde, sub diferite pretexte, a fost reținut toată ziua de 5 septembrie. De asemenea, generalul Gheorghe Argeșeanu, dușman înverșunat al legionarilor, care cumula funcțiile de comandant militar al Capitalei și comandant al frontului de sud, a primit ordin să plece imediat în Dobro-

[9] Ibidem, doc. 19. Telegrama nr. 1 530 din 5 septembrie 1940 a ministrului german în România către Ministerul Afacerilor Externe al Germaniei.

[10] Ibidem.

[11] Ibidem, doc. 17. Telegrama nr. 1 525 din 4 septembrie 1940 a ministrului german în România către Ministerul Afacerilor Externe al Germaniei.

gea, la comanda frontului de sud. Îndată ce a ajuns la postul său de comandă, la Constanța, el a fost arestat de un magistrat militar, din ordinul personal al lui Antonescu. Comanda militară a Capitalei, devenită vacantă, a fost încredințată de Antonescu generalului Coroamă.

Problema soluționării crizei de guvern a intrat, astfel, într-o nouă fază. Garda de fier a reluat demonstrațiile împotriva lui Carol.

Cerîndu-i-se directive cu privire la atitudinea ce trebuia luată de aparatul represiv al statului față de mișcările de stradă ale legionarilor, regele s-a grăbit să dea ordin ca autoritățile să nu intervină împotriva lor decît în cazuri extreme, și atunci numai defensiv. Încurajați, deoarece nu mai întîlneau rezistența aparatului de stat, legionarii au trecut la demonstrații mai mari. Ca urmare, Carol a făcut noi concesii. În dimineața zilei de 5 septembrie, la ora 9, după ce-i încredințase puteri depline, Carol l-a chemat pe Antonescu la palat pentru a-i aduce la cunoștință că poate să comunice legionarilor că este de acord cu includerea lor în guvern [12]. Dar, încurajați de Germania, legionarii nu se mai mulțumeau acum cu venirea la putere, ci voiau și abdicarea lui Carol. În după-amiaza zilei de 5 septembrie, ei au devenit tot mai agresivi; din diferite puncte ale Capitalei se auzeau focuri de armă. Spre seară, grupuri, grupuri de legionari, dintre care mulți erau înarmați, s-au îndreptat spre palatul regal.

Acțiunile „cămășilor verzi" au provocat o profundă îngrijorare în masele populare, nu pentru soarta lui Carol, care devenise odios în fața poporului, ci pentru soarta țării. Forțele democratice — comuniști, socialiști, oameni lucizi din partidele burgheze — fără a absolvi pe rege de marile sale vini, și respingînd regimul de dictatură regală, arătau că problema arzătoare era salvarea independenței țării, apărarea hotarelor sfîrtecate, salvgardarea intereselor poporului amenințate de Germania hitleristă și agentura sa legionară.

„MAIESTATE, SĂ ABDICAȚI!"

Profitînd de tulburările provocate de legionari, la 5 septembrie ora 21.20, Antonescu i-a solicitat lui Carol o nouă audiență și, după o îndelungată și dramatică discuție, i-a cerut — în conformitate cu indicațiile Legației germane — să abdice și să părăsească țara. Antonescu a invocat motivul că nu i-ar mai putea asigura securitatea. Cererea sa a fost susținută, ca și în alte rînduri, de Valer Pop.

Audiența lui Antonescu s-a terminat la ora 23. Regele Carol a fost somat să dea răspunsul pînă la ora 4 dimineața, permițîndu-i-se ca în acest interval de timp să se consulte cu orice persoană din anturajul său.

În cursul nopții au fost convocați la palatul regal generalul Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major al Armatei, generalul Paul Teodorescu, generalul Baliff, A. C. Cuza, generalul David Popescu, ministru de interne în cabinetul precedent, Mihail Manoilescu, ministru de externe în același guvern, și Gheorghe Brătianu.

Descriind atmosfera acestei ultime nopți a domniei lui Carol al II-lea, Arthur Gould Lee — biograful fostului rege Mihai — scrie: „Regele Carol fuma incontinuu, nervos, pînă cînd camera s-a învăluit într-un nor albăstrui de fum și a devenit înăbușitoare. În timpul convorbirii, argumentele pro și contra mergeau crescendo, iar uneori se așterneau, pentru scurt timp, tăceri mohorîte" [13]. Părerile celor convocați erau contradictorii: Gheorghe Brătianu, A. C. Cuza și generalul David Popescu au arătat că singura soluție era abdicarea. Generalii Paul Teodorescu, Baliff și Gheorghe Mihail l-au sfătuit pe Carol să nu abdice [14]. Istoricul german Hillgruber afirmă că generalii Gheorghe Mihail și Paul Teodorescu s-au oferit chiar „să aresteze pe Antonescu și să restabilească liniștea în țară prin măsuri draconice" [15]. Mihail Manoilescu a sugerat ca, înainte de a se lua o hotărîre, să se ceară sfatul Legației germane, oferindu-se să îndepli-

[12] Din relatările lui I. Mocsony-Stîrcea, neconfirmate de alte izvoare, reiese că în ziua de 5 septembrie, la ora 15, ar fi avut loc o audiență comună a lui Ion Antonescu și Horia Sima la rege. (După alte izvoare, Antonescu i-ar fi întîlnit pe Horia Sima abia în 6 septembrie, după abdicarea regelui). Dorind să-i impresioneze, Carol i-ar fi primit pe cei doi în uniformă de amiral. El l-a invitat pe șeful Gărzii de fier să-și formuleze cît mai concis pretențiile, pentru a trece, în cursul aceleiași audiențe, la alcătuirea listei guvernului. Un acord între rege și comandantul legionarilor s-a dovedit însă imposibil.

[13] Arthur Gould Lee, *Crown against sickle. The Story of King Michael of Rumania*, Hutchinson and Co., p. 14.

[14] În dimineața zilei de 6 septembrie, generalii Gheorghe Mihail și Paul Teodorescu au fost destituiți de Ion Antonescu din funcțiile pe care le dețineau și au primit arest la domiciliu. În zilele următoare un alt grup de generali au fost scoși din cadrele armatei.

[15] Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die Deutsch-Rumänische Beziehungen 1938—1944*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1954, p. 93.

nească chiar el această misiune. Primind consimțămîntul regelui, el l-a vizitat imediat pe reprezentantul Reichului. Fabricius — de altfel bine informat asupra evoluției crizei și a atmosferei de la palat —, a simulat că, în calitatea pe care o avea, nu se putea amesteca în treburile interne ale României. În același timp însă, el a declarat față de Manoilescu că Garda de fier era aceea care cerea abdicarea și că el, personal, „nu pune preț" pe rămînerea regelui Carol. De altfel, a adăugat ministrul german, în acel moment tocmai „studiază mersul trenului" cu care regele urma să părăsească țara [16]. Întors la palat după discuția cu Fabricius, convins că soarta regelui era pecetluită, Mihail Manoilescu i-a expus lui Carol concluziile sale : „Maiestate, să abdicați !" Într-un raport înaintat Berlinului, ministrul Germaniei la București avea să pretindă mai tîrziu că intervenția sa constituise factorul hotărîtor care-l determinase pe Carol să abdice. „Prin aceasta (prin atitudinea adoptată — n.n.) — remarca Fabricius — am contribuit la abdicarea regelui care, în lipsa intervenției mele, ar fi format un cabinet al generalului Mihail și l-ar fi împușcat pe Antonescu" [17].

Deoarece Carol încă mai ezita, dimineața, la ora 4, Antonescu i-a trimis un ultimatum : ori abdică imediat, și în acest caz îi asigură securitatea pentru a părăsi țara, ori, în caz contrar, va urma „un război civil" și ocuparea României de către „o putere străină" [18]. Carol a citit scrisoarea cu voce tare, apoi, cu un aer foarte supărat, a aruncat-o pe biroul său. Cei prezenți nu au mai rostit nici o vorbă.

ORA 6 ȘI 10 MINUTE: „ABDIC"

La ora 6 și 10 minute, în dimineața zilei de 6 septembrie, dîndu-și seama că partida e pierdută, regele Carol a abdicat în favoarea fiului său, Mihai.

Factorul hotărîtor care l-a determinat pe Carol al II-lea să abdice fără a încerca vreo rezistență a fost atitudinea Berlinului. Germania nazistă, devenită adevărată stăpînă și în sud-estul Europei în urma campaniei victorioase din vara anului 1940 pe frontul de vest, a sprijinit în mod deschis grupările și cercurile politice cele mai reacționare, prohitleriste din România, pentru a trece la acțiuni deschise în vederea acaparării puterii. În momentul hotărîtor al înfruntării dintre Antonescu și legionari, pe de o parte, și regele Carol, pe de altă parte, ministrul Germaniei a contribuit direct, prin poziția adoptată, la abdicarea regelui. Cele două mari puteri occidentale pe care se sprijinise Carol erau în imposibilitate să-i dea vreun ajutor : Franța era scoasă din luptă, iar asupra Angliei, alungată de pe continent, plana amenințarea invaziei hitleriste.

Carol era la fel de izolat și pe plan intern. Regimul de dictatură regală era total compromis. Partidul Națiunii, creat de el, era lipsit de influență în mase și de o forță politică reală. Regele Carol avea împotriva sa principalele forțe politice burgheze, atît pe cele democrate, cît și pe cele fasciste. Singura forță pe care s-ar fi putut sprijini în mod real era armata, mai bine zis acei ofițeri pe care el știuse să și-i atragă din vreme. Carol nu a avut curajul să-și asume răspunderea de a face apel la armată pentru arestarea lui Antonescu și reprimarea legionarilor, care se bucurau de protecția hitleriștilor. Conflictul dintre ei s-a desfășurat astfel în culisele palatului regal. În clipele grele prin care regele trecea, majoritatea sfetnicilor l-au părăsit, alții erau de-a dreptul incapabili. Puținii oameni fideli care se aflau în jurul său au fost „neutralizați" de Antonescu sau arestați. Izolarea de popor, trădarea intereselor acestuia aveau să fie hotărîtoare pentru soarta lui Carol.

Se încheia, astfel, un regim de dictatură regală, antipopular și care prejudiciase grav integritatea și independența țării, și se inaugura un regim de dictatură fascistă care, prin barbaria legionarilor, cît au cîrmuit și prin dependența de hitlerism în anii războiului Reichului în răsărit a împins România pînă în pragul prăpastiei. „Noua dictatură, mai feroce și teroristă, reacționară, jefuitoare și războinică, este tot atît de șubredă, ba mai șubredă chiar decît dictatura regală — se sublinia în documentul intitulat „Punctul nostru de vedere", elaborat de P.C.R. la 10 septembrie 1940.

S-au schimbat asupritorii, exploatatorii și jefuitorii. Au rămas asuprirea, exploatarea și jaful... O nimicitoare catastrofă amenință poporul muncitor, dacă nu va fi doborît acest regim".

Poporul român, în frunte cu comuniștii, avea să găsească resursele de curaj, de tărie și lumină pentru a se salva, a birui și înscrie în ultimul sfert de veac pagini de istorie nouă și înălțătoare.

[16] „Documents on German Foreign Policy 1918—1945", series D, vol. XI, doc. 513. Telegrama nr. 2 303 din 14 decembrie 1940 a ministrului german în România către Ministerul Afacerilor Externe al Germaniei.

[17] Ibidem.

[18] Ion Antonescu, *Pe marginea prăpastiei*, vol. 1, București, 1941, p. 74.

DESCIFRAREA SCRIERII MICENIENE

PETRE ALEXANDRESCU

Pînă de curînd, civilizația micenană, care a înflorit pe pămîntul Greciei în mileniul al II-lea î.e.n., era cercetată în mod aproape exclusiv pe baza documentelor arheologice. Cu excepția indicațiilor vagi cuprinse în poemele homerice, Iliada și Odiseea, sau a informațiilor tîrzii și confuze păstrate de istoricii greci, învățații nu aveau la dispoziția lor decît resturile materiale scoase la lumină prin săpăturile arheologice.

În ultima vreme o descoperire epocală a venit să revoluționeze cunoștințele noastre despre această îndepărtată perioadă a istoriei Eladei : descifrarea scrierii miceniene și identificarea limbii care îi stă la bază.

Evans și cele trei sisteme

Încă din primele campanii de săpături întreprinse la Cnossos (în insula Creta), la începutul secolului nostru, de către arheologul englez Arthur Evans, au fost descoperite, în ruinele splendidului palat al regelui Minos, numeroase tăbliițe de lut purtînd texte indescifrabile. A. Evans a observat că misterioasele tăbliițe apăreau în diferite straturi de depunere ale palatului și că semnele pe care le purtau nu aparțineau toate aceluiași sistem de scriere. Învățatul englez, care este întemeietorul arheologiei cretane, a supus unui examen atent aceste documente și a ajuns la concluzia că semnele păstrate fac parte din trei sisteme, deosebite între ele atît structural, cît și cronologic.

Cel mai vechi, datînd din perioada 2000—1650 î.e.n., este constituit din semne pictografice care reprezintă obiecte ușor de recunoscut (săgeată, frunză, stea, cap uman etc.) ; Evans a numit această scriere *hieroglifică*, după cea egipteană veche, pe care o imită.

În perioada 1750—1450 î.e.n., scrierea a evoluat, în sensul schematizării semnelor prin linii și contururi, reprezentînd cel de-al doilea sistem, numit de A. Evans *liniar A*. Cele două sisteme au fost utilizate deci în prima jumătate a mileniului al II-lea î.e.n. și s-au dezvoltat în cadrul civilizației cretane (minoice), care a precedat, în bazinul egeean, pe aceea a micenienilor. O dată cu apusul ei și cu expansiunea culturii dezvoltate de orașele de pe continentul grecesc — cel mai înfloritor dintre ele a fost Micene — sistemul de scriere se schimbă pentru a treia oară : *liniarul* A este înlocuit de un nou sistem, pe care Evans l-a numit *liniar B*.

Relația dintre *liniarul A* și *liniarul B* este încă neclară. Este evident vorba de o nouă treaptă în evoluția scrierii egeene, dar nu

numai în direcția simplificării semnelor pictografice inițiale. În general s-ar putea afirma însă că între cele două scrieri există același raport ca, de pildă, acela dintre alfabetul grecesc și cel latin (A=A, B=B, dar Γ =G,

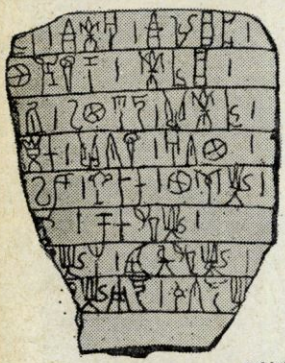

Δ =D). Scrierea *liniar A* a fost utilizată de lumea micenană în numeroase orașe ale peninsulei grecești și în insule. Dispariția acestei lumi, la sfîrșitul veacului al XIII-lea î.e.n., va face însă ca *liniarul B* să fie definitiv abandonat și uitat. Cînd peste cîteva veacuri se va forma alfabetul grecesc, acesta își va căuta modelele sale în afara lumii egeice în Fenicia, iar literatura elină nu va mai păstra nici măcar amintirea vechii scrieri miceniene.

După studiile lui A. Evans, cercetările în direcția descifrării acestor scrieri s-au concentrat asupra *liniarului B*, pentru care existau numeroase tăbliițe. Totuși progresele nu erau mari, deoarece nu se știa nici limba pe care o vorbeau micenienii. Un pas decisiv a fost făcut de savanții americani Alice Kober și Emmett L. Bennett, între 1939 și 1952, care au arătat că limba scrierii *liniarului B* este flexionară de tip indo-european, fundamental diferită de cea a *liniarului A*.

Pasiunea unui „copil minune"

Dorința de a descoperi taine este adînc înrădăcinată în firea umană. Puțini însă au posibilitatea de a avea o profesiune consistînd tocmai în descifrarea tainelor, fie ca fizicienii care determină o nouă particulă nucleară, fie ca detectivii care lămuresc enigma unei crime. Cei mai mulți își consumă această dorință dezlegînd șarade. Romanele polițiste sau cuvintele încrucișate furnizează asemenea „enigme" pentru multe persoane. Tot așa, descifrarea unor coduri secrete reprezintă un *hobby* pentru unii. Aceasta este, în esență, istoria descifrării scrierii *liniar B*, care rezistase investigațiilor savanților din lumea întreagă în timp de o jumătate de secol.

În 1936, un copil, în vîrstă de numai 14 ani, asculta la Londra o conferință a lui Arthur

Consonant	A	E	I	O	U
J-	JA	JE		JO	
K- G-CH-	KA	KE KWE?	KI	KO	KU
N	NA NWA?	NE NEKO?	NI	NO	NU
S-	SA	SE	SI	SO	SU

Tabletă liniară B de la Cnossos. Aproape toate semnele pot fi acum citite. Alături un tabel de corespondențe pentru cuvîntul de pe rîndul de jos al tabletei format din patru semne (primul parțial rupt): se citește ko-no-si-jo=cnossieni, locuitori ai Cnossosului

Evans despre descoperirea unei civilizații de mult uitate, cea a Cretei minoice, și despre misterioasele scrieri găsite la Cnossos. Din acel moment tînărul a fost cuprins de puternica dorință de a descoperi misterul acelor scrieri, deoarece pasiunea lui erau vechile sisteme de scrieri și limbile moarte. Încă la vîrsta de 7 ani el cercetase o carte germană despre hieroglifele egiptene. Acest adolescent precoce și-a procurat deci toate lucrările despre scrierile minoice și miceniene, începînd o vastă corespondență cu cei mai mari specialiști în materie. Numele tînărului era Michael Ventris.

Se născuse la 12 iulie 1922. Tatăl său era ofițer în armata engleză din India și mama sa, pe jumătate poloneză, era o femeie foarte frumoasă și foarte cultivată. Ea l-a crescut într-o atmosferă artistică, obișnuindu-l să-și petreacă timpul la British Museum. Școala a făcut-o în Elveția, unde a învățat limbile germană și franceză. Nemulțumit numai cu aceste două limbi, el a deprins repede și dialectul german elvețian, după ce învățase singur poloneza, la vîrsta de 6 ani. Pasiunea de a învăța limbi nu l-a

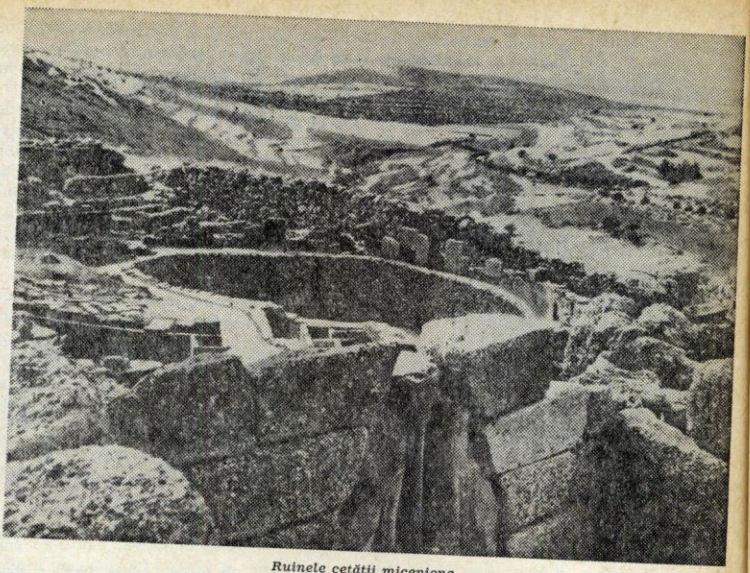

Ruinele cetății miceniene

părăsit nici mai tîrziu : cîteva săptămîni de vacanță în Suedia i-au fost de ajuns pentru a învăța limba acestei țări. Întors în Anglia, el a făcut „puțină greacă", dar nu s-a înscris la nici o universitate. Veni războiul și Ventris se înrolă la aviație, zburînd ca pilot într-o escadrilă de bombardiere. Uneori el lăsa perplex pe comandantul său, zburînd singur după hărți făcute de el însuși.

La ce servesc cifrurile statelor majore

După război, el începu studiile de arhitectură la Londra, obținu diploma în 1948, și fu angajat ca arhitect la Ministerul Educației, unde a rămas pînă în momentul morții sale tragice. Dar „acei pe care zeii îi îndrăgesc mor tineri" spuneau grecii ! La 6 septembrie 1956, întorcîndu-se acasă, noaptea tîrziu, mașina sa s-a ciocnit cu un camion și Michael Ventris a murit pe loc. „Dacă ne întrebăm care erau calitățile deosebite ale acestui om — scrie prietenul și colaboratorul său John Chadwick — ne putem referi la uriașa sa putere de muncă, la capacitatea sa de concentrare, la meticuloasa sa exactitate, la frumosul său talent de desenator. Toate acestea erau necesare ; totuși, mai era ceva, greu de definit. Creierul său lucra cu o rapiditate surprinzătoare, astfel că putea să realizeze toate implicațiile unei idei înainte de a o exprima prin cuvinte". Acest amator, excepțional dotat de natură, a descifrat scrierea *liniar B*. Iată pe scurt modul cum a lucrat.

Pornind de la ideea, care s-a dovedit a fi genială, a unei asemănări între un cod secret și o scriere necunoscută, Ventris a presupus că sistemul folosit pentru citirea primului este valabil și pentru a doua. Codul cifrat este în chip deliberat realizat pentru a deruta pe cititor ; o scriere necunoscută este doar accidental indescifrabilă. Pentru *liniar B* există însă o împrejurare care agravează peste măsură dificultățile de descifrare : în timp ce limba în care se scrie un cod cifrat este cunoscută sau poate fi cunoscută, cea a *liniarului B* era necunoscută.

Așadar, Michael Ventris utilizînd metoda citirii cifrurilor, familiară statelor majore, a stabilit un tabel de clasificare a semnelor scrierii, în funcție de sunetul cu care începe

fiecare silabă. Apoi a încercat să descopere limba *liniarului B*. Ventris a mers ani de zile pe ideea falsă că este o limbă asemănătoare celei etrusce. Rezultatele însă erau aberante. Abia în 1952 el și-a pus întrebarea, pe care a considerat-o inițial neserioasă : nu cumva tabletele sînt scrise în grecește ? Pornind atunci de la această presupunere, Ventris a ajuns rapid la rezultate neașteptate. Cu ajutorul tabelului său, începură să apară o serie de cuvinte grecești, sensibil diferite totuși de limba clasică greacă. În acest stadiu al cercetării, Michael Ventris simți nevoia de a colabora cu un lingvist și se adresă tînărului asistent de la Oxford, John Chadwick. Împreună, ei publică în revista engleză de mare prestigiu *Journal of Hellenic Studies*, 1953, articolul intitulat „Evidence for Greek Dialect in Mycenaean Archives", care a stîrnit o vîlvă extraordinară în întreaga lume. Metoda neobișnuită utilizată de Ventris și concluziile sale au făcut pe mulți savanți să se țină în rezervă. Întîmplarea a făcut însă ca arheologul american Carl Blegen să descopere în ruinele palatului micenian de la Pylos (Peloponezul occidental) tăbliițe *liniar B* chiar în campania din anul 1954. Cu articolul lui Ventris și Chadwick în mînă, el a încercat să citească cîteva texte, reușind să le transcrie cu succes. Proba lui Blegen a fost decisivă și soluția lui Ventris a fost omologată. Adversarii ei, inițial numeroși, s-au împuținat încetul cu încetul. Transcrierea textelor progresează rapid, cu colaborarea filologilor de pe cele două țărmuri ale Atlanticului. Totuși, numeroase probleme rămîn încă nerezolvate, ținînd de dubla dificultate a citirii : transcrierea dintr-o scriere silabică, care mutilează în mod fatal cuvintele, a unei limbi foarte arhaice, cu cel puțin cinci secole mai vechi decît a primelor texte literare.

Micenienii vorbeau grecește

Dovada făcută de Ventris că limba *liniarului B* este greaca a tranșat definitiv discuția cu privire la apartenența etnică a civilizației miceniene : ea a fost realizată de triburile grecești, desigur aheii din poemele homerice. Există totuși și unele încercări de a ocoli aceste implicații ale descoperirii lui Ventris cu următorul argument : limba arhivelor nu este întotdeauna și cea a scribilor ; de pildă, un negustor indian preferă adesea să-și țină socotelile în limba engleză, un rege medieval avea secretari care scriau latinește. La aceasta se răspunde că limbi ca engleza sau latina, beneficiază de prestigiul de limbi literare, ceea ce nu se poate spune și despre greaca micenană.

Într-adevăr, sutele de tablete descoperite în așezările miceniene nu sînt decît acte de arhivă sau, mai precis, note de inventar. Nu s-au descoperit încă în această scriere (rezervată poate numai administrației) texte de altă natură, literară, istorică, religioasă. Sîntem astfel lipsiți de informații directe despre evenimentele sau persoanele istorice. Pe cît se pare, regii micenieni nu obișnuiau să fixeze amintirea numelui și a acțiunilor lor eroice pe monumente sau inscripții publice, ca faraonii egipteni. Și totuși, datele oferite de aceste modeste documente sînt de mare valoare, beneficiind de avantajul de a fi contemporane epocii la care se referă. Ele aruncă lumini cu totul noi asupra structurii social-politice, a vieții publice, a religiei, a onomasticii miceniene.

Vîlva stîrnită de descifrarea și de identificarea limbii miceniene a încurajat cercetările asupra limbii cretane (minoice) și a *liniarului A*. S-au propus pînă acum trei soluții. Prima este că limba acestei scrieri aparține vastei familii indo-europene, poate acelui grup din care făcea parte hittita, vorbită în Anatolia în al doilea mileniu î.e.n. Ipoteza este susținută de profesorul L. R. Palmer de la Oxford. A doua teorie este bazată pe identificarea unor echivalențe cu limbile semitice și aparține lui Cyrus Gordon din Statele Unite. Recent, Gregory Nágy de la universitatea Harvard (S.U.A.) a propus unele corespondențe între semnele *liniarului B* și ale *liniarului A* (50 de semne). Fără a se pronunța asupra limbii scrierii *liniar A*, Gregory Nágy consideră că „de vreme ce cele 50 de semne exprimă, în *liniar B* cuvinte grecești, ne putem aștepta ca cele corespunzătoare din *liniar A* să desemneze tot cuvinte grecești". Dar nici una dintre soluții nu este convingătoare. Din nefericire, numărul tăbliițelor *liniar A* este încă foarte mic, așa încît nu ne putem aștepta curînd la descifrarea lor.

POȘTA REDACȚIEI

C. SCRIPCĂ — **Timișoara.** Articolul „Redescoperirea Daciei" de Virgil Căndea publicat în nr. 9 al revistei noastre a găsit, într-adevăr, ecouri dintre cele mai favorabile. La pagina 23 nu există în realitate nici o greșeală. De ce ? Dumneavoastră socotiți pe Bartolomeu Drágffy și pe Birtoc, voievodul Ardealului, drept persoane diferite. *Letopisețul anonim al Moldovei* spune : „Birtoc voievod era și cuscru cu Ștefan voievod" (Cronicile slavo-române ed. P. P. Panaitescu, București 1959, pag. 20). Deci : *cuscru* și nu *ginere* cum considerați dumneavoastră. Mai departe : Birtoc este numele dat în cronici lui Bartolomeu Drágffy de Belthewk, nobil de origine română din Maramureș, voievod al Transilvaniei între anii 1493—1499.

JEAN C. NADU — **București.** Între cei doi autori pe care îi citați în scrisoarea dumneavoastră trebuie să-l credeți pe ultimul : Titus Popovici, care, în scenariul său pentru filmul „Dacii", afirmă că Decebal a *avut* copii. Desigur, multe dintre „datele personale" ale celor doi eroi — Meda și Cotyso — țin de fantezia autorului. Dar un lucru este cert : Decebal a avut copii. De unde știm ? „Columna" ne este și de data aceasta izvor de informație. Una dintre ultimele scene ale Columnei înfățișează un episod din care se pot trage astfel de concluzii. După o urmărire dramatică, un grup de soldați romani reușesc să captureze *doi copii daci*, ce par a fi în vîrstă de 10—15 ani. Nu sînt doi copii oarecare, ci copii *nobili*, altfel nu s-ar explica grija soldaților de a-i prinde vii (se știe că amploarea triumfului întoarcerii la Roma dintr-un război era marcată și de numărul prinșilor nobili). Atenția pe care sculptorul Columnei le-o acordă arată, poate, că sînt copiii regelui Decebal...

Ce s-a întîmplat în realitate cu acești copii ? După moartea eroică a tatălui lor, cu sprijinul unor nobili daci fugari, ei au încercat să treacă hotarele țării cucerite, în lumea unor neamuri libere și prietene dacilor.

Alte amănunte în legătură cu familia lui Decebal ne furnizează izvoarele vremii. Tatăl lui Decebal a fost, probabil, Scorilo. De la istoricul Dio Cassius și poetul Marțial știm că regele dac avea o soră și un frate. Fratele se numea Diegis și a fost trimis în misiune diplomatică la Roma, pe timpul împăratului Domițian (81—96 e.n.). Numele surorii lui Decebal nu ne este cunoscut. Știm numai că ea a fost capturată de Traian în primul război cu dacii.

EUGEN D. NECULAU — **Iași.** Dacă dovezile pe care le deținеți demonstrează că sentința la care vă referiți reprezintă un „caz tipic de eroare judiciară" vă rugăm să întocmiți un scurt articol pentru revista noastră și să ni-l trimiteți însoțit de principalele documente (integrale), fotografii etc., folosite în susținerea afirmațiilor dv.

PETRE RĂDUCANU — **București.** Întrebarea dumneavoastră atinge o problemă foarte controversată. Localizarea reședinței fostului rege dac Burebista a stîrnit și stîrnește încă pasiunea cercetătorilor istoriei, deoarece cunoașterea sau fixarea reședinței puternicului rege al dacilor ar permite elucidarea a numeroase probleme privind înțelegerea și interpretarea evenimentelor epocii. În prezent, există mai multe ipoteze. E posibil ca reședința lui Burebista să fi fost la Argedava, de unde s-ar putea să derive numele actual al rîului Argeș. Argumentul în sprijinul acestei ipoteze ni-l dă faptul că acolo l-a vizitat pe regele dac diplomatul grec Acornion din Dionysopolis. O întrevedere la un asemenea „nivel" avea loc, de regulă, în localitatea de reședință ! Nu-i mai puțin adevărat că, în funcție de împrejurări, întrevederi diplomatice puteau să se desfășoare și în alte locuri.

Unii istorici localizează Argedava la Popești pe Argeș, în ruinele așezării dacogetice de aci. Alții sînt de părere că reședința marelui rege dac nu putea fi decît la Sarmizegetusa ! Sînt și unii care cred că în cuprinsul vastului său stat ce se întindea din munții Moraviei și pînă la Marea Neagră, Burebista avea mai multe capitale (reședințe). Dar și aceasta nu este decît o ipoteză. Singurul indiciu sigur — deocamdată — pentru localizarea reședinței lui Burebista rămîne tot vizita lui Acornion la Argedava, unde diplomatul grec avusese întrevederi și înaintea lui Burebista, cu tatăl acestuia, al cărui nume nu ne este încă cunoscut.

TITUS PETRESCU — **Ploiești.** Într-adevăr, la Ploiești, a fost proclamată, pentru prima dată în România, *Republica* și în istoriografie ea este cunoscută — ipso facto — „Republica de la Ploiești" ! Aceasta s-a întîmplat în anul 1870. Pentru a înțelege însă ce *fel* de republică era „Republica de la Ploiești", să derulăm puțin filmul evenimentelor respective.

Scandalul provocat de afacerea Strousberg (sprijinită de Prusia), declanşarea războiului franco-prusac, care a avut darul să delimiteze mai mult taberele în care erau împărţiţi oamenii politici români, au precipitat spiritul antidinastic ce domnea în ţară. Se organizează astfel o conspiraţie sub conducerea lui Eugeniu Carada — redactor al ziarului „Românul" — cu scopul de a-l răsturna pe Carol I. Potrivit planului conspiratorilor, în noaptea de 8/20 august 1870, în şapte oraşe din ţară urmau să fie ocupate prefecturile, să se declare înlăturarea regelui şi prin urmare... Republica !

În conspiraţie au fost atraşi şi numeroşi ofiţeri din tabăra de la Furceni.

Cum situaţia pe frontul franco-prusac era neclară, ofiţerii cer lui Carada — printr-o telegramă cifrată — să amîne data declanşării mişcării republicane. Carada acceptă.

Dar, surpriză ! La Ploieşti, Candiano-Popescu nu respectă ordinul venit de la centru. De partea lui se află numeroşi ploieşteni, animaţi de sentimente antidinastice.

Căpitan de artilerie în rezervă, Alexandru Candiano-Popescu fusese unul dintre ofiţerii care participaseră la detronarea lui Alexandru Ioan Cuza. După ce a demisionat din armată, Candiano, care era doctor în drept, se instalase ca avocat la Ploieşti. Mai tîrziu, după eşuarea republicii ploieştene — teribilă ironie ! — el va ajunge aghiotant regal !

Neţinînd seama de ordinul venit din partea conducătorului conspiraţiei republicane, Candiano recurge la ticluirea cîtorva telegrame false. Astfel, el citeşte partizanilor săi o telegramă prin care — chipurile — se anunţa că la Bucureşti domnitorul fusese arestat, se formase un nou guvern, avînd ca regent pe generalul Nicolae Golescu, iar ca ministru de război pe Ion Brătianu. El, Candiano, fusese numit prefect de... Prahova.

În această presupusă calitate, el trimite trei telegrame : Prima, jurnalului „Albina" la Pesta :

„Principele Carol este răsturnat, guvernul provizoriu înfiinţat sub titlul de regenţă, în Ploieşti mare entuziasm". A doua, căpitanului Georgescu, comandantul punctului de graniceri Predeal :

„Principele Carol răsturnat, guvernul provizoriu instalat, avînd de cap pe generalul N. Golescu ca regent ; sînt prefectul districtului numit de guvernul provizoriu. Concentraţi imediat grănicerii şi în 24 de ore dacă se poate să fiţi în Ploieşti. Aştept de la patriotismul dumneavoastră şi de la energia dumneavoastră acest serviciu !"

Cea de-a treia telegramă şi ultima este trimisă maiorului Polizu, comandantul batalionului de infanterie din Ploieşti. Textul ei este într-un fel similar celor două mai sus citate, cu deosebire că ea este trimisă ca din partea Bucureştiului. Cererea pe care o adresează Candiano-Popescu maiorului Polizu de a depune jurămîntul garnizoanei pentru mişcarea republicană n-a fost acceptată de acesta. În plus, maiorul Polizu, arestat de către... republicani, a scăpat şi şi-a pus soldaţii în stare de alarmă. Totodată, a trimis urgent la Bucureşti un sergent spre a se informa despre aşa-zisa schimbare de guvern.

Guvernul ştia — graţie faptului că şeful oficiului telegrafic din Predeal interceptase „telegramele" lui Candiano şi le trimisese la Bucureşti — de proclamarea Republicii de la Ploieşti. Şi, în timp ce partizanii lui Candiano manifestau zgomotos pe străzile Ploieştiului, guvernul de la Bucureşti a trimis încă un batalion de soldaţi în sprijinul maiorului Polizu. Ordinea a fost repede restabilită. Candiano-Popescu a fugit spre Buzău, dar a fost prins, bătut şi întemniţat.

Aşa s-a încheiat existenţa efemerei „Republici de la Ploieşti". Ea n-a trăit decît cîteva ore ! Eşecul său fulgerător se explică prin aceea că a fost expresia unei grupări liberale animată de sentimente antidinastice fără a avea vreo legătură cu masele.

Deoarece numeroşi cititori continuă să ni se adreseze în probleme pe care redacţia nu este în măsură să le rezolve, anunţăm pe această cale că :

1) Nedispunînd de stocuri din numerele apărute pînă acum, nu putem satisface nici o cerere privind asemenea exemplare.

2) Reclamaţiile în legătură cu modul în care se efectuează şi se respectă abonamentele trebuie adresate exclusiv Direcţiei generale a difuzării presei sau oficiilor poştale locale.

3) Exemplarele defecte şi cererile de înlocuire a lor trebuie expediate pe adresa Combinatul poligrafic „Casa Scînteii", Bucureşti, serviciul comercial.

Reamintim cu acest prilej celor ce ne trimit colaborări că nu se vor lua în consideraţie decît materialele dactilografiate la distanţa de două rînduri, în trei exemplare. Materialele primite în redacţie nu se înapoiază.

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

M. GHERMAN The Mureşanus ● Les Mureşanus ● Мурешаны ● Die Mureşanus ◆ **GH. ADORIAN, M. COVACI** French Intellectuals Evoke the Memory of Nicolae Iorga ● Des intellectuels français évoquent la mémoire de Nicolae Iorga ● Французская интеллигенция воскрешает в памяти Николая Йоргу ● Französische Intellektuelle gedenken Nicolae Iorgas ◆ **P. LUCACIU** Karl Marx: 150 Years ● Karl Marx: 150 ans ● Карл Маркс: 150 лет ● Karl Marx: 150 Jahre ◆ **AUGUSTIN DEAC** Marx and the Historical Past of the Romanians ● Marx et le passé historique des Roumains ● Маркс и историческое прошлое румынов ● Marx und die geschichtliche Vergangenheit der Rumäner ◆ **N. MINEI** Gauchos — Fiction and Reality ● Les gauchos — fiction et réalité ● Гаучо — вымысел и действительность ● Gauchos — Phantasie und Wirklichkeit ◆ **N. SIMACHE** The Mace of Sobieski... ● La massue de Sobieski... ● Булава Собеского ● Die Keule Sobieskis... ◆ **E. BANTEA** Why Was General Stahel Brought to Bucharest? ● Pourquoi a-t-on amené le Général Stahel à Bucarest? ● Почему генерал Штахел был доставлен в Бухарест? ● Warum wurde General Stahel nach Bukarest gebracht? ◆ **P. DAICHE** August 1920: Romania's Capital Decorated with the French War Cross ● Août 1920: la Capitale de la Roumanie décorée de la Croix de guerre française ● Август 1920-ого года: столица Румынии награждена французским Военным Крестом ● August 1920: Auszeichnung der Hauptstadt Rumäniens mit dem französischen Kriegskreuz ◆ The Admiral's Statue Gets a Face Lift ● La statue de l'Amiral fait sa toilette ● Памятник адмирала занимается туалетом ● Die Statue des Admirals macht Toilette ◆ **W. DODD** Diplomat on a Volcano ● Diplomate sur un volcan ● Дипломат на вулкане ● Diplomat auf einem Vulkan ◆ **GH. UNGUREANU** At the „Petersburg" Hotel of Jassy, 120 Years Ago ● A l'hôtel «Pétersbourg» de Jassy, il y a 120 ans ● 120 лет тому назад, в Ясском отеле «Петербург» ● Vor 120 Jahren im Hotel „Petersburg" in Jassy ◆ **ST. FERENCZI** The Defense System in North-Western Dacia ● Le système de défense du nord-ouest de la Dacie ● Оборонительная система на северо-западе Дакии ● Das Verteidigungssystem im Nord-Westen Dakiens ◆ **CHARLES DE GAULLE** War Memoirs ● Mémoires de guerre ● Военные мемуары ● Kriegsmemoiren ◆ **N. BRADISTEANU** The Astonishing Fate of Ana Simonis ● L'étonnant destin d'Ana Simonis ● Удивительная судьба Аны Симонис ● Das erstaunliche Schicksal der Ana Simonis ◆ **T. AGNIDES** Nicolae Titulescu as I Knew Him ● Nicolae Titulescou tel que je l'ai connu ● Николае Титулеску каким я его знал ● Nicolae Titulescu wie ich ihn kannte ◆ **O. MATICHESCU** The Ist of May. Genesis ● Le Ier Mai. Genèse ● Первое мая. Генезис ● Der I. Mai. Die Entstehung ◆ **A. SIMION** The Last Days of the Reign of Carol the IInd ● Les derniers jours du règne de Carol II ● Последние дни господства Карла II-ого ● Die letzten Tage der Herrschaft Carols II. ◆ **P. ALEXANDRESCU** Deciphering the Mycenian Writing ● Le déchiffrement de l'écriture mycénienne ● Расшифровка микенской письменности ● Die Entzifferung der mykenischen Schrift

magazin istoric

Bucureşti, str. Oneşti nr. 5 — Sectorul 1 Oficiul Poştal Nr. 22, telefon 15 09 91

REDACTORI: Livia Dandara, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Vasile Şimandan, Marian Ştefan. PREZENTAREA GRAFICĂ: George Pîrjol. CORECTURA: Georgeta Apreotesei. TEHNOREDACTOR: Nicolae Istrate.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scinteii" Bucureşti

Trebuie să te simţi om cînd faci istorie şi să te formezi om, ceeace nu este uşor, ci pentru aceasta trebuie să ceteşti mult, să gîndeşti mult şi să trăieşti mult, să ai deci experienţă de viaţă, fără de care nu trebuie să te atingi de istorie nici o dată.

NICOLAE IORGA

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui abonament 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

... Frescele de pe pereții exteriori ai bisericilor din nordul Moldovei, meritînd a fi asemuite ca măiestrie cu imaginile de la San Marco din Veneția și din catedrala Orvieto sau cu covoarele Orientului, sînt socotite unice în lumea întreagă.

J. STRZYGOWSKI
„DIE ZEIT"
Viena, 13 august 1913

Frescele exterioare din nordul Moldovei constituie o carte ilustrată, deschisă la toate paginile ei.

PROF. ANDRÉ GRABAR
„ROUMANIE : ÉGLISES PEINTES DE MOLDAVIE"
UNESCO
„NEW YORK GRAPHIC SOCIETY"
1962

Foto : ing. DUMITRU MOROZAN